

ივედი

1882

წალწადი მუარე

№№ IX ^{რე} X, სექტემბერი ^{და} ოქტომბერი.

თბილისი
მ. როჭინიანცის და კომპ. სტამბა.
1882

საქმიანოების და მოქმედების წიგნის შინაარსი:

- I. ცეცო. (შათსკ.) (გაგრძელება) ს. მგალობლიშვილისა
- II. საბედოს საჩივარი (ლექსი)
(შეხატვა კრილოვისადმი). . . პარდაკანისა.
- III. საფუძვლები სახალხო გა-
ნათლებისა (დასასწრელი) . ნიკო ხიზანოვისა.
- IV. სონეტი (ლექსი) (რუსულიდან) ა. ფ.
- V. შემოკლებული ქართლის-
ცხოვრება დიმიტრი ზ. გაქრაძისა
- VI. ტენისონიდან (ლექსი) . ა. ფ.-სა.
- VII. «ივერიის» ეკონომისტი («ივე-
რია» №№ VII & VIII შინაუ-
რი მიმოხილვა, გვ. 178—190 ნ. ხ.-სა.
- VIII. განცხადებანი «იმედისა», «იუ-
კრიდიკული მიმოხილვისა» და
«დროებისა».

P. S. რედაქცია დიდს პოდიშს ითხოვს შეიტხველებთან ყურ-
ნაღის დაგვიანებისათვის, და იხმარს უკველს დონისძიებას რომ
ნოემბრის და დეკემბრის წიგნი 15 იანვრამდინ გამოსტყეს, და
შემდეგი წიგნება კი თავ-თავის დროზედ.

ი მ ე ჯ ი

სალიტერატურულ და საკოლიტიკო

ჟურნალი

წელიწადი მეორე

28
№№ IX და X, სექტემბერი და ოქტომბერი.

თბილისი 1882 წლის ივნისი 30

თბილისი

მდ. როჭინიანცის და კომპ. სტამბა.

1882

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 30 Ноября 1882 г.

0107880

ქართული წიგნობის ბიბლიოთეკის კაბინეტი

1881

ც ე ც მ.

(მოთხრობა).

(გაგრძელება)

VII

უღრუბლო, მოწმინდილი ღამეა: ვარსკვლავები ღაჟვარდ
 ცაზე ციმციმებენ, გაშკაშებენ, შორით ერთმანეთს საღამის აძ-
 ლეკვენ, ეთამაშებიან. ჭაღას ზედ დახდღვრიალებდნენ ციმციმით
 ეს ვარსკვლავთ გზავანი, ესაუგარლებოდნენ შორცხვი პატარა-
 ლივით, შორით ესრადნენ მერთალ სხივებს. იმათ სხივებს
 შასუსს აძლევენ გვემძრომნი შიშინ-ჭრიჭინით. მაღალი ვეწ-
 ვი, მრავალ-ტოტოვანი, ამაყად გადმოსცქეროდა ამ ღამეს მთელს
 სააგურის ჭაღას, ნელიად არეკდა კენწეროს ხან შარვანბი, ხან
 შარცხნივ; ხანდისხან ფოთლებს შრამიული, ფრფინგა შეუდგე-
 ბოდათ ნიავის წამოხეკვით. ვეწვი თვის ფოთლებით თითქოს
 ვარშიეობდა მრდიმარე ვარსკვლავებს და იწვევდა, იპატიუბდა
 შიქს, დედა-მიწასზე. ახლას მინდვრებიდგან სამუშ-ხამუშ ისმო-
 და ტოტოვას „ტრრრ, ტრრრ“, რამელიც მიხუმიხულ,
 მიგმენდილ ღამეში მანუკეშებულა ადამიანისათვის, რამელიც

*) იხილეთ „იმედი“ № III 1882 წ.

მგზავს სიამოვნების ნიშნად გულს უტოკებს და შემაწუნებულს, კაცის დამატებებელ დამეს ძალას უკარგავს. ამ დამეს მწყრები, ეს „პურის მტრები“, შეუწყვეტლად ჭეჭეჭეჭებდნენ; ეტყობა, საცლადები დამე ქურდულად იკრიბებიან, რომ თავის სამშობლო ქვეყანაში გაიძაწნენ, რომ იზოგონ მოსვენებითი ცხოვრება, მაგრამ ამ წუთი სოფელში განა ან სამშობლო ქვეყანაში მოსვენება აქვს ვისმეს?! იქაც მოკლით მწყრებს დევნა და წამება; მაგრამ მანც-და-მანც სამშობლო ტბილია, მიაშურებენ მისკენ.

სასწორმა-კასკვლავმა კარგად შემოიძაღლა; ზე-კანა და-იძრა და შოფოთვა შეუდგათ ფოთლებს; მშვენივრად შეაგრილა ბუნება; ხეებმა ენოსკა დამატებებელი სუნი გამოასცეს. ამხანატრანნი ვერხვის გვერდზე სინათლე აახინდა; ნახერწყლები მას თავს ეკლებოდნენ, პრეწილ-პრეწილით გაბზოდნენ ცის სივრცეში. სინათლის წინ ჩრდილები გაბზოდ-გამოზოდნენ.

— „ბეჭო! გელზე, გელზე!“ გაკრთა ხმა ვერხვის ძიძში, რომელიც კრიალით გაკარდა ჭაღაში თავიდან ბოლომდე და მისმა ყოველმა ხემ ბანი მოსცა. ამ ხმაზე რამდენსამე წამს ეველა წახუმდა, მაგრამ ხმაურობის რამდენჯერმე გაშეორებამ თითქმის ეველა გამოათვისდა, ეველა შამი-შუმში მოვიდა, ეველას ესამოვნა, ეველამ შიშის ფარდა აიხსნა: ქვემტრით შიშინს მოუმატეს; ტორუა გაქანდ-გამოქანდა ჭაღაში ჭიკჭიკ-გალობით; კასკვლავებმა თითქმის უმატეს ციმციმს და ბჭუვრიადს; ზე-კანამაც გაბეჯულათ შემოებურ და ვერხვს რხევა დაწვებინა; მისი ტორები მოკრალი კაცივით დაქანავოდნენ, სდრეკდნენ თავებს თითქმის ესვეწებოდნენ ჩრდილებს ზევით. ამოდითა.

ფარვანა და ზეპელის ჯარი დაეხვა ცეცხლს, რომელსაც შორი-ახლო უსდნენ რამდენიმე უმაწვილი, მოხდენილი, სხარ-

ტი ბიჭები. ეს იყო რაღაც თავის ამხანაგებით, ღამის მესრე-
ბით. გუთნუელი ველზე გამოვერინათ, თითონ ვერხვის ძიქში
მომსვენათ. წადაც ტრიალში და ფარც-ფურცში იფენენ; მოიხსნა
გვერდს შემოვრული გუდა ერთმა და წამოყარა ხედილი კაკალი
და სიმიანდები; გაიხსნა სხვა გულებიც. ვახშამი ჩადგა.

— მიხა, სად გიშოვნია, ბიჭო, ესა ენდლი სიმიანდები?
ჭკოთხე, ამხანაგებმა.

— ეგ ბიჭმა-მიხამ იცის, სთქვა ამყად მიხამ და გადაფუტნა
ტარაკები.

— ეგ ხე თავის დღენი არ მოიხვეწეს, სულ უნდა ქურ-
დობაში ატარას, უთხრა შავამ.

— ნუ-არა! სულაც არ არის ქურდობა: შენ და მე თითო-
თერთა ტარა რა მოკამტყროთ ვისიც ვინდა სიმიანდში,
ექ მოვიტანოთ და შეგვამოთ—რა ქურდობაა. ის სიმიანდი, ის
მიწა ან შენი თულისაა შემუშავებული, ან ჩემით, ან იმი-
სითა. მე და შენ რამ განზრახ წავიდეთ, ჩემო შავო, ვარჯ
ვიზურგოთ, ვიტანოთ სახლში და მოვიხმაროთ—აი ეს იქნება
ქურდობა, ჭა, ბიჭებო, რას იტყვიან? აი ესა მე ვახშამისთვის
წავაღ და ცოტა უუძენს მოვიტან ვისიც ვინახიდვან იქნება, მაკამ
ქურდულეობ ვიარა, ისე გულ-ღიად შევალ, თითქო ჩემიაო, სთქვა
ცინომ და წამოხტა, თქვენ მიხამ სიმიანდები შეწვით და კაკალი
დაგუგოთ. აქქა! აქქა, შენ თითქო მწერები გქონდა, შეწვი რა-
ღა! რაღაც გაქანდა, მოარბოვინა რამდენიმე მტკანა იუძენი; მი-
უწვას ცინებს სიმიანდები; აქქამ დაწყო ხალკრდალზე მწერები;
შეიფიცა და ხელ-და-ხელ დაბტყენს. წაყარეს მარდი. შეპარა-
წიადეს მწერები ხის შამთურებზე. ძაღლებმა სუნი დაიცეს მწვა-
დისა და ჭოტებოვით წამოჭყვეს თავები. პურის ჭამაში ძაღლიც
გახუმდებოა. ეგვანნი ჩახუმდენ, მხალღ-ღა ჭამა-ჭუმი ისმო-

და ღვთას მოწესალება ყველაფერი ჭქონდათ, მაგრამ უსასმე-
ლობა ურუნოვანად სუფრას.

— მხვეთ მათარები, უთხრა ტეტომ. ყველამ გაიგონა მათა-
რს ხელი, გადუქარეს ტეტოს, რომელმაც აკრიფა და წყლის
სასმისებლად წავიდა. სიმიინდი არ შეჭამოთ ვი, ეე რხებო!

— ყველამ სათითავე მათარა მოიღო მუხლის ძირას; შევიდ-
ნენ ქეიფში.

— ეს ღმერთმა ხელი მოუძარტოს, ბიჭებო, გაჭირვებულ კაცს.
რამდენი კაცი ან ღამეს გაჭირვებულნი! იმ დღეს, გახსოვთ? შავო,
შენ რა თუნი დააკე ტეტოსს და ე ანდრომ კანჭი ჩაიღვლიწა,
რას ბაბაყული ღამე იყო და! სთქვა ტეტომ.

— ეჭ, ჩვენი კაცი სულ გაჭირვებულია, სთქვა შავომ.

— ეგ რა სათქმელია, მამ ანა და მოსკვენებულია, იმიტომ
გაურჩინებართ ღმერთსა, რომ ვიტანჯოთ.

— დადიეთ და! რა დროს დარდების, მაგის რჯულიც ამო-
ვარდეს, სთქვა უდარდელმა მინამ.

— კაცო, ე საქონელი არ იძლება და სასწორმა ვი საშუა-
ღამის მოატანა, მამლი-ყიული იქნება.

— რა არა უჭამიათ რა იმიტომ! ამ ნასიმიინდრებს ხედავთ,
რას ბადახობია!

— რამოდენჯერთა სიმიინდები იყო წყლისა და! ეს ამოდენი
დღე სულ გავსებული იყო. ვარაუდით სულ რამდენი დღისა
უნდა იყოს? სთქვა ანდრომ.

— აქ რამდენი ღამე მუხრე ვართ? ექვსნი, არა? — ეს ზემო-
უნისა, შუა და ქვემო-უნისაც რცა ჩააგდე, სთქვა ტეტომ; სა-
გაზაფხულსა, საანიულსა და საშემოდგომის თითო გუთანი
რას მოხნამს? რა ასი დღისა ჩააგდე თითოზე... ჭმ! რამოდე-
ნი ისუნის და ითესება ამ რხერ სოფელში და!

— თუ ისინის, იმატომ გვჩნება წამე, წა ვიცი ე რხევა
 ვუჭს ვი ძლივს ვიდლობთ და!

— წა გაგიძლობს, შვილასა, მეათხედი სხვას მიაქვს. შარ-
 შან ათ-ას-ხუთასი კოდი სიმიინდი და ქერი შეუვიდა ჩვენ გამ-
 გებელს, ახლა ჰური ამდენივე, ხუთ-ას კოკამდე ღვინო! ი ბელ-
 ლები დააღიფლიცეს, ურემი ურემზე მიდის დალა-გულუხი.

— ცეცო, ესლა გამგებელი ალარ იქნებაო, იმ დღეს მღვდელ-
 მა სთქვა, რომაო ისევ ბეჭმნის ბერები მოვიდნენო.

— მოვიდნენ და უხაროდეს ისაკა ბღუნძელა შვილსა. ადრევე
 გვატყავა, გვატყავა, ჩვენი ნაგლეჯ-ნაწარცვით იმან სისხლ-გარი
 წამოიჭიმა, კერატივით გასუქდა, შვილებს მამულ-ადგილი დაუ-
 ნაწილა და ესლაც ფეხს გაჭყოფს. ღვთის მადლით, მალე ვი
 დაიფუჭა იმის რჯანი.

— მა წა, ნაარმევი ვის შერჩენია; ქარის მოტანილს ისევ
 ქარი წაიღებს; რატა ჩვენი წარცვა-გლეჯა მოაკლდა და ჯიბეს
 ველარ იტენდა, რჯანიც გაუბრუნდა; შვილებიც, კენაცვალე
 ღვთის მოწყალეობას, ბედოვლათები გამოუვიდნენ. ესლა, თუ ფეხი
 გაყო ისაკამა, ისევ ადრინდელი დღე დაგვადგება, და თუ გა-
 ყოფს ფეხსა—ეს ისევ, შვილასა, ჩვენი უხეირობის ბრალი იქ-
 ნება. ჩვენ თითონა ვართ უთაურები და უხეჩსულები. ხალხი
 უნდა შევიყარნეთ, ავიღოთ და დავიღოთ, ვიჩნიოთ, რომ ევ
 არ მოჭყვეს სისხლში მოურავად. ხო გაგიგონიათ, რა
 არა გვზოგავს. ხო ჩვენი კაცია, ჩვენი სოფლის შვილია,
 ჩვენი მურობელიც არი, მაგრამ ჩვენი სისხლის მწოვნელი ვია,
 ჩვენი სისხლით გასუქებული ვია! სთქვა გულ-განბნაყებით ცეცომ.

— წა ვინდა ჭქნა, ცეცო! ზოგიერთა აგუია ხალხი მიმხრო-
 ბილი ჭყამს, იმათ სიგეთეს ჭვირდებიან, ჩვენ დანაჩენები ფე-
 ხებზე კვიდივართ.

— ზო და, ეგ ეგრე არ უნდა იყოს, სთქვა ცეცხლმ. ჩვენ, ძმანო, სამ-ასი კომლი კაცნი ვართ ძაღლის-ხეველები. სამ-ას კომლ კაცს თუ შიში ექმნება, როგორ გადაუდგება წინ ათი და ცდი კაცი, აბა ერთი მითხარით! ჩვენ თუ მაგათ კრიჭაში ჩაუდგებიო, აუღაგმავთ, თავს ვახვენებთ, შიში და რიდი შეეცმათ.

— ჩვენ ვინ რას გაგვიგონებს, ჩვენ ჟერ ისევე ლაწირაგებს გვეძახიან; უფროსი ხალხი კი არას დასდევს.

— უფროსი!! მე შენ მოგახსენო, ტოტობაური და მგელ-ბანის გაგვიდგება წინა... როცა დანიხამენ, რო ე ლაწირაგები იმით, საჩუკოს ვლანაჩაკებთ, მაშინ ზურგს მოგვეუდებენ.

— ეგ ყველა კაი, მაგრამ ჟერ, სინამ ბერობა დაგვიდგება, ე უზნავლიაიუნი გვიჭირებს საქმესა, თავის ქნევით სთქვა მისამ.

— ის კი არ გვიჭირებს, თუ მკითხამ, ჩვენზე მეზობელი გვიჭირებს საქმეს, ჩვენი! ძაღლებული ფილფა ეშმაკურა-შვილი ჩვენის ხელით ანწუნსკა ასაგები, ანწუნსუ, დაიწყო კვლავ ცეცხლმ ხმის თრთოლით და კბილების კრჭიალით; ის არა-კაცი, ის უღვამე შერცხვენილი, ისა! უზნავლიაიუნმა რა იცის, ვის რამდენი დღისა აქვს ნახსავი, დღიური რამოდენაა, რა ალაგს და რა მიწას რა ფასი სდევს, სულ ჩვენებით ვიღუშებით, სულ და სულ! ხიდათ ეგანი ედებიან და იმასაც რა ენადვლება; «სხვის სახრე და სხვის გამეჩი ვისთვის რა საშუკელია».

— ვოჭიმე! მაგი ოჯახი დაიქცეს, მაგი! შირში, ბიჭო, ემა-გითანა ხალხი როგორ გიკვდებიან, თათლივით გადნებიან შირ-ში. ეგ საღავათ ძაღლები, ეგა! სთქვა მისამ და მოადგა შირს სიბრახის დარბაზი.

— რა საჭირთა, კვირას ყველანი სოფელში ვიქნებით; კან-

ტელაწიასთან ხაფხი მოიყრის თავსა, კაცობა იქ გამოხნდება,
 აქ ლაშაწაკს, იქ ვილაშაწაკოთ, ჩვენი დარდები... ნუ გვღუპამენ,
 ნუ! ხაფხმა ხელში მოგვტყოს ი ჩვენი დამღუპველები; თუ ჩვენი-
 ბი არიან დამნაშავენი, საჩქევენოთ ღაფი დავასხათ თავზე, და
 თუ უპატივიათ, იმასაც .. მ... იმასაც მოუწივდებით...
 დედა შეერთოს ცოლად, ვინც ერთმანეთს უღალატოს, დედა!!...

— აგრე იყოს, აგრე იყოს! შეჭევირეს.

— ღამეს და დღეს ვასწორებთ, ვხნავთ და ვსთესავთ— ეს
 არის ჩვენი მისამართი, ამასაც ხელიდამ გვაცლიან. რაც ერგე-
 ბათ წაიღონ, რა გეწყოება, მაგრამა შე, აგო კაცო, შე პირის-
 კომლ გასაწევეტო, ხელიც იმათკენ და პირიცა,— ე მეტს რა-
 დად ითხოვ, ჭე ე? მეტსა? თავისი ღალა წაიღოს მეტი რა
 უნდა? —

— ჭაი, ჭაი! გაგიხარებინ კარგი მამინ იქნება!

— არ იქნება და გაგიხარებინ მისას ვერ კომბლის ხმარება
 არ დავიწეებოყოს, ასე დაუფრთხობ ი ანგელაზნებსა, რა ჭქმნას
 გი არა და მეტიც მოუვიდეს.

— მამ ასრე. კვირას გაუსწოროთ ანგარიში, სთქვა ტეცომა.
 ასე ბაასობდნენ გულ-დამწვარი ბიჭები; სოფელი ძაღლის-
 ხევა ძველადვე მეფეებისგან, თუ კერძო პირისგან შეწირულია,
 ეკლესიისთვის— ქრისტეს საფლავისთვის. ქრისტეს საფლავის
 მონასტრის ბერები უვლიდნენ მამულს; უველაფერი იმათ ხელში
 იყო, შემდეგ სახელმწიფოდ გადავიდა; რამდენიმე წლის განმავ-
 ლობაში ჩინოვნიკის ხელში იყო ეს სოფელი; შემდეგ ისევ ბე-
 რებს დაუბრუნეს. სოფელს რჩხარად სწყენ: ერთი პირდაპირ-
 რა ბატონი, მეორე მისი ხელ-ქვეითები— მოურავები; რაც ბა-
 ტონს მიაქვს, ერთა იმდენი მოურავს ხდება. გლეხ-კაცობა
 ძიელ შეწუხებულია. ძაღლის-ხეველები ბევრჯელ ვასწორებინ

მორუხავეებს და ბატონებსაც, მაგრამ, რაც წასულია, იმას თავი დაკანებოთ.

აი ეს შეწუხებული მღვდლმარცხი იყო მიზეზი ღამის-მეხრეების გათქმისა. —

როცა გულ-ღამწვარმა ზიჭუმმა ეს რჩევა და პირობა დაასკვნეს და თითოეული მათგანი შემდგომ ამისა ტკბილ ცნებებს მიეცნენ, — სწორედ ამ დროს სამმა ვაგმა, რომლებიც მანარქებში იყვნენ გასკველნი, ხელში კეტებით, საჩქაროდ ჩამაარბინეს სერი, რომელიც ჭაღას ზედ გადმოსტყერია. ვაგვბო შეხერდნენ, მოიწურეს ოფლი და ჯოხებს დაეხდნენ,

— რა ვქნათ, ღმერთმანი, ვის მაკმაროთ? ეს ამოდენეკთა მინდორი სულ შემოვიღაწაწეთ, მაგრამ არ იქნა, ღონეს გერსად გავხდით, სთქვა ერთმა.

— რას ამბობ, ვაგო, ხმა ჩვენი აღარ არის ამოდენა დროა-ლით და მუხლი, დაურთო მეორემ.

— ბესო, ერთი დააკვესე. პატარა თუთუნი მაინც მოესწიოთ. რეგორა თქვა ი დედამა: რა, რატომ არ მოვიდა?

— რა უნდა ეთქვას; რა იცოდეს მიზეზი, ხო თავს აღარ მოიკლამს; აბა რა სათქმელია, შენგან არ მივიწინს! მგონი ისიც გაიჭრა მინდვრად .. აჭა ე აბედი...

— მაშ თუთუნიც მასვი ერთი მოწევაი, ჩემო ბესო! ... რაც გინდა თქვით: აღი-კვალე გი გერ უავიგოთ და! მეტი ღონე აღარ დაგკრებია, უნდა ე ჭაღასე ღამი-მეხრეებს მივმაროთ; ცუცო ესლა მანდ იქნება... იმას ხო არ ეძახება და!... სარითიანი ბიჭია, იქნება იცოდეს რამე, ან იქნება იმათთან მიუგდო... იიჭ, ხედავთ ი ცუცხლსა, — აი შეხეთ ელიკოს ახოს თავში. — ებ ცუცხლი ღამი მეხრეებისა.

— შენი მტერი, ნადირს რა გაეფუჭებინოს ი საცოდინის
შვილი, შენდა მიუხვალ იმი დედას კარზე! ..

— ნეტა შენცა. ნიქო! ჩვენ რა უფათ... ერთი ე ჭალაში
გადავივივლოთ, არ იქნება ხმა არავინ მოგვცეს.

გადივივლეს. ერთი—არათყერი, მეორე, მესამე. მოუხშირეს
ძხილს. ღამი შესრეებმა ურები აცქვიტეს.

— სუ, სთქვა ტყვამ, ეს ბესოს ხმაა.

— ჭო, ის არის... მაიცა!... ეს პეტრეს, მჭახეთ რა იძახის...
მესამე ვი ვერ ვიცან.

— მესამე... დასწყევლა ეშმაკმა... აი ჩვენი... იჭჭ!... ისეღანთ
ბერიძიანთ ნიკუას — სამნა არიან. რა უნდა იყოს. საქონელი თუ
გაუჩქევს ბაკიდაშ, სთქვა ტყვამ და თოფ-ნაკრავისავით წამო-
ვარდა და მიიძახა.

— რომელი ხარ? რა გაღრიალებს?

— ჩვენს ვართ: პეტრე, ბესო და ნიქო, გადმოჭყვირეს თყ-
დობიღვან.

— რაო, კაცო, რა ამბავია?

— თუ დმერთი გწამს, ტყვო, აქ ამოიარო უნდა!

— აი დიდება შენდა, დმერთო!... რა ენდომებთ ამ უღრ-
უღრმოვოდ, წაელაპარაკა ტყვო ამხანაგებს.

— საქონელი თუ დაჭხარეს ი დინ-ძაღლმა რსებმა. სწო-
რედ სასუსე ღამეა, მიატანა სიტყვა პაკომ, მეტე წელს შთა და-
იმს და მაგათ ქურდობას საზღვარი აღარ მიეტემა.

ბურის ძხილის შემდეგ ტყვამ დაიფლდა, რომ ისინი
ჩამოსულიყვნენ; დაკმუნს სურსე, ხმაურობით და შეუქმე მიაგნეს
ღამის-მესრეების სადგურს

— ძან ნამი არ გააკდო. მეტე ესჯანდელი ნამი სეტყვასა-
ვით ცივია, სთქვეს მგზავრებმა, ნეტა ესლა რა დრო იქნება?

— რა ღმრის ეგ არის, ეგრე! ღრიალით გასკდით, ანამო-
დი და აი ამოდით, და ახლას გი აჩვენებთ ხარო, უთხრა ცე-
ცრამ. სთქვით: რა ამბავია? მდეგრები ხომ არა ხართ?

— მდეგრები გი არა, დანყოფილები, ი ტასია უგრძობის
ბიჭი არ დაიკარგა ასე ანაზღუდად, აი ჰეტრეი, უგრძობი ბი-
ჭი; გუთნადამ შინ აღარ დაბრუნებულა; სამი კაცი აქეთ წამო-
ვედით სძებნელად; ძმა და კიდევ სხვები სხვა მიხრეო წავიდნენ,
ტეის პირისკენა. ვეძებთ, ვეძებთ და ვეძვას გავხდით; იქვე და-
ისს წამოვედით. ვეძარცვ შინ დაბრუნებულვართ ცარიელები და
ვართ ასე, დაბრუნებულვართ, რა უნდა იფიქროს კაცი, დიქტო-
მანი!

— ისა რა ფრატუნას! ძილი გუდა ბიჭია; შარშან ჩემთან
რე უფდა გუთანზე, ჩემი თქმა იმასთან სულ ის იყო, რე
არ სძინებოდა ისე ბევრი; სამხრის ხარს ჩარეკამდა წყალზე,
დაკინებოდა და ერიჭას! — გუთნუჯეს გაუშვებდა ღვთის ანბა-
რას! ეხლაც დაკინებოდა სადმე. ეს ცივი ნამი იმასაც გი გა-
მთავრებდა და უფურე შინ რა სანდობა იქმნება, სთქვა ცე-
ცრამ.

— ვინ იცის, ცეცრა, იქნება სადინამც გააფუჭა

— თუ ტირილს და ღრიალს არ მოჭეოდა და სადმე ბუჩ-
ქებში მიწვა, მკელი იმას ვერ მიაგნებს, სუნის დაცმა ხომ არ
იცის და...

— ბიჭებო, უნდა გვიშველოთ რამე. აქ გვეგონა და არ გა-
მჩინდა.

ცეცრას და ამხანაგებს გული დაეწვათ; ნერწყვი გაუშრათ
ღარღისა და მონაწილეობისაგან; ცეცრამ გაასტერა თვალი, თი-
თქო იგონებს რასმეო, დაავლელ მასხარას ხელი, გაიდო მხარს
გომბალი, ამხანაგებს უთხრა, რამე გუთნუჯები აქმალნათ და

ნელ-ნელა მოკნით მიუელლებინათ; გაიელა მისა, რადგანაც ეს უფრო მარჯვე და გამბედავი ბიჭი იყო, დაუწრუწუნა ძაღლს, რომელიც უღდასავით წამოვარდა და გაეშურა პატრონისკენ. წავიდნენ სამუბნელად.

— ეგელა უნდა იფიქროს კაცმა, სთქვას ნიქომ, ვინ იცის მადგაფუნაც დაწვა და დაახლო ი საცოდავის შვილი. უბედური სოფელის ეს ოხერი: ეგელა უბედურება აქა ხდება.

— ეგ კი შეიძლება, დაურთო ცეცომი, მაგრამ თუ გულ-აღმა არ იწვა, მავლადუნა ვერ დაწვებოდა. გულ-აღმა რომ წიგს კაცობა, შივაო და ზედ ლავაშით გაკრბოა. ასე გამიგონია, თორემ მე, სწორედ გითხრა, რაც თავი შემისწავლია, არც ერთი არ გამომიციდია, რა ვიცი გულ-აღმატ ბუკრჯელ მძინებია და შიქქვეც... მაინც საითკენ უფრო სძებნეთ?

— სეჩხე, საცა გუთანი ჭებიათ. რა საჭიროა, ძმაო, ოლის ძიჩი არ დაგგჩენია, რომ არ დაგკეთვალდეკებინოს.

— თუთრ წყაროზე იყავით?

— არა. ის იქავ სოფლის შიქშია, რაღა მანძილი ჭქონდა სახლამდინ. ზედ ი წყაროს თავი გადმოგვიარეთ ეგირილით და-ისსვე.

— ჭო და კიდევ ვგ არის საქმე, რა დანის გადმოგვილიათ, ის მანძინ ღრმა ძილში იქნებოდა. ანა მომეუთ და ჩემი სიმტუნის გულისთვინ ჩავიდეთ ი თუთრ წყაროზე, თუ იქ არ იყოს მიუუუული. ბავშვი ხომ აღარ არის, აკერ თათხმეტ-თუთხმეტის წლის მესხია.

სთქვას და გაეშურა; მიჭყენენ მეზობლები; დაუხლავდნენ თუ არა წყაროს, ცეცომი მიაყინა და მიაყინა. ძაღლმა სუნი დაიდო, დაადო ცხვიჩი ბილიკას და ტუსტუსით გაქანდა.

— იქ არის-მეთქი, თქვენი ცოდვა არა მაქვს! ძაღლს სე-
დამთ რაგორ დაიტომა.

ჩავიდნენ ხევი, საიდგანად შემოესმათ წყაროს ჩხრიალი.
წყაროსთან მდგარს დათვის პანტას ხევის ქარისაგან შინაღი
გაუდიოდა და გადმოსტკეკლდა ჩირკვებს, რომლებიც ჭგუფ-
ჭგუფად შემოხვევიყვნენ წყაროს. ძაღლი მივიდა პანტას ქვეშ,
აიღო მადლა თავი და კუდ-განზივინებულად შესტატქანებდა.

— ზეტრე, ბიჭო, ზეტრე! დაუძახე ცეცამ.

პატრონის ხმაურობასეულ ძაღლმა წაუყუთა. «აქ არისა!
ყველამ ერთხმად წამოიძახეს. ძაღლმა რომ წაუყუთა, ბიჭმა,
რომელიც შიშის-გამო პანტასზე აცოცებულყოფა, ჩამოსძახა.

— გაცი, გაცი!

— აი გაცი შენა და შენ თავსა! არა, შე კვდარ-ძაღლო, ხმა
არა გაქვს, რომ გამოგვხმარებოდა, ჭ? შეუტია ბესომ.

— დახე სად ამოგნა და! ბიჭო—შვილო, რაგორ მოგი-
ვიდა, შე უღმერთო! რაღა დიდი მანძილი იყო სანაღმდინ, ჩა-
თრეოდი. ღვედი რა უყავ?

— ემანდა გდაა .. ჩამძინებოდა. მეც, ნამი რომ განგლო,
გამამეღვიდა; უნდა შინ წამოვსულიყავ, მაგრამ მხარი მამეჭდა,
ვედარა გავიგე რა; მე მეგონა, რომ ღამის წყაროსე ვარ მეთქი;
მეც ე პანტასზე ავედი.

— ეგეტ ვარგია შენგანა, შე*ბანდიანო! უთხრა ცეცამ, რომ
მელიც წყაროს ჩაუჭდა.

მიესვივნენ ყველანი, პირს წყალი შეიჭყაპუნეს. ამ დროს
აღმოსავლეთს სიბნელის ფარდა ხელ-ნელად ეხდებოდა; ტორეებმა
სინარულით გალობა-ჭიკჭიკს უმატეს; აქა-იქ ტყის გზასეულ

მისი მხარე ურძის ჭრილი და შოლტის ტლამენი ზედ განუ-
შორებელი ტკბილი ურმულის ღუღუნით.

— კენახს რაგორ გისხია, ნიქო! პინის წმენდით უთხრა
ტეტომ.

— ჭია, გაგინახიან მე იმას მისხია, მაგრამ ამ ჩვენი მოუ-
ჩაგების ხელში რაღ გინდა იუოს. რაგორც ღაღები გასწერეს
უღმერთად, ისე გუღუხსაც გასწერენ.

— მოურაგები გი ანა, ისევე ჩვენი მეზობლები გვიშვრებთან
ამ საქმესა. თითონ თავს ამგრენ ჩ და ამოდნა ხალხს ღუზავენ
სულ ოთხი-ხუთი კაცი ბღუნბღაშვილი, ეშმაკაშვილი და გი-
დეგ სხვები ასრე არ დაკუთდნენ?!

— თქვენ ღამის მესრეები ხართ, გუთდის დედების ჩამოდმა
თქვენ ბეგს გინხამენ. რამდენათ მეტი უნდა გქონდეთ თქვენა
ნახნავი ბღუნბღაშვილზე, თუნდ ეშმაკაშვილზე? მაგრამ რა გი-
ჭინავთ ხელში? იმათ, ე მამა-ძაღლის ტიელა, ძველათაც
გასდგოთ, გიდეგაც ჭეიდიან, საქონელს და სახლ-კაკს მოუმატეს,
— ეს სულ საიდგან? იქიდგან, რამა თითონ გათარხნებულები
არიან ბატონებისაგან, უზრავლიანი უჩინისთან შეძრნენ; ჩვენ
დღიურს ორ დღიურად უწერენ; გუღუხს ორი კოკის აღაგას
ოთხს და ხუთს აწერინებენ; ზოგს თითონ ზიდვენ სახლში
და ზოგს ბატონს აძლევენ, სთქვა ბესომ.

— მე სულ იმას ვამბობ, რა ე მაგითანა კვდარ-ძაღლს
ხალხს უნდა მუხრუჭი მოუჭინოთ: უნდა სოფელმა ეგენი აი-
ბუოს, სამეზობლად აღარ გაიჭადას, ხელი იოტი-ტიელა
საქმეში აღარ გაუმართოს; კრიჭაში ჩაუდგოთ, კვირტი არ
უნდა გაუხარდეთ, კვირტი!

— ეეჭ, მე მამაცხონებულის შვილი! მეჩე, ტეტომ, ეგრე რა

უყოთ, უფრო უარესს გვიზამენ, მათუკავებთან ენის ზიდვას და-
იწყოებენ და უფრო გაგვიანობენ წყლებს,

— ვერც გაგვიანობენ და ვერც ბუხს აგვიფრენენ,
გაი არა ჭქონდეს მისხსა! მთელ სოფელს რას გვიზამენ დაბუ-
ღებით, ენის საჩხაღით. რატა ვარცა გავსახრამთ, მაშინაც ჩა-
ღენ დასაბუღებულად.

— დაიცა, მისა, თვისი ნუ ხარ, ვერც გასახვრა არას ივარ-
გებს; სასოფლოდ მოვილანახკეთ, რეგორც წყდან ვითქვით,
ავიღოთ-დავიღოთ, ე მაგითანა ხალხი ვინც არის ჩვენში ავარ-
ჩიოთ და შერე მოუჩივდეთ. ამას სიჩუმი არ მოუხდება, არა!
ეუჩის წაგდება არ ვარცა, „ღორის ტილი თუქსე რა დაისვს,
თავსე ავარცადება“. ჩვენი გლეხ ვარცა, თუ ვატარა სული მო-
იღვა, სულ ასეა, სულ დაუდეკარია. გულში დარწმუნებულა,
რამ იმას აწუხებენ, ევარცა ეს ჭეწუხება, ბრახი მოსდის,
უნდა საქმეს მოუაროს საითმე და ხმას არ იღებს, მეორეს
უტყვის: არა-დაიცა, ვერც იმან ამოიღოს ხმაო, მე რაზე მი-
ვეცა სამართალს ხელშიო, მეორე კიდენ მესამეს უტყვის, მე-
სამე მეოთხეს. ასე ეველა გაჩუმებულა, ეველა ერთმანეთს შეს-
ჩეკება ზირში. სწორედ ცხვრის თარა ვართ; წყალზე რა არ
მიჩეკენ სახანად, გაბოტებიან, არავის უწინ გადახტომა არ
უნდა, თუმცა კი გააკრივებს, სასარკებლად; ერთმანეთის რქე-
ნაში ამოსდით სული, მინამ ვატარონი უკანა თუქსეში არ სწვდე-
ბა ერთ-ერთს და არ გადაგდება, არიან ისე გაჩუმებულა და
გაბოტილები ერთ ალაგას. თუ ხმა არ ამოვიღეთ, სუ
კუდამდინ ტყავს აგვაძრებენ.

— მა, ვარცა, უნდა. თუ ესლა მოსავალს ვვართმევენ, მეძრე
მამულსაც წატანებენ ხელს.

— ვინ მამა ძალი და თავ მკვდარი არ ამოიღებს ხმასს.
 აღონდ ვი ხმა ამოიღებს ვინმემა და!

— აი ადღობა და სვაჯაო; ვინათ, კვირა მალე მოვა და
 გამოვეჩნდება, უთხრა მანამ.

— ი კვირის ბარძიმის მადლი გაუწერეს და ი მზი შექი რისხა-
 დეს, ვინც იქ არ მოვიდეს და უნარი არა ჰქნას, ერთხმეგ წაძმოს-
 ქვეს, ერთმანეთს გამოემძვიდონენ და თავის ქვეით და ჩებით
 უკლა თავ-თავისთვის წავიდა.

ცეცომ და მანამ დანსკუეს თმბი, მანაგები მარჯვნივ
 შოიგდეს, ათრიეს კობლები და თავის ბარცხნით შეუდგნენ
 სერს, სადაც იმათ გუთნეულები გუთნის დედებით ელადნენ.

მის უნდა გაკვრით გაეცნო მკითხველს, რადგანაც შემ-
 დგში ცეცოს მარში ამოუდგება მისი ანსურშიელი კახლამთ;
 მამული ძაღიან ხაკლებად დაუყოვბია მამას, სულ დავიდარ-
 ბაში გაუტარების ცხვრება და მამული თითქმის სულ მიუყიდ-
 შოუყიდნია მაგრამ მინამ ცოცხალი იყო ედიშერ გვარამი. მამა
 მინასი, უახლად თურმე ცხვრებდა. გუთნული გამოუყვე-
 ლი ჰყავდა. შეუდგა თურმე ჭირი და სულ ერთიანად გახანგა.
 ასე გასინჯე. ედიშის სვარაც ვი მოუკვდა. გაბრზდა თურმე გულ-
 დამწკარი ედიშერა, ათრია ლეში და საყდარში მიიტანა, ახესა
 და ძაღლები დაახვია: რათ მიყა ეს საქმე, ე შენს სვა-
 რას მანც გაუწოთხილდებოდიო, უთხრა ედიშის. მის
 აქეთ ედიშერას დასჩემდა გულის ჩჩქელავა, სულ ბრზობდა,
 სულ ჭავრობდა; თავის სახლობაზე ერთილობდა ბრზის, უგროსი
 შვილი თურმე ცემით დააწავა; ბოლეს მოკვდა სიღარიბეში;
 ცოლ-შვილი ლუმა ჰურის თხარებით აბეზრებდნენ თავს მერობ-
 ლებს. წამოიზარდა მისა, მიჭერა მხნეი ბას ხელი, რჯახი შემო-

ატრიალს: მაგრამ იმისი უფროსი ძმა დანკრილ-შვილდა, ცოლ-
შვილი მისას შემოსავია სწავდა ესეც უღელს. მისა გლეხისგან
არათერთ არ განიჩხეოდა. სულ იმათთან იყო, იმათი ჭირი
თავის ჭირად მიანხდა და ღსინი ღსინად. გლეხობასაც მიკლ
უუვარდა. სულს არ იშურებდნენ მისასთვის. მწუნარების, გაჭირ-
ვების დროს დაუფასებელი იყო; «გაჭირვების ტალ-კვესია ე ჩვე-
ნი მისათ», იტყოდნენ ხოლმე, „რომ ცოტა შარი არ იყოს.“
ცოტა ამას კაცს, შირში შიქმელს, შირ-და-შარს, ბევრგან სოფ-
ლად «შარს» ეძახიან. მაგრამ მისა სრულიადაც არ იყო ამისთა-
ნა. ცუდი საქმე, ცუდი ვისიმე საქციელი მისა ერთ წუთს ში-
თმინებოდგან გამოიყვანდა ხოლმე, მაშინვე უჩინებში მივარდუ-
ბოდა კაცს. ამას სურდა ევლათური მუშტით და კეტით გვეს-
წარებინა.

მისა ძალიან მოხდენილი, სასამოუნო სანახავი ბიჭია:
მაღალი, განიერი მხარ-ბ.ჭი, მაგრამ თხელი; ქეჩა სახ-სასა; იმს
ხეჭუჭი, თითქო ძალად გაუკეთებათო, რომელიც გადმოყრი-
ლი ქქინდა ფართო და მაღალ შუბლზე; ცხვირი ნამდვილი
ქართული, სურათი, ცოტათი შუა აღაგას აკვილია; თვალები
რის თქვი, რომელითაც კაცს, რომ უნქერის, ელანარაკება. მი-
ნამ ღანარაკს დაიწყოებს, თვალები გაგრძნობინებს, რის თქმაც
სურს მათს ბატონს. მისა საშინელი თავ-დაუზოგველი, გამ-
ბედაი და ამისთან გასაოცრად მარდია; ხეზე, რომელიც ფრინ-
ველი, ისე ავარდებოდა ხოლმე. შემოსუვის დროს, მაგ. ჩხუში,
რც კაცთან რომ მოსვლიყო ჩხუში, ერთს ჯგოს არ დაიკრავდა,
სხვები კი სულ თავებ დამტყვეულები წავიდოდნენ. — შერეუ შე-
წუნებდა გლეხს და თავის დროზედ არ მისცემდა წყალს, გაუ-
ჩნდებოდა მისა და ტალახში ამოსდებდა; ურია მოატყუებდა
პატარალებს ფართალში, აქაც მისა — და არშინეთ ბუჭებში

ბრძოლი-ბრუით დასძრამდა. მოუწავი შეწუხებდა ხალხს, დახედუ-
ბოდა მის სადმი რძღობეში და კარგა გასახრავდა. — ერთხელ
ერთმა სისხლის ჯვრისაშ მოუწავმა ძიეფა შეჭვივრა ძაღლის ხე-
ველები, მისას ყელში მოადგა ბრძნი, მხვდა რძღობეში და
განაუღობა ცხა.

— მომეტა შე მსტო ცხა დამიტაქე! უჭვივლა ჯვრისაშ.

მისამ ანტ აცივა, ანტ აცხელა და მიყოლა სახრეები.
ააგლიჯა ჯვარი და ტალახში ისრელა.

— გიდეგ დაწოკებ ქვრივ-ახრებს, გიდეგ, ჭა და სტემს
რაც შეუძლიან.

ცეტო უფრო ჭკუით მოქმედებდა, სარისტიანი კა ის სა-
ხელი ჭქონდა გაკარდნილი: მისა უფრო გულს უჯერებდა. მალე
აღელვებდა ყველაფერი უმსგავსოებს. რთავური ძიეფა ნამუსიანი
ბიჭები იყვნენ; მოსარდი გლეხისა ამ რა ბიჭს ძიეფ უგო-
ნებდა; ყველას ესენი ატრიალებდნენ. ვისაც მისა დაჭკავდა, ის
თავს ველარსად გამოჭყლოდა. ჩაჭკრა, გათავდა, მტყუანია დაჯრუ-
ლი; თავს ველარ გაიშართლებდა სოფელში. — რასაც ცეტო ეტ-
ყოდა, ხალხი თავს ველარ გააქნებდა. ცეტო ელანაკებოდა იმათ
ჭკუას, იმათ ტვიხს იმას, რაც თითონ ედოთ ფიქრად; მისა
ასრულებდა იმას, რაც ხალხს უნდა შეესრულებინა, მავრამ ვერ
ბუდავდა. რთი ერთ-მინროვანი ბელადი ჭყვანდათ ძაღლისეკვლის.

VIII

გათენდა. გაიღვიძა ბუნებამ. ატრ მხე ამოციმციმდა, ამო-
ისრელა სხივები; ხალხს, წინა დამით უხვად ნახურებს, დაწყე-
ბინა ბჭყვილი. ზურმუხტის ფერად იტქირებოდა მთელი ჭა-

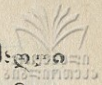
და-გენახები. გასმა სერებზე „ჭრეკელას“ ხმა, — გუთნები გა-
ვიდნენ სახნავად. აქ გაიჭიმა გუთანი, იქ გაიჭიმა; გადმოშ-
ლარტეს გულ-ადმა მადლიანი დედა-მიწა. მსკმ შეიმაღლას; მას-
ხურა და შიასხურა დედამიწა; ხალხმა ჯიბრზე უფრო უმატა
მუშაობას; მეხრებმა გაახშირეს „ჭრეკელას“.

იქვე, საოფლის თავში, გენახების ამოსწვრივ, ზაღიკა ახალ-
გაღის გუთანი... მეხრები წუხანდელს შემთხვევასზე სასოზღბენ.
უკლას უკვირდა, რამ ისე სულად გადაჩნა ის ბავშვიან: ან არა
დაეცა და, ან მაჯლაჯუნა არ დააწვა, ან წყუქულებმა არ დახრ-
ხეს; მაგრამ მუბლზე არ სწერებიან.

— საკვირველია, ღმერთმანი! ამოხდა ზაღიკა, ძან გადაურ-
ჩა წუხანდელ ღამეს ი ბიჭი, ალბათ იმის დედ-მამას რამე გე-
თილი მიუძღვის ღმერთ-თანაო. აი, კაცო, დიდი ხანი გი არ
არის, რაც სულ-განათლებული, ღმერთმა ნათლით მოიხსენიოს,
— შაშა ჩემი იერიკა გადაივრავდა. ერთ ღამეს მოდის თურმე ე
კვირატსოვლის ხეში, რუს ზინას; ღამეა თურმე ისეთი ბნელი,
ისეთი ბნელი, რა-რც თვალთა წინა არა ჩნდარა. ე-ე-ე მოდის,
შენი ჭიმიქ და შენ სარ ჩემი ბატონი!... შავო, შავო! კვალში
ჩააგდე ე კამეჩი, აწვევს, ქედი არ წაიხდინოს. ჭაჭაი! შე... ჭო,
მოდის. მოვიდა თუ არა ი კვირატსოვლის ასვილებთანა, ხიდი
რც დევს რუსზე, სწორეთ იქა... ხიი, ტყუილქო, შე!...

— სად ძავა ე! და გააწნა შავომ უჩნ ჭემეს სახრე.

— რეგორც თურმე გადავიდა ხიდიღამა, ამ ასვილებიღამ გი
ვიღაც სწვდა ქედში და ქაჩორიც თან ააყოლას. შაშა ჩემი თურ-
მე ხელ-მარჯვე და ახლანნი ვაჟ-გატი ყოფილას. აი დალაქიანთ
ბასიასზე კიდევ მოხდა. ბერიკას ერთი საშინელი დაუკვირნა, ეძრო
ხანჯალი და დამრუდიყო სახლისკენ. მოხბის და მოსდევს ი
წყუქუდი, მოხბის და მოსდევს. აი ტა-ტა-ტა, ცო-ტა კიდევ, ცო-

ტა კიდევ!—და ამოკა სათქა ხეობით სოფლის პირში. ძალიან
 ეფიჭა რა მოკსმა, თურმე გული მოიკა, შემოტრიალდა, მიუ-
 შვირს ხანჯალი და თურმე ი წეული, ჟვარი აქაურობასა ძაღ-
 ლად გი იქცა. მა, ვაცო!—ვიარეო. ვიარეო ისე გურტუგულმა
 სახლამდინაო მეტრე თურმე რა მოიგონებდა, სუ ყურულა აი-
 ტანდა ხოლმე.

— გადარჩა, გადარჩა!

— მა, გადარჩა. კიდევ კარგი, რომ ი წყაროსთან კარგი ფუ-
 ზია, თორემ ი ბაგში წიხელ წეულს კერ გადაურჩებოდა. რამ-
 დენჯერ მძინობა ღამით ი წყაროს მანტას ქვეშ.

ასე ბაასობდა წეულ სულელებზედ ზალიკა ახალ-გაცი

ამასობაში მხემ საშუადღეოს მოატანა. გუთინდგან რჩი
 დღის საქცევს იქით, ხნულებს შუა, ჩანდევდა თავიღვან ბელამ-
 დან მშვენიერა, მწვანათ მოსილი ველი, რომელზედაც შიგ-და-
 შიგ იდგნენ გუნდის. ასვილის და უ რა მიუღლის ბუჩქები. შუა
 აღავას ამ ველზე იდგა კარგა მოზდალი მავალი მანტა. მანტის
 ძირში მიედო მანარა მუთაქად. ზურგი მზისკენ მიეშვირს და
 ისე იწვა ერთი ახალ-გაზდა ბიჭი; მხემ რომ აგრძობისა ბე-
 ჭებს, მუხრე გადმოტრიალდა, ცალი მუხლი გაშალა ცალიც აყუდა;
 უბეშა ხელი შეიყო და გულზე ცაცუნნი დაეწყო. მხემ სხაუბი
 თვალეში ჩაუტმცინა; ეწვალა, ეწვალა; ატრიალდა თავი, ხან
 აქეთ მიაკოტრიალდა, ხან იქით, მაგრამ მხემ აან-და-თან
 მადლა ამოდიოდა და გამოჯობებული ისარკოვით ესროდა
 წამქმბში სხ. კეოს. გამოიღვიძა; წამოჯდა, შეხდა მხეს და შე-
 ნანბით წამოიძინა.

— ვაი დედი ჩემის დმეკთის!... მხეს ძან ამოუვაკვობა; წა-
 მოხტა, მადიანად გაიჭიმა, გადიგდო მხარზე ფარჯა და გასწია
 ზალიკას გუთინისკენ. ეს იყო ჩვენი ცეცო.

— აგერ, ცეცხლს მოდის. ძანს გამოიძინა, აი მაგას თუ შეე-
შინდეს რისამე! სწორედ ჭინკას; დამურა კაცია, დამურა! და-
მურასავეთ დამკრება ჭალებში. რა გგონია, სალიკა, წუხელ კბ
რა არ ასძღვალყო იმ ბიჭებს, იქნება ვერ ეზოვნათ.

— მაღლიანი ბიჭია, მარჯვენა ნაკურთხია!... ჩაკვირებოვარ იმ
ჩემ დედაკაცს, ხმა მოდაბლებით დაუწყო სალიკამ შაკოს, რა
ე ჩვენი თამარ-გოგონა ე ცეცხლს მივცეთ-შეთქი და შირ-ჭვანრი
ვერ დამიწერიხები. მე, სწორე გითხრა, გულში ჩამავარდა.
სარისტიანი კაცი დაჰდგება.

ცეცხლს მოვიდა, შეუხტა საძინის კამეჩებზე; იგრძნეს ცე-
ცხლს მოსვლა: თვალებს ბრიალი დაუწყო, აოკუთებდნენ დამურათ
ხელებავეთ, გულის წმარვანას მოუშატეს; ცეცხლს სახრის ალება და
იმათი გუთნას ატლევდა ერთა იყო.

— მე შენ გითხრა, სახლის დავერა მოურნდება! თითქო ე გუთ-
ნეული შატავს სტემენა! ბიჭი ადა ბიჭი! ბადალი აჩაგინა ჭეკეს,
სთქვა გუნებში სალიკამ და გადასწვიტა, რა თავის თამარს
უთუოდ ჭ უთუოდ მიათხვებს ცეცხლს, თუნდ იმასი დედა-კაცი
ჯავრით შოშოქივით გასკვდებოდეს.

მზე საშუადღეოსე აიძარტა; საქინელი გამოეშვას; ღლის
შესრებმა ჩარეკეს წყალზე; გუთნის ღდა დამის ძეხრებით
შნტის ქვეშ გადავიდა; ჯერ არ დამსხდარიყვნენ, რამ წყაროს
ხევიდგან ამოვიდნენ ამ სერზე რჩინი: ერთი ვაჟა, ესე თერთმეტ-
თერთმეტის წლისა, რომელსაც შარკი ევიდა ზურგზე; მკორე იყო
ქალი ეს იყო უკვე მოწითფული, რეგორც იტყვიან, მონატული,
მზა სადღადოფო ქალი; ამას ხელში ეჭარა საჯერო; სუფთა წი-
ნწვლიანი ჩითის კახა ეცვა; ხელებზე თითების შუა სახსრებამდე
შავი ქაშმერის თათმანები ჭქონდა წამოცმული; დასცხამოდა,
ნიკაპთან თავშალი გამოეხსნა, რომელიც ჩამოშვებულყო და

ნელი სიო აქანაუებდა; სახე გასწითლებოდა, გააფლანკებოდა, მაგრამ სიომ მალე შეუშრო. ღრუება და ღაზაბი ისე ჭქონდა სიცოცხლეთ საგს, ისე ჭქონდა გატიკნილები, რომ დასკდომას ღამობდნენ. იმისი შავი, ცუელი, წარბანალი თვალები თავის ისრებით გულში ძალად გაცვივდებოდნენ და გამოუთქმელს სიტკბობასს ჭბადებდნენ. ამ ქალს ბეჭებს უშეგნებდნენ ოთხი მოკლე, მაგრამ მსხვილი, გიშრის ნაწხაგები, რომლებსაც ჩატანებუდი ჭქონდათ სათვალე და ღვრინჭიდა, რომ თვალი აწავის ეცა და ეს მშეგნიერი, გიშქრა თმა არ გასცვივნიყო.

ეს იყო ღამაზი, უმანგო თამრო, ზალიგას საყვარელი ქალი, თავის ზატაკა, ერთად ერთი ძმით, რომლებსაც გუთნის ჭყრა-სამხანი მოჭქონდათ.

მეგუთნეები ჩამწკრივდნენ; თიხის ჭამებმა ჩხარენი მოიღეს; ზარკიდგან არაყის ბოთლი ამოაძკრინეს. ცეცო სულ განკაჟმა აიტანა; სასესე ციგმა ყრუნტკლმა აუარა; სასიამოდ დაუწყო გულმა რაკ-რაკი: დაისხეს ბატის ხარშო; ცეცომ იმდენი იცოცა, რომ თამრას ზირ-და-ზირ დაჟდა; ღვთის წინაშე ზადიკასაც კი ესე ეღო გულში. თამრო მალი მალე გაღმოიწკვდა კაზის კალთას მუხლებსე, წინ დაიხედავდა, ხომ ტიტკელი არ მიჩანს რაო. ცეცოს ზურის ჭამა ცეცხლი იყო: აიღებდა ღუგმას და გაპარებით, შუბლ-ქვეშეთიღგან, გაავლებდა ხოლმე თამრას თვალს. თამროც მოკუცალი იჯდა მამის გვერდით, საღოკო თითის ორჩხილი შეედო გბილებში და აცოდვილებდა. ცეცომ დინჯად დაუწყო ჰერს ჭამა: მესრეგბმა ჩადუნეს თავები, თითქმის ჭამებში ჩაძკრნენ; იდროკა ცეცომ, ისელთა დრო და ის იყო! გაპარა და გაპარა კატასავით თამრასკენ თვალი. რამდენიც შესედა, იმდენი ამის თვალი, თამრას თვალს შესედა, და უცბათ, ერთ დრამში, ისეკ ჩაჭკიდებდნენ თვალებს. შესჩვიეს

ერთმანეთს თვალები; რეცო წათამაშდა; თამამად შეაკვირდა თამარს მსხვილ და მკეკაღა თვალებს, მაგრამ იმ წუთელმა თამარმა ისე დაუნდაბლად, დაუზოგველად, უწყოლით შეხედა ცერეს და დააჭიმა წამშები, რომ ცერე უნებურად შეკანკადა, თვალები ცრემლის გუბედ გარდქვდა, და რომ ჩაეფეხებინა, სთქვა:

— უჭ ეს რხეა ძვალს კბილი დავადგი! ვერაინ მიუსვდა ცერეს ეშმაკობას თამარს მეტი, რომელმაც შეკუშული ტუჩებით შეიღიმა.

— „შენმა რა მიუღს, სთქვა ცერემ თავის გუნებაში, თუ შენ გაგიშვას; ეს-ეს არის მე-მე შენ თავს უსიკვდილად ვერაინ წამართქვას“.

— გენაცვალოს, შვილო — თამარ, შენი მამა! ააღაგო, შვილო, და წადით შინა, გენახსაც ჩახედეთ; კაკლებს მოუარეთ, ესლა ბუკრი ეურება. აქ მე არას გამოაკეთებთ.

თამარს გზა ზედ თეთრ წყაროზედ გადადიდა; გუთნის ჯარიდგან დაბრუნებული ქალები, თუ ბიჭები, აქ უთუოდ ჩამობრუნდებოდნენ, ჯამებს და ქოთნებს დაჩვენებდნენ, აანსებდნენ წყლით და ისრე გაუდებოდნენ შინათკენ.

სასამხრევს ცერემ მლიგლანა, რომ ერთი ე ჩემ კანხში ჩავიბრუნ და ცოტა წითელ მსხალს ამოვიტანო. აიღო კობაძი და კენახისკენ მიმინლსავით მოსხლტა; გადახტა საჩქაროდ, მიიჭრა მხალთან; მიუხალავა და მიუხალავა კობაძი; მსხალი სრიალით ჩამოცვივდა ძირს; საჩქაროდ გაიტყნა უბეები და აჩქარებით, ლეღე-ღეღე, წყაროსკენ მსხლის ჭმით გასწია. მასხალში თამარ წყაროზე ჩასუფიერ და ჯამებს რეცხდა. იმისი შატარა ძმა მანტას ქვეშ ტოროდებდა, კავიანი ჯიხვი ეშოვნა, იწევდა მაყალას, ტოტი გვეშებოდა და ხელს ახლავ მანქოფდა

დაწევას. — ცეცო მიწის მკვლასავით გაუჩნდა თამარს, მივიდა და წყაროს ზინს ჩამოჰყდა; ჩაღუნა თავი, დაუწყო სხალს ტანს. ერთმანეთის გულის ცემს ორთავეს ესმოდათ. თამარ გაშინა, გაბუტდა. რამ ვეღარ მოახერხა რა, თავზე მოსახვევს დაუწყო სწორება. ცეცოს უნდოდა ეთქო რამე, მაგრამ გული უწუნდა, დიდის ღელვისაგან გუნება გაეებრა, ბოლოს რის ვაკვლახნით მიასწოდა მუჭით მსხალი და უიხრა:

— აჭა, თამარიო, მსხალი არ გინდა? რამდენიმე წამს ქქონდა ხელი გაშვერილი; თამარ გაშეშდა, ჩაბღუჯა ნაწიხავი, თითქომისგან შეკვლას მოელოდესო, მიიღრინა თავი და ბოლოს გვერდზე ოდნავ წამოაწკინა ხელი და ჩამოართვა მსხალი. —

— მოეთრეო. ე ქოთანნი აამსე და დროით წავიდეთ, უთხრა მას მთრთოლვადის ხმით თამარმ.

— მე არ ვიცი, ე მსხალი უნდა დავაუტევიო.

— ჯერ შინ ჩამოდი, უვიციანო!!

ამაღ ლაშაჩაკში ცეცო წამოხტა, აამსო ქოთანნი და დედა.

— თამარ, ერთი, ძენ ცახდას, ე ჯამი მათხაკე წყალი უნდა დავლიო.

— ქოთანნი მანდ არა გქონდა, თუ არა და მუჭით დავლევდი რა!

— დასკრილი ხელები მაქვს, თიხის ჯამით წყაროს დალავა, თამარჯან...

თამარ განზრახ ინახებოდა, გულში ეი სულ სხვასა ჭფიქრობდა; ფიქრმა უკვარდა, მაგრამ ის ვა ვერ წამოედგინა, თუ როგორ შიძლებაოდა ასე ლაშაჩაკი უცხო ზინთან. მარტოვმა, უმანკო სიყვარულმა დასძლია და თამარმ ჯამი წაწოდა, და აჩქარდა წამოსასვლელად. აი გამგზავრდა. ცეცომ, ამითი გულ-დათუთქულმა, თვალი გააუღლა; ტუბილის, მშენიერის და თანაც ნადვლიანის კილოთი სიძულერა გაადევნა უკან:

„ხელსახოცსა გადმოგიგდებ, გოგოჯან!
 ოქრო-მკედით მოქაჩგულსა;
 შიგ გაგისვევ სულსა, გულსა,
 შენთვის დამწვანს, დადაგულს!“

— ნჭე! შესე, შესე, რა გითხრა? თუ შენ, თამრო, დედას
 იმას ეტყვი, მეც ამას ვეტყვი, იცი, თუ ანა? უთხრა ძმამ.

— შენი კი დაგეცა მაგ თავში! სთქვა ტუჩის აზრუკით თა-
 მრამ ცეცხლზე. ეს სიტყვები გამოსთქვა, მართალია, მაგრამ
 გულში კი სხვას ჭფიქრობდა. «ეჲ, უწინამც დღე დამლეკია,
 რამ მაგას შენი ად დასცემოდეს.»

სოფრომ მგალობლიშვილი. —

(დასასრული შემდეგში).

საბედოს საჩივარი

(მიხატვა კრილოვისადმი)

კრძალვით გულში მიმარხავს
ქალწულობა წმინდა...
დღესაც უკვლავ მიმარხავს,
რომ ვსთქვა — ქმარი მინდა!...
ამ ღოდინმაც დამადნო,
სევდა გაშინშირდა,
ზესეურად დამაჭნო,
დილა დამიბინდა...
სინარხნაყო, სიანსლე
რა ძვირად მიღირდა!
აწ მჭერს გულის სიანხსლე
და რაც არა მჭირდა:
ვარდოსანი ღოგები
ჩაჭკრთენ, ცრემლი მმიღდა,
ცუცხლით სავსე თვალები
ემხმა მიმანდა...
მარტად მექცა მაისი,
გული გამიცვიდა;
გართობა და ხალისი
სულაც აღარ მინდა...

მძაგს სინჯისჯე თან და-თან,
 ტანი დამიხარდათ,
 სიტუროვისა კლებასთან
 ფასიც დამიხარდათ...
 ბეჭი კაი ყმაწვილი
 გულში ჩამუდარდათ,
 ბეჭი ნათლად აღზრდილი
 სიზმრად გამეფარდათ...
 ის ფეკრადი ოცნება,
 ვხედავ, გაშიქარდათ.
 ჩემს ბედს, სხანს, ეფარება
 მწუხრის შავი ფარდათ:
 ეს გათხრება და ისი
 გულის დაწინდათ.
 რას მიქადის განისი?!
 წელს ხომ გამიწობდათ...
 ეჭი, ბედისგან მწერია
 სულ, რაც ამკვიდათ!
 უკვლავ ჩემი მტერია!
 წყაღმა უკვლავ ზიდათ!!!...

პარდაკან

1879 წ.

საფუძვლები სახალხო განათლებისა.

(დასასრული)

XV

სრულიად სხვა სურათს წარმოადგენს ინგლისის სახალხო განათლება. თვითმმართველობა, ხალხის თაოსნობა, საზოგადოებრივი თავისუფლება შეადგენენ მკვიდრს საძირკვეს, რომელზედაც აშენებულია პოლიტიკური ცხოვრება ინგლისელებისა: ამ ცხოვრებას სხვა ფერი სდევს, თავისი მიმართულება აქვს. თითონ შიროვნობა, პოლიტიკურად თავისუფალი, საზოგადოებას ეფარება, მისკენ მიიწევს. ყოველივე საქმე აქ უფრო საზოგადოების თაოსნობის შედეგია. კერძო შირი თავის ვიწრო ასპარეზს ხშირად უთმობს საზოგადოებას საკვირვლად მოთავსებულნი არიან ერთი ერთმანეთთან შიროვნული თავისუფლება და საზოგადოებრივი თვით-მოქმედება; ამათ შორის ყველა განზომილი, გამიჯნულია, ერთსაც და მეორესაც თავის წრე შემოფარგლული აქვს. ამ ნაირ განაწილებას ვხედავთ, მეორე მხრით, შიროვნობის — საზოგადოების და სახელმწიფოს შორის. თან-თა სამთვლარე სახელმწიფოსი შემოსუდიულია. ის ნაბიჯსაც ვერ გადაადგამს სხვის სამთვლარელოში. იმას თავისი საკუთარი მოქალაქე აქვს მიზომილი, ნაბიჯსაც ვერ გადაადგამს მიჯნას იქით, ეს მას აკრძალული აქვს. ესრედ წოდებული თავისუფალი, უფლებები“ სახელმწიფო დიდი ხანია დაჩნდა ინგ-

ღისში. შინაგანს უფლებრივი სახელმწიფოსას შეადგენს თავის-
 უფლება პირგუნული, საზოგადო რივი და პოლიტიკური. ყო-
 ველი კაცი ანის თავისუფალი პირგუნება, წვერი საზოგადოები-
 სა, მოქალაქე სახელმწიფოსი. ამ სამს იურადიკულ ერთეულე-
 ბის შორის საჭიროა საბოიელი დირსეულად და სამართლიანად
 გამიჯნული იყოს. ცოტად თუ ბევრად ეს მოხერხდა მარტო
 ანგლისში, თუმცა უსათუო სიმართლეს ნურც აქ მოკებნით.
 სხვა ხალხებთან შედარებით აქ, ე. ი. ინგლისში ზემოდ ნახვე-
 ნები ერთეულები უფრო რივიანად, უფრო წესიერად არიან გა-
 ნაწილებულნი. ინგლისელების „დიდი ხარტია“ დაახლო ვითარ-
 ცა პარლამენტი პოლიტიკური სახელმწიფოსი, მის შეუწინებლისა.
 აქ მაღალმა წოდებამ კავშირი დაიჭირა დაბალ ხალხთან, მხარი
 მისცა მას და ერთავემ შეერთებული ძალით ძაღა მოაკლეს
 სახელმწიფოს წარმომადგენელს, ეარლს, მოსპეს პირგუნე-
 ბის და საზოგადოების გავლენა, . . .

„დიდი ხარტიის“ შემდეგ ინგლისელმა სიმკლყო საწმინდე-
 ბათ აღიარა პოლიტიკური თავისუფლება, რომელსაც,
 როგორც შედეგი თავის მიზნის, თან მოჰყვა სხვა თავის-
 უფლებაც — . . . საზოგადოებრივი. აქ, ამ ცხოვრე-
 ბის წყობილობაში უნდა მოკებნათ მიზეზი იმ მეტად საუუ-
 რადღებო მოკლენისა, რომ სახალხო განათლება ინგლისში სხვა
 გზაზე სდგას, სხვა მიმართულებისა, სხვა სისტემას წარმოად-
 გენს. ეს წყობილება იყო იმის მიზეზი, რომ აქ სახალხო გან-
 ნათლება შეიქნა თვით მიმართველობის, საზოგადოებრივი თვით-
 მოქმედების საგნათ. პირველი შესეღულლობით მეითხველს იქნება
 კიდევ ეკონოს, რომ ინგლისში უნდა მოიზოკებოდეს უკეთესი და
 უმშვენიერესი სახალხო განათლების დაწყობილება, როგანიზაცია.
 და რატომაც არა? მაგრამ საქმე იმაშია, რომ აქ თვით-მიმართ-

კვლავს, სხვა-და-სხვა მიზეზებისა გამო, რომელთა განხილვა ჩვენ საგანს არ შეეხება, მიიღო მაგნებელი მიმართულება, დაადგა ვიწრო და საშიშარს ბილივას, რომლის ქვევით მოჩანს უფსკრული. ინგლისელების თვით-მმართველობა გამოინატა მხოლოდ სახელმწიფო მუხრნობის უარის-ყოფაში; აქ დაარსდა მარტო თავისუფლება პოლიტიკური და სხვა დაწყობილება ცხოვრებისა შეუცვლელად დარჩა. არისტოკრატის სურდა მთავრობის წინააღმდეგობა. დაწყება თავისებურად დაქუვი ხაზს და, რომელსაც წადილი შეისრულა, ხაზს თავი მანება. და ან რას იზამს საწყალი ხაზი თავისუფლების ძალით? [რას საუნჯეა მარტოდ-მარტო პოლიტიკური თავისუფლება? რას ნაყოფი მოაქვს მას ხაზისათვის? ბევრი არაფერი, თითქმის არა რაიმე. და რომ ეს მართალია, ამჟამად გვიმტკიცებს თითონ ინგლისი აქ პოლიტიკურმა თავისუფლებამ (თუმცა სხვა ბევრი მიზეზებისა არის) საშინელი და საოცარი კონომიური მონება დაბადა პოლიტიკურ თავისუფლებას ზედ დაერთო, თან მოჭედა პურყუანული კონომიური პრინციპი თავისუფლებისა და ეს უკანასკნელი კიდევ შეიქნა უმთავრეს მიზეზათ დაბალი ხაზისა გადატაკებისა. ამ გზაზე თვით ეს თავისუფლება ამ მდებარე ხაზის დამხატვრულ ძალათ გადაიქცა და გსურთ ჭეშმარიტება? — ინგლისის საოცარი სიმდიდრე ამუხებულა ხაზის სიღარიბეზე, მის სიღატაკზე! სახალხო განათლებისა სიღატაკის, ნაილაჯობის ფერი დაეღო, მოწყვლების სასიამოთი მიეცა და, რომელსაც კაცი სწავლობს აქური სკოლის ისტორიას, მას თვალწინ განუმოკრებლად უდგია ერთის მხრით საწყალი და კეთილგონი ღაზარე და მეორეს — ფუფუნებაში მეოფი მდიდარი, მის გონებაში ისტება გულის აღმაშოგოთებელი იგავი ქრისტესი. ინგლისში სკოლა საწყალი ღაზარეა, რომელიც იკვებება პურის ნამცეცხებით, მდი-

დარის სუჟრიდგან ძიქს დაცემულებით. სახაღხო განათლებას,
 როგორც ფიზიკალური მოკვების საზოგადოებრივ სხეულისას,
 სხვათა შორის, მჭიდრო კავშირი აქვს ეკონომიურ დაწესებუ-
 ლებასთან, ნივთიერ ცხოვრებასთან და ამისათვის სახაღხო
 სკოლის კეთილ-დღეობა ითხოვს ცხოვრების ეკონომიურად სა-
 მართლანად დაწესებულებას... ამ მარტო ზოლიტიკური თავის-
 უფლება არ არის საკმაო, არ არის საკმაო ეგრეთვე ზიზგუნული
 თავისუფლება, საზოგადოებრივი თვით-მარქმელება, როგორც,
 ჩვენის აზრით [არც მარტოდ-მარტო ეკონომიური ცხოვ-
 რების სამართლიანად დაწესებულება არის ყოველად გამ-
 კურენელი წამალი ხალხის წარმატებისა. საზოგადო-
 ბრივი განხილავს ხალხის ზიზგუნებისა ითხოვს ცხოვრების ჭაბ-
 მანიურად გახსნას, აღზდას. ზოლიტიკური თუ ეკონომიური
 ელემენტს უზიზგუნება უნდა მიეცეს მხალად მამინ, როდ-
 საც ეს უზიზგუნება არ აღუკვს ზემოდ ნაჩვენებ საზო-
 გადობრივ განხის და როდესაც უზიზგუნებას ცხადად ითხოვს
 აწინდელი, რქაღური მდგომარეობა ხალხის უმეტესობისა. ბეკ-
 ჯერ ვხედავთ, რომ საზოგადობრივ სხეულში ერთი ნაწილი მე-
 რეს სჩაგრავეს, ერთი ელემენტი სძლევს მეორეს. მხალად ამ
 შემთხვევაში შეიძლება უპირატესობაზე აღაზრავა, ბასი. უზიზგ-
 ტესობა ეკონომიური ორღანგანობისა, კითხვს, როგორც
 უკანასკნელი სიტყვა მკნაელებისა, არ მიიღება ყოველად
 შესაწინააღმდეგებლად ჭეშმარიტებათ, კრიტიკიანთ; ამ გვარი შე-
 ხედულობა არის პარტიული, შეიცავს ნაწილს სიმართლისას
 და არა სრულს სიმართლეს.] . . .

და არა არის თითონ უზიზგუნება ეკონომიური წესობისა?
 და როდის იშობა ეს მიმართულება? ეკონომიამ უზიზგუნების
 აღვილი დაიჭირა შემდეგ 48 წლისა. ფრიად შესანიშნავ ამბო-

სებას 48 წლისას წინა უწრო კრიტიკულ შრომამ ასეთი
 ზიანებისა, როგორც სისმარდი, ჭერი, შრუდონა, სუნ-
 სიმონ და სხვანი. ბურჟუაზული ეკონომია იყო ამ მო-
 ძალობის უმთავრესი მიზეზი, თუმცა კი არა ზირვედი და
 უგანასკნელი: ბურჟუაზულმა ცხოვრებამ დაარღვია ჭარბობის სა-
 სოციალიზმის სსკულისა. აი მაშინ თითონ სინამდვილე ითხოვდა
 ეკონომიურ უზარატესობას და ასეც მოხდა. 48 წ. შემდეგ
 თათქმის ყველა ამბობებს ეკონომიური საბუთის
 აქვს. მიზეზი ამისი განსაკუთრებით ქარხნის მუშების მეორეული
 ცხოვრება, თუმცა კი მინიმუმად ზოლიტიკური ხასიათის
 ამბობებს (კომპუტი ვენგრიაში). წინათ კი უწრო სმ.რად ზო-
 ლიტიკურ ამბობებს ვხვდებით. ბერკურ ასეთს თუ იქონის ამბო-
 ხებს სედ ურთვის სხვა ელემენტები. მაგ., რელიგიური. და
 ასეც უნდა იყოს. ხალხის სსკული მეტად რთულია, ამ სსკულში
 ბევრი ფაქტორები მუშაობენ. და თითონ ხალხის მოძრაობა
 გამოწვეულია სხვა და სხვა მიზეზებით, არა მარტო ეკონო-
 მიურ გარემოებათა მეხებით, როგორც დასადაებს მარტიული
 შესვლულმა, უკვე გამოთქმული ხვენ მწერლობისა...]

ინგლისში ზოლიტიკურ თავისუფლებამ დასხარა ხალხის
 ეკონომიური ცხოვრება. ამისთვის სახალხო განათლებას ამ და-
 ხარგის იყრა დაედა, სკოლა აშენდა თავისუფლების საძირ-
 კულზე, მაგრამ ეკონომიურად დაემარჩილა მანდალ წოდებას,
 სიმდიდრის მქონებლებს. ეკონომიურმა სიდატაკემ შობა გან-
 ბის სიდატაკე და თუ ინგლისში მანდალი და უთანა წოდება
 შემკულია განათლებით, დაბადა ხალხში ისეთი ხშირი სინკლე
 უმეცრებისა არას მოკული, რომ წარმოსადგენათაც კი ძნელია.
 სასოციალიზმის სსკულის ავად-მეობრებამ წარმოშობა ერთი სა-
 ურადლებო მოკული, — ზოლიტიკური თავისუფლების შევიწრო-

ბა, შემცირება, სახელმწიფო მუხრნობის გავრცელება. საჭირო იყო, რომ ცოტათი მაინც (თუ ბევრად არ მოხერხდებოდა და დროებით შეუძლებელი იყო) ეკონომიურ ცხოვრებას შემსუბუქებოდა ტვირთი, სიმძიმე. ამ გარემოებაში სრულად შესცვალა პოლიტიკური პარტიების მოძღვრება, დროშები. ღიბურაღურმა პარტიამ უარ ჰყო თავის მოძღვრება, ტრადიცია (ამ მოძრაობის მოთავე იყო გამომჩენილი ფრანს სტიუარტი) და დაიწყო თხოვნა სახელმწიფოს უგულებელად სული მოკვიდა სახალხო სკოლისათვის, წინ გასძღვოდა მას. საჭირო იყო პოლიტიკური თავისუფლების შემცირება და ამასაც ითხოვდა თითონ ის პარტია, რომელსაც თავის დროშაზედ მსხვილი ასლებით უწევდა: თავისუფლება! ეს შირ-და-შირ მოასწავებდა ინგლისელების პოლიტიკური საწმენკების შეურაცხყოფას და, რასაკვირველია, საქმე ისე არ გათავდებოდა, რომ რომელიმე მხარეს ბრძოლის ველისაკენ რისხები არ გაემალნათ. ასტყდა საოცარი რძი კალბით თუ სიტყვით. მეტათ ჩამავრნებელი იყო ბრძოლის ველი. აქ კონსერვატიული პარტია მეტად ცდილობდა თავისუფლებისათვის, ღიბურაღური კი სახელმწიფო ზრუნველობას ითხოვდნენ. ნელ-ნელა შეიკრა სამიერველი თვით-მმართველობისა, თავისუფლებისა. ღიბურაღური პარტიის რისხები გამაჩვიებელი დაბრუნდნენ ბრძოლის ველიდან. ეს ბრძოლა აქვარად გვიხვევებს. — თუ რა მნიშვნელობა აქვს პოლიტიკურ ღიბურაღურს, სადაზღის მაიწვეს მისი ძალა, რა შეუძლიან მას ხალხის ცხოვრების გაუმჯობესებისათვის. ანის ხალხის ცხოვრებაში ისეთი დრო (და ბევრჯერაც), როდესაც პოლიტიკური თავისუფლება გუთხეში უნდა დაიდოს და ამის სარბიელი დაიჭიროს სახელმწიფო მუხრნობაში, რეგლამენტაციაში. ხანდისხან ამ ხაირი რეგლამენტაცია საჭიროა ცხოვრების მთელ სფერაში. შეითხვეს

ვუბრუნებთ, რომ ბურჟუაზი თავისუფლების ძალით ტყავი გააძრო
 მუშა ხალხს. თუ რა შეუძლიან მარტო პოლიტიკურ თავისუფ-
 ლებას, სჩანს იმ ფაქტად, რომ, დიდი რევოლუციის შემ-
 დგომ, ბურჟუაზი სულ დაბრუნდა სულ თავისუფლებას და-
 დებს, სულ ეწინააღმდეგება სასოფლო-სამეურნეო წარმოებას და არა
 მარტო პოლიტიკურ სფეროში, არამედ ეკონომიურშიც. ნაყოფი
 ამ დადასტურებს იშვას, მას ყველა ხედავს, რი ბევრს მოსვენ-
 ნებას არ აძლევს, მისი მრავალთა ეწინააღმდეგობით. ეს ნაყოფი არის
ბურჟუაზი უკანონო შვილი, რომელიც ითხოვს უფლებას და
 რომელიც ქვეყნისადმი განაჩინა მუდამ უამრავ თავისუფლების და-
 დებაში და ამ თავისუფლების ძალით შეტად თავისუფლად დაბად
 ხალხის ყველაფერს, გლეხს. ამ ნორს არსებებს ქვეყნის სასოფლო-
 სოციალიზმი. აი ეს შესძლებს ბურჟუაზი მისვე დადასტურებაში!
 ეკონომიკური ხვეწი მოსაზრება დღეს არსებებს ამტკიცების, სახელ-
 დობი იმას, რომ ხალხი სოციალური (საზოგადოებრივი) სხე-
 ულია, ეს სხეული თხოვლობს წარმონიულოდ განსწავლა და თი-
 თონ განათლება წარმოადგენს სოციალურ მოქალაქის, სხეუ-
 ლის ძუნქიას და ამისთვის საჭიროა და სასარგებლოა,
 რადგანაც კარგი «ცხოვრების ყოველ ნაბიჯში ხედავს
 მარტო გლეხს, ცარცვას, ურთი-ერთის შეუხდობლ-
 ბას.» აქ სჯა, უნებამ ხალხის განათლების საჭიროებაზე
 სახალხო სკოლის სარგებლობაზე სულ ცოტა რომ ვსთქვათ—
 შეტი იქნება, არა—დავიდარება შეიძლება იმის შესახებ — თუ
 როგორ უნდა დაარსდეს სახალხო სკოლა, რა ნაირი
 იყოს სახალხო განათლება. სასწრაფო ეკონომიური სუ-
 რათების მოხერხება, ხალხის წინაშე აღსდგა, სხვათა-შორის,
 შეუძლიან სკოლასაც, მაგრამ ისეთს კი არა, რომელსაც მრავალ-
 ლი დიდი ღირსებაც აქვს; უმთავრესი მათგანი არის წინა-კითხ-

ვის ანგარიშის სწავლება, აღსნა ბუნების მართივ მკვლევართა
(„ივერია“ №№ IV და V, 1882 წ. გვ. 183). ჩვენ უკვე ვუ-
ხეხეთ (შეკვლევა, გაკვეთილი) — თუ რას ნიშნავს უპირატესობა
სახოგადლოებრივი სხეულის რომელიმე ნაწილისა, ელემენტისა...
საჭიროა მკრე კითხვის მოკლედ მანერ განხილვა.

ერთად საუბრადღებო და მნიშვნელობით სავსე კითხვის
წარმადგენს შემდეგი წინადადება: რა ურთიერთობა უნდა სუ-
თეულის სახელმწიფოს და სახალხო სკოლის შორის? როგორ
უნდა იყოს მათ შორის გამიჯნული ურთობა? სად იწყება საბ-
ბიელი ერთისა და სთავდება მეორესი? ამ კითხვებს აქ მით უფ-
რო ადგილი აქვს, რომ ინგლისელების უმეტესი ნაწილის
პოლიტიკურ სიმკლხო საწმუნოებას შეადგენს უარყოფობა
სახელმწიფო რეგლამენტაციისა, სახელმწიფო ზრუნველობისა.
ეს სიმკლხო საწმუნოება განსორციელდა ისტორიულ სკოლა-
ში და მისი მეტებით თითქმის ყოველ ინგლისელისთვის გარ-
დაიქცა გაზეპირებულ ფორმულათ. ეს სკოლა დადადებს, რომ
სხეულის მდეულობით ძადას, როგორც ხალხის ისტორიული
ცხოვრების შედეგს, ნაყოფს, ზედ-მოქმედება, გაკლენა არა აქვს
სახოგადლოებრივ პროგრესზე და აქედან სკოლას გამოჭყავს
ის დასკვნა, რომ სახელმწიფოს არაერთაბრმე შეხება არ უნდა
ქქონდეს სახალხო სკოლასთან, მოშორებული უნდა იყოს
მას. როგორც მკითხველიც ხედავს, ეს სკოლა იმეორებს მსო-
ლოდ მას, რაც დიდი ხანა ცხოვრებაში განსორციელდა, სახელ-
მდეგანელოთ შეიქნა ისტორია პოლიტიკურ სწავლათა გვირგ-
ნებს, რომ სხვა-და-სხვა დროს სახელმწიფოს სხვა-და-სხვა უფ-
ლება ქქონია, ხან მეტი და ხან ნაკლები სამოლოებლო, ხან
ფართო, ხან ვიწრო საბიელი. ესრედ წოდებული პოლიტიკურ-
რი ღიბერალიზმი, როგორც სწავლა, თეორია, მეტად ფართო

სწავლის უფარგლავს თავისუფლებას, უკიდურესად ავიწროებს სახელმწიფოს ზრუნველობას, ამ თეორიის მომხრეთა სიტყვა „თავისუფლება“ მიაჩნიათ დასაბამით და დასაწყისად პოლიტიკური სიბრძნისა, მათთვის სულ ერთია, რაც უნდა მოხდეს რევოლუციებში, რადგანაც კი „თავისუფლება“ ნუ დინჯება. ეს თეორია მეტად აყვავდა საფრანგეთში და უკან მოჰყვა რევოლუციონერ პოლიტიკურ დოქტრინას. რომლის წარმომადგენლებათ ირინებებიან ბონაპარტე, დე-მესტრ, თუ სად დაჰყვას „წმინდა“ ღიბურადი სჩანს იმ ფაქტიდან, რომ 1875 წელს პოლიტიკურ ღიბურადებში (ამათში იყო თითონ გამომჩენილი პოლიტიკური მწერალი ლანგლუ) მხარი მისცეს სახელმწიფო წოდებას, რადგანაც ხალხის წარმომადგენელთა სკვა ქმონდათ უმადლესი სწავლის თავისუფლებასად, რისთვის? — იმიტომ რომ გითხვას იყო ამ სწავლის „თავისუფლებასე“ და აბა რატომ შეიძლება და მისი უარის-ყოფობა. იუსტიტებსაც მეტი არა უნდოდათ რა მოკლე ხანში დაარსეს უნივერსიტეტები ღიბურადი, ღიბურადი და განუხრკლავი გამართეს ღიბურადი, რომ მხლელად სილღაბურის სწავლას, ე. ი. საწმინდოების და სამღვთო წყობის შესწავლას და აღსრულებას შეუძლიან კაცობრიობის გაბუნებება, იმის დახსნა ჯგჯგობითდგან. და რა არის თითონ ეს ჯგჯგობითი? სილღაბურის სიტყვით: აწინდელი მენებება, სასოგადობრივი პრინციპი! ეს მაკადითი — არა ერთისა და რჩისა შესაძლო არა მოყვანა — გვიჩვენებს — თუ რა სისულელესთან მიიყვანს კაცს და სასოგადობასაც უკიდურესი პოლიტიკური ღიბურადიში. ასე არა სწამთ არათუ ინგლისში, თითონ საფრანგეთშიც ღიბურადიზმის პრინციპი იმ პირთ, რამუნინც ნამდვილი მომხრენი არიან ხალხის და კაცობრიობის წარმატებისა და, მაგ., გამომჩენილი რადიკალი მწერალი კინე თავის თხზულებებში ხალ-

ნის განათლება“ თხზულებას ლიბერალიზმის თავი დასწებებს სს. ფოკადლებამ, როდესაც საქმე გვაქვს წარმატების მტკიცებთან. ვგონებ ეს ჩვენი საუბარი იმ დედა აზრსაც ამტკიცებს, რომ სახელმწიფოს, როგორც იურიდიკულ პირს, უფლება აქვს სახელხე განათლების საქმეში გაერის. რამდენად ვრცელი და ფართო უნდა იყოს ეს უფლება? პოლიტიკური ისტორია ამას სხვა და სხვა პასუხს იძლევა. თუმცა ამ უფლების სიღრმის და სიგანის გამოსატვა რომელიმე ფორმულით შეითხველს არ მოეწონება და მოითხოვს საგნის ვრცელ ახსნას, მაგრამ ჩვენ მაინც ფორმულას უნდა მივმართოთ. მთავრობის უფლება თავდება იქ, სადაც იწყობა მფლობელობა პედაგოგიური კანონებისა, მეცნიერებისა, სწავლისა ამ დედა-კითხვას თან მოსდევს მეორე კითხვა: რა ნაირი უნდა იყოს ურთიერთობა ცალკე პარტნიორების, სასწავლოების*) და სახელმწიფოს შორის? თითოეულ ამათგანს თავის საბიძგი უნდა ჰქონდეს . . . ჩვენის აზრით (ამას ამბობს თვით შტეინი), აწინდელ დროს სახელხე სკოლა თვით მმართველობის, «სასწავლოების» საგნათ შეიქმნა. თითონ ამ საგანზე სხვა გაიმატა ტრაქტატების ფურცლებზე. მაგრამ ესეც თეორიულია და არ არის გამკვეთული — როგორ უნდა მოთავსდნენ ერთი ერთმანეთთან სკოლა და „სასწავლოება“ . . . სწავლა „სასწავლოებაზე“ ახლად შობილია, იგი იშვა (გერმანიაა სამშობლო) ჩვენ დროს და, ჩემის

(* სიტყვას „სასწავლოება“ ვხმარობთ ჩვენ იმ მიზნით, როორც ის იხმარება ახალი „სასწავლოდობრივი უფლების“ წარმომადგენელთა ნაწიერებში . . .

აზრით, იშუა როგორც რეაქციის პოლიტიკური ცენტრალიზაციის სწავლისა. ნაყოფიერ მიმავალს ჭვირდება ეს ახალი სწავლა სახალხო სკოლას... ერთი შენიშვნაც. თითონ ეკლესიას, უმეტეს ნაწილათ სიღვაძის მადიდებელს, ჩვენ ვაძლეოთ უფლებას. ეკლესიაც იურიდიკული შიშია, იმასაც თავის საკუთარი საქმეები აქვს. რელიგიური კულტი და არა სხვა რაიმე უნდა იყოს სწავლის საგანი ეკლესიისა, მაგრამ სახალხო სკოლაში კი არა. სხვა უფლება მას არა აქვს.

XVI

ინგლისის სახალხო სკოლის ისტორია, საზოგადოთ რომ ითქვას, არის ისტორია ბრძოლისა სახელმწიფოს და თვით-მმართველობის შორის. აი ეს მოთხრობა: ინგლისელებმა მხოლოდ წარსული საუკუნის მეორე ნახევარს მიაქციეს ყურადღება სახალხო სკოლას. ამ დროს დაიწყნდნენ საზოგადოებანი, რომელთაც მიზნათ ჭქანდათ მარტო გლახკების და მაწანწადა ბავშვების სწავლა-აღზრდა. მალე განხდნენ საკვირაო სკოლებიც. ამ სკოლებს ეკლესიური შიშაწთულება ჭქანდათ . . . იქ, სადაც ბავშვი კვირაში ერთხელ და ისიც რამდენამე საათს სწავლობს, ვინც კი განხდება — იმის ხელმძღვანელობით, იქ. ვაშობთ, ბევრი ხერი არა იქნება რა. ასე გასინჯეთ, რომ ესლაც კი ნახევარი ნაწილი ბავშვებისა ინგლისში და უფსში ზირველ დაწეებით სწავლას იღებს საკვირაო სკოლების შემწეობით (Овольскіе, тр. 161). ინგლისელები დიდ მნიშვნელობას აწერენ ამ სკოლებს, უწოდებ-

ბუნ მათ შემაჯავრობებელ და დამაკავშირებელ ძალათ დაბალი და მაღალი წოდებისა, მაგრამ თუ მკითხველი არ დაივიწყებს მოწყურების ხასიათს, რომელიც იმათ ეტყობათ, მაშინ აღვივად დაინახავს, რომ ისინი უფრო შერს, შუღლს, მტრობას აღვიძებენ და ზრდას ხაფხში. ამ საუკუნის დამდეგს პარლამენტის მოახდინა განკარგულება, შეეტყო — თუ რა მდგომარეობაში იყო სახალხო სკოლის საქმე. აღმოჩნდა, რომ ბავშვების მკითხველმა ხაფხმა ძლივს იცოდა წერა-კითხვა. საზოგადოებამ დაინახა თავისი უმცირესი. შეიქნა მოძრაობა. 1808 წ. გამოჩენილმა ლანკასტერმა დაარსა ბრიტანის და უცხო ქვეყნიური სახალხო საზოგადოება. სამი წლის შემდეგ შესდგა მეორე საზოგადოება, ნაციონალური საზოგადოება ბელჯის მეოხებით, თათარებით. ერთმა და მეორე საზოგადოებამაც მიიღეს ვახსებითი სწავლა (როდესაც უფროსი და მომსახურებული შვირდი ასწავლის უნცროსს). ლანკასტერის საზოგადოებას უფრო კარგი მიზანიც ქმნიდა და სალი მამართლებაც, ასმარესი მარტო ინგლისს არ შეიკავდა, არამედ სხვა ქვეყნებსაც, მან უწყდადებდა მიაშურო უფრო საკრო სწავლას. ნაციონალური საზოგადოება წინათვე დაადგა ვიწრო რელიგიურ-ინგლისური მამართლებას და შეიქნა ბუდეთ არისტოკრატისა. ბელჯად მოგროვდნენ წევრები. საჭირო იყო წელიწადში შვიდი მანეთის შეტანა წევრის უფლების მისაღებად. საზოგადოება რომანს არა ზოგავდა — უსკად აარსებდა სკოლებს. სწავლა მღვდლების ხელთ იყო, ადგილობრივი კამიტეტი განაგებდა სკოლის ნივთიერ მხარეს (Васильчиковъ, стр. 81). მაღე, თითქმის პირველათვე დაიწყო შუღლი და ჩიდი ამ რჩ საზოგადოებას შორის. თუ მკითხველი არ დაივიწყებს, რომ ბელჯმა თავის საზოგადოება დაარსა ლანკასტერის წინააღმდეგე, მაშინ თითონაც გაიგებს, რომ საქმე უშფოთრად არ მო-

ხეჩნდება. ლიბერალებმა და კონსერვატორებმა შეფარდების გეგმაში ამ სკოლების ტერმინს ქვეშ გამართეს. ლიბერალები შეეკედნენ ლანკასტერს, კონსერვატორები — ბელსს. ამ ბრძოლაში უფრო გააზვიანდა ის უფსკრული, რომელიც წინათაც იყო შირველ და მეორე შარტიან შორის. თუმცა ჯიბნს ბევრი რამ შეუქცია, მაგრამ შარტო სასოჯადოებამ ვერა გააწყო. შეგებილ სტატისტიკურ ცნობებმა გამოაშკარავეს, რომ შემოდინებები სასოჯადოებანი სკოლებს შარტავდნენ სქლად დასახლებულ ადგილებში და იქ, სადაცა. მრეწველობის მეხებით, სიმდიდრე იყო მოყვნილი. და ამ ადგილებში კადუ ბავშვების სწავლა ვერ მოხერხდებდა იმ მიზეზის გამო, რომ ქარხნების შარტონები ბავშვებს თათქმის მოეღი დღე ამუშავებდნენ. ჯერ ესაა რა არის ქარხნის შარტონი და მაშინ სომ უფულა და უფულა ცხოვედი იყო. საჭიროდ სცნეს უბედური ქარხნის ბავშვების მდგომარეობა ცოტათ მაინც შეეცვალათ. ეს ქრისტიანული და კეთილ-შობილური საქმე ითავა რომერტ ზილმა (20 წ. წ.), რომელის ბილლი (განახი) შესანიშნავია იმით, რომ ქარხნის შარტონებს ადკრძალათ, დღეში თარმტი საათის მეტი ემუშავებინათ ბავშვები. წინათ, სინამდინ ეს განახი გამოიტემოდა, მთელი დრო, გარდა იმისა, რაც საჭირო იყო ძილისა და სადილ-განსამისათვის, ბავშვებს ქარხნებში სამუშაოდ უნდებოდათ. მეორეც ესა, რომ რომერტ ზილის განახმა დაწესა, ქარხნის შარტონებს თავის ხარჯით სკოლები გაემართნათ, სადაც მუშა-ბავშვებს, სულ ცოტა, ოთხი წელიწადი მაინც უნდა ესწავლათ. ეს განახი იყო შირველი ნაბიჯი და შომიერება, რომელმაც შესცვალა ჩვეულებრივი შეხედულობა ინგლისელებისა სახელმწიფოზე და გაავრცელა მათში ის აზრი, რომ თავისუფლებას ცოტა რაიმე უნდა მოაკლდეს, როდესაც საქმე წარმატ-

ბასე მივანდობს; მაგრამ შვითხვედით ჭებდავს — რა უჩვეულო და უღონო იყო შილის ბილლი. ის იყო ადუბა ვიანა მოწინააღმდეგების ბანაკისა, აწამედ ამ ბანაკის დახვეწვა, წვრილმანი შეტაკება. ინგლისელებს ერთი ხასიათი სჭირთ: იმათ საქმეზე უდ შევანდნა ან იციან, დინჯათ იწყობენ ყველაფერს; იმათში რეფორმა ჯერ უნდა აიწონ-დაიწონოს, ყოველმხრივ გაისინჯოს, გახდეს ყველასთვის მსჯულებობის საგანი და მერე ან განონათ გარდაიტყვოს, ან ანა და განდევნილ იქმნას. ამისათვისაც ინგლისის ცხადების მოძრაობას, რეფორმების ისტორიას გაუბედაობის, თითქმის სიმშთაფის ხასიათი ემხნევა, ეტყობა. ამ მხრით ინგლისი მეტათ განიჩხევა საფრანგეთისაგან. ფრანგული შეუბრუნდა. მამაცი. . .

ფიბერალურმა პარტიამ შილის მოთავეობით ვამართა ბრძოლა, წინ აუდგა საზოგადოებრივ აზრსა, თხროლებდა სახელმწიფოს მაგრად სული მოკვიდნა სახალხო სკოლისათვის. საზოგადოებას კი იმ აზრისა იყო, რომ სწავლა-განათლება ღვანის საქმეა და სახელმწიფოს მასთან შეხება ანა აქვს. ამგანად სწინს — რა დიდ ძალასთან ქჭონდა საქმე ახალ მოძრაობას. პარლამენტში შილას მხარე მისცეს დეონ რაბელმა და ლორდ ბრუმი. შემდეგ დიდის შიგონისა გამარჯვებს ფიბერალებს. დაარსდა კანონი (1833 წ.), რომლის ძალით სახელმწიფოს უნდა ეძლია წემოდ მოხსენებული ორი საზოგადოებისათვის ფულით შემწეობა (20,000 ფ. სტ.) ჯერ-ჯერად ეს გამარჯვებაც კარგი იყო, კარგი იყო შით, რომ სახელმწიფო შირ და-შირ გაკრია სკოლის საქმეებში. ფიბერალურ პარტიას სასოება ან დაეკარგა, სიმხნევეს მოუმატა და ნაყოფიც მალე ნახა. აი რაგორ მოხდა ეს საქმე: რაგორც წემოდ ესტეკით, სახელმწიფომ ფულით შემწეობა დაწყო ორ საზოგადოებას. ანგლიკანურმა ეკლესიამ ყოყმანობა, თავ-კერ-

ძობა გამოიჩინა — ფუფუნი მარტო მე მინდა, სხვა კვლესიანს ნუ
 ბა არა აქვს სახელმწიფო ხაზინასთანაო. კონსერვატორებმა,
 რასაკვირველია, ანგლიკანური ეკლესიის ქადაგებას ბანი მისცეს.
 გაიმართა ისევე ბრძოლა ჰარტების შორის ანგლიკანური ეკლესი-
 სიის წინააღმდეგ იბრძოდნენ სხვა ეკლესიების წარმომადგენლებ-
 ნი. დიდი ვაივაგლახი ასტყდა. სახელმწიფო თავის ქერქში იყო
 და შიგონის მხრად უტყროდა, არაგის არ დაექმაცა. ბოლო
 დროს საქმე ასე გათავდა: კორნელი, ჰარლამენტის დაუგითხა-
 ვად, გამოსცა ბმანება (10 აპრილს 1839 წ.) და დააწესა გა-
 მიტეტი ხუთის წევრით. გამიტეტს თავად-უური უნდა ეგდო იმ
 ფუფუნის მოსმარებაზე, რომელსაც სახელმწიფო საზოგადოების
 სკოლებს აძლევდა. გარდა ამისა, შემწეობა უნდა მისცემოდნო
 იმ სკოლებს, რომელნიც უარს არ იტყოდნენ გამიტეტის ზე-
 დამხედველობაზე და ეს უკანასკნელი კიდევ (ზედამხედველობა)
 მდგომარეობდა იმაში, რომ გამიტეტის ინსპექტორებს ნება
 ჰქონოდათ რევიზია მოეხდინათ და შეეტყუათ, რა მდგომარეო-
 ბაში იყვნენ სკოლები. ამ საქმეშიანც ჩვეულებრივი სიფრთხილე
 და, თუ კიდევ ვნებათ, გაუბედაობა გამოიჩინა რეფორმამ და
 აი რისთვის: ინსპექტორებს არ შეეძლოთ პირდაპირ სკოლის
 საქმეში გარეუფიყვნენ; თავის აზრს ისინი წაადგენდნენ მხო-
 ლოდ მაშინ, როდესაც ამას სკოლის მთავრობა მათ მოსთხოვდა.
 შემდეგში (1843 წ.) დაარსდა განახლი, რომლის ძალითაც თი-
 თონ სკოლებს საკუთარი ინსპექტორები უნდა ჰქონოდათ;
 იმათ ნიშნავდა სამსახურში სასულიერო წოდება. ასე და ამ გვა-
 რად დამარცხებული იქმნა ანგლიკანური ეკლესია და მასთან
 კონსერვატიული ჰარტიაც. ყველა სკოლას უფლება ჰქონდა შე-
 მწეობა მიეღო მხოლოდ იმ პირობით კი, რომ სახელმწიფოს-
 თვის ზედამხედველობის უფლება უნდა მიეცა. საქმე აქ ერთი-

ერთმანერთან მოძიებებსაც იყო მიხეშებული. როგორც თითონ
შვითსკელებიც ზნედავს, სახელმწიფომ სკოლის საქმეს ხელი მო-
ჭკიდა შირ და-პირ კი არა, ცალმხრით, აღმატურად და ამისთვის
უ ვასილჩიკოვი ამ სისტემას უწოდებს აღმატური დახმარების
სისტემით (Васильчиковъ, стр. 85). ამითი არ გათავდა ეს
საუფროსდებო საქმე. სახელმწიფო ხელ-ხელა, აუჩქარებლად თა-
ვის გაგენას ავრცელებდა, წინ მიიწევდა, სურდა ბატემ შირ-
და შირ მოკვიდნა ხელი სკოლის საქმესთვის. წინათ სახელმწი-
ფო შემწეობას აძლევდა სკოლებისთვის სახლების ასაშენებლად
და ისიც მხალხად იმ სკოლების საზოგადოებას, რომელსაც
შეეძლო ხანკარი ხარკი თითონ ეკისრა. შემდეგში (1846 წ.)
ესე დაწესდა: სახელმწიფო ყოველ წელიწადს აძლევდა შემწე-
ობას მხალხად იმ სკოლებს და საზოგადოებას, რომელნიც და-
ემოძინებოდნენ მთავრობისაგან შედგენილ წესებს და ხელ-
სამძღვანელოდ მიიღებდნენ მის (მთავრობის) შრომასმის. ამას
კიდევ, ცოტა ხნის შემდეგ. სხვა განკარგულება თან მოჭკვა-
დაცხდა გორალის რამდენიმე სტიპენდია „სამსწავლებელ შე-
გიძებისათვის“ ამით, გარდა იმისა, რომ სტიპენდია ეძლეო-
დათ სწავლის დროს, „დამატებითი ჯამგირიც“ გაუჩინეს, რა-
საკვირველია, სამსახურისათვის. კიდევ ზატარა ხანს უკან სკო-
ლებს მთავრობამ იფუძლით შემწეობა მოუმატა. როგორც აშკა-
რად ვხედავთ, აქ საქმე სახელმწიფოს და საზოგადოების ნუსა-
ყოფლობაზედ იყო. სკოლას სურდა სახელმწიფოს ზრუნველო-
ბის და მხედელობის ქვეშ უფოფილიყო — შემწეობაც ეძლეოდა,
არა სურდა — საქმესი თითონ იცოდა, ძალას არავინ ატანდა.
ასე გახლდათ ინგლისში, მაგრამ ასე არ იყო შოტლანდიაში. აქ
(შოტლანდიაში) ისევე შეჩვიდებოდა საუფროსს დაწესდა ესრედ
წოდებული კალებითი, ძალა-დატანებითი სწავლა. ყოველ სო-

ფლის საზოგადოებას სკოლა უნდა ჰქონოდ, გადაკვეთილი იყოს რასზე ნაკლები ჯამაგირი არ უნდა მაქვს სოფლის მასწავლებელს; თუ რა ძალაა ეს ვაღდეუთა სწავლა, სხანს შოტლანდიის მაგალითიდან. ამ ძალამ—სხვა გარემოებანიც არ უნდა დაევიწყეთ—მოკლე ხანის განმავლობაში სრულიად შესრულად გონებითი და ფსიქობითი სხვა უწინდელი ვეღური შოტლანდიელისა. შოტლანდიის სკოლა თავის ძალევისა მაგალითით ცხადად გვიმტკიცებს—თუ რა შეუძლიან სოფლის სკოლას . . .

ვევალა მატისანმა კარმა მოწიწებით თავისა უნდა სცეს ამ სკოლას მით უფრო, რომ მხოლოდ ამ სკოლის შემქნებით პრეტენსი მოეფინება მთელ ხალხს. ზოგიერთ ჩვენ გაუბატონებს, ვი ჰქონიათ რომ უფრო ხალხს (ჩვენმა გლეხებს) ჰურის ღუგმა უნდა. . . . წინდელი ეკონომიური ურთიერთობა სრულებითაც არ ამტკიცებს სასოფლო სკოლის უსარგებლობას; ეს უსარგებლობა ფაქტიურად დამტკიცებული იქნებოდა მხოლოდ მაშინ, რომ სასოფლო სწავლა, როგორც წესია გაკრძელებინათ ხალხში და მართლა უსარგებლობა გამოაქარებულყოფო. მაგრამ «ჟერ» ვი ისტორია სულ წინააღმდეგს გვიჩვენებს. საქმე იმაში ვი არ არის, რომ «ჟერ» სკოლა უსარგებლოა, იგი ხალხს ხსობით ვერ აღზდას «(სკოლა რომ სასარგებლოა, ეს ჩინიკოვის პეტროშკამაც ვი იცის), არა—როგორი სკოლა არის სასარგებლო, რა ნაირად უნდა გაიმართოს სკოლის საქმე, ე. ი. პრეტენსია, მანაარსი და სხვა — აი რაზე უნდა იყოს სხვა. . . მკარე მოვლენაც საეურთოდებოა: ირლანდიაში დაარსდა საერო სკოლა. ეს განხლათ ვატიკანის მოხერხება. . . ირლანდიის კათოლიკები დატანნი არიან. მათ უჩნია შეუერთდით პრეტენტანტებსა. საზოგადო ხარჯზე გაიმართნენ სკოლები. პანას საერო სწავლა ბოროტ ქმნილებათ

მისხნია. ირჯანდასში გი ნება მისცა კათოლიკებს ამ სწავლისა.
 რისთვის? — რომ იცით შაჰის პოლიტიკა: სადაც რა გამოდგება.

როგორც დავინახეთ, სკოლა ინგლისში თვით-შმაწთვე-
 ლობაზე აშენდა და აკონსოლიდირდა წყობილებაში ამ სკოლას
 ჭიჯანტრე პიუჯი მიმართულება მისცა. როგორც სხვა სა-
 სულში იყო, აქაც ეკლესიამ მაგრად მოვიდა ხელი სკოლის
 საქმეს. ერთის მხრით კონსოლიდირდა მიხეცები, მეორეს — ეკ-
 ლესია შეიქმნა იმ მოკვლევის საფუძველად, რომ ინგლისში
 სკოლა ეკლესია ადგილას ერთნაირად არ კეთილ-დღეობდა და
 სადაც გი ეს კეთილ-დღეობა მოიპოვებოდა, იქ კეთილ-დღეობას
 ეკლესიური ფორმა ედო. კონსოლიდირდა ურთი-ერთობა და ეკლეს-
 სია გახდნენ კიდევ იმის მიხეცად, რომ თვით-შმაწთვეობა მანე-
 ჟელ გზას დაადგა და გამოიწვია სამოქმედო სახეობები
 უზრუნველბა. და, კონსოლიდირდა ინგლისის სკოლის ისტორიის ამტკი-
 ცებს იმ ჩვენ დედა-პატარა, რომ ხალხი, როგორც საზოგადო-
 ბრივი სხეული, ჰარმონიულად უნდა იზრდებოდეს . . . ინგლისში
 პოლიტიკურ ელემენტს დასწავლა სხვა ელემენტები და ეს იყო,
 სხვათა შორის, უმთავრესი მიხეცები იმ საფუძველზე მოკვლე-
 ვისა, რომ პროგრესიული შარტია ეკლესიისა და პოლიტიკურ შარ-

ნეკლობს სახელმწიფოსის: კიდევ დააჩადა ეს მზრუნველობა, მაგრამ ისევე თვით მმართველობა დარჩა სკოლის საძირკველად, მზრუნველობამ მხოლოდ აღადგინა დაფუძული ჭარბონია საზოგადოებრივი სხეულისა, რომედნაც შესაძლო იყო ეს აღდგენა. ესა სკოლა საზოგადოების საქმეა, თუმცა კი სახელმწიფოს გავლენა აქვს სახალხო განათლებაზე, უფლება მასზე მზრუნველობისა. ეს თვით მმართველობა რომადაურად აღვიარებულა განონით. უკანასკნელი კ. ა. კანონი, გამოიცა 1870 წ. (Лав-лей, 149 стр.). ეს კანონი ჭბაძავს შოტლანდიის სისტემას, თუმცა კი არა-სრულიად. საზოგადოებას (община) ხარჯი უნდა აძლიოს სკოლას და ეს ხარჯი არ უნდა იყოს მიზეზი სახელმწიფოს იუულით შემწეობისა — ხარჯი ხარჯათ, შემწეობა — შემწეობათ. უწინ მხოლოდ საზოგადოებას ჭქონდა უფლება სკოლის გამართვისა, ესა მას ეს უფლება ჩამოართვეს და ჩააბარეს სახალხო განათლების დეპარტამენტს, რომელიც ნიშნავს კამიტეტს იმ განზრახვით, რომ მან სკოლები გამართოს. მუარე დიდი ცვლილება ამ კანონისა: მან სკოლიდან განდევნა თეოლოგიური ელემენტი, რომელიც სკოლას აჭეკებდა, რომელიც იყო უმთავრესი მისი ტკივილი, სენი. კამიტეტისაგან დადგენილ სკოლებში, რომელთაც სახელმწიფო იუულს აძლევს, ვერ მოიხრებოთელებიურ კატეხიზმოს. . . . ყოველ წოდებას ნება აქვს გავეთილება მისტეს ან წინ და ან შემდეგ საზოგადო გავეთილებისა. აქაც დვივის სინიდისის თავისუფლება! თვით შინააჩსს სკოლის წყობილობისას შეადგენს „სასკოლო რჩევა“, რომლის ხელთ არის სკოლის გამოება. სასკოლო რჩევა შეიცავს მარტო ერთ საზოგადოებას კი არა, სახალხო განათლების დეპარტამენტს შეუძლიან ჩამდგნიმე ქადაგის და სოფლის საზოგადოება შეკერთოს ერთ

სასკოლო მანქანათ და ამ მანქანას ერთი სასკოლო რჩევა დაუნიშნოს. ეს რჩევა აშენებულთა თვით-მმართველობაზე და აიხლოვრო: ამას წყვეტის ირჩევს ყველანი — მიწის მფლობელი (რამდენიც უნდა ქმნდეთ მიწა, სულ ერთია), სახლის მატრონი და სხვ., რომლებიც ხარჯს აძლევენ (Лавлей, стр. 153). რჩევას ნება აქვს ვადავით და უფასოთ სწავლა დაარსოს. თუ განათლების დეპარტამენტი შეიშინავს, რომ რჩევა გულმოდგინედ და მუყაითად არ ეკიდება სკოლის საქმეს, თანამდებობას კარგად ვერ ასრულებს, უფლება აქვს დაითხოვოს ის და თითონ დანიშნოს ახალი რჩევა. ამ ახალი რჩევის წყვეტის თითონ დეპარტამენტი ინიშნავს. ახალი რჩევა მოქმედობს დროებით, იმ ხაჯის შესასრულებლად და შეცდომების გასასწორებლად, რომლებიც მოუვიდნენ საზოგადოებისკან აღმოჩენილ რჩევას. როდესაც დეპარტამენტის რჩევა თავის დანიშნულებას შესრულებს, მაშინ ისევ საზოგადოება ამოირჩევს სასკოლო რჩევას ჩვეულებრივი წესით. თითონ რჩევა ვერ გასწეოს ხარჯს. ეს ქალაქებში უბნების საქმეა (Муниципальный Совет), სოფლებში კი საზოგადოებრივობა მონებდა ხელზე და ამ ყრილობას ეუფლებას უფლება ხარჯის გაწერისა.

თითონ შინაგანი სკოლის წყობილობა მის თავისუფლებებზე არის აშენებული. აფიციალურა ჩხირკუდელანობა, რეკლამენტაცია, მასწავლებელის დამოწმებუბა ასეთი თუ ისეთი სისტემისადმი არ იცის ინტერესის სკოლამ. აქ მასწავლებელის სინიდიის და იმას გონიერებას ვერცხანი და უბოლო მოედანი აქვს მიზამილი. და არც გამოდება შედგოგიური რეკლამენტაცია ინტერესში, მას ეწინააღმდეგება თვით ცხადება ამ საჯარისა. —

XVII

ანგლისის და საფრანგეთის შუაშია შრუსის სახალხო განათლების სისტემა. თუ ანგლისის სუფს და გუფს შეადგენს თვით-მმართველობა, საფრანგეთის სისტემის — ცენტრალიზაცია, შრუსია ანც ერთს არის მოკლებული და ანც შეორეს, მას სასტემაში ვბოკებთ თვით-მმართველობასაც და ბიურკრატიულ რეკლამენტაციასაც. შრუსის მართებლობა ან არის ისეთი ვე-შანი, როგორც საფრანგეთისა; ბირველი პატვის სტუმს მარტობის ადგილობრივ ხვეულებებს, მათ წარსულს (Лавлей, стр. 108). ხაფხი ან არის განდევნილი სკოლიდგან, მას აქ ხმა აქვს და საქმე ეკითხვის, მკრამ სკოლა წარმოადგენს პოლიტიკურ მასინას და ეს მასინა ემსახურება სახელმწიფოს ქუდადებით და ეკლესიითურთ. და რა არის თითონ შრუსიანც? ქუდადების და ეკლესიის სახელმწიფო. ეს უკანასკნელი (სახელმწიფო) და-საწყისი დგანვე ერთსა-და იმავე მიზანს მასდევდა — სახელმწიფოს გაფართოვებას, მიწა-მამულის შექნას. ამისთვისაც შრუსია ყოველთვის იყო და აწცა არის სამხედრო ხანაჟი. «გარმანია, ამბობს გიპპო, დიდი ხანის განმაკლებასში უმეტესად იმას აკეთებდა, რომ უსდიდა არისტოკრატიულ და მონარქიულ მართებლობათა მონხილ და გამგონ ქვეშევრდომებს, იქ სახალხო განათლება დაიწყო და მიმდინარეობდა ხელმწიფების და სასულიერო წოდების უსათუო ავტორიტეტობის მჩხობლ გავლენის ქვეშ,» რომელთაც ის განსაკუთრებით ემონხილება (Общественное образование в Германии, стр. VII, Гиппо) სახელმწიფომ, რომელშიაც ბედნიერად სტხოვრობენ ფეოდალები და სასულიერო წოდება, სკოლას თუმცა მარჯვედ მოჭკიდა ხელი,

მაგრამ ამ სკოლის წყალობით თვით ხალხი კი გადაარჩინა. სკოლის ტვირთი, მისი მძიმე ხარჯი კისერზე აწევს დაბალ ხალხს და ეს კიდევ არაა თუკი, მაგრამ საქმე იმაშია, რომ სკოლა არის დაწესება, რომლის ძალითაც თვით ხალხი ქედღალებს და ეკლესიის მოწინააღმდეგეა. საკვირველია ზრუსიის საქმე იმ დროს, როდესაც ის მილიონებს არ ზოგავს ჯანსუკი, რვა კვირის — ორ შაბათს ძლივს იმუჯებს თითო სასოფლო სკოლის შეკრდოვს. ქედღალები სრულებით განთავისუფლებულნი არიან სკოლის ხარჯიდან, სკოლა კი იმათი სამხედრო მუნდირის უურ-მოჭრილი ყმა არის. მთელი ხარჯი დაბალ ხალხს აწევს და ბევრს მისწვბში სკოლა მართლაც რომ დიდი უხედურებაა, მეტადრე იმ რჯანებისათვის, სადაც ბავშვები ბლამად მოიხვეებიან. სკოლის ხარჯი რჯანს ბევრჯერ უჭირავს, მას აღატაკებს. განიხილეთ ძალით ხარჯის შეტანა თვისა და თვის თავსა გადაკვეთილი და უხედურება მეტადრე ის არის, რომ ხარჯის გაწერა თვით საზოგადოებას არ ეკითხვის, ეს მთავრობის საქმეა და ამ უკანასკნელს (მთავრობას) კიდევ არა აქვს მიღებული რომელიმე სამართლიანი ზომიერება. და ან როგორ და რის მეხებით შეუძლიან მთავრობას წესიერად და სამართლიანად ხარჯის გაწერა, როდესაც საზოგადოებას, ხალხს ამ საქმეში არა ეკითხვის რა? ამისთვისაც დიდს უსამართლობას, ხალხის დიდ შეწუხებას ვხედავთ ზრუსიაში. თითონ სწავლის ფასი მეტად დიდია. საზოგადო რიცხვი რომ ავიღოთ სწავლის ფასი შეადგენს 31%, საზოგადო დებულებას (საზოგადოებისაგან შეკრებილი ხარჯი) 65%, ხაზინა ხარჯავს მარტო 4%. თვით ზრუსიის მთავრობამაც იგონა დაბალი ხალხის მძიმე ტვირთი, მოაწადინა ამ ტვირთის შემცირება. მას სურდა მოესწრა სწავლის ფასი და მის მაგივრად დაეწესებინა სასოფლო გარდასახადი, მაგრამ ამ ზომიერე-

ბას წინ აღუდგა ჭკოდალების ჰარტის და მთავრობა იძულებული იყო თავის განზრახვა დაეტოვებინა. შრუსის ჭკოდალებს შეტად უყვარსთ ღიბეჭადობა და ხალხის კეთილ დღეობასეუდ ზრუნვა, როდესაც მათ შეწუხება კარზე ადგიათ და ამ უკანასკნელმა მიზეზმა გააბედინა მათ 1850 წელს სწავლის ფასის დროებით მისპობა, მაგრამ შიშიც და ელდაც მალე განქრენ და ჭკოდალები მიეცნენ უწინდელ ნეტარებით ცხოვრებას, ხალხი მშინაღზე დაჩნა. ამრუსიული საისტრუმა. ამბობს თვით-მმართველობის აკტორი, წამოადგენს საცნაჭს და სამწუნარო მაგალითს დაბალი და უღარიბესი მცხოვრებლების წოდების შევიწროებისას ერთის მხრით მმართველობისაკახ, შეკრეს — მამულის მქონეთა წოდებისაკან. ასე რომ გადაჭარბება არ იქნება ითქვას — მთელი სიძნელე ამ მაღალი გერმანიული ცივილიზაციისა პირველ-დაწყებითი სწავლიდგან, ვიდრე უმაღლეს განათლებაძდისინ ვისერზე აწევს საკუთრად დაბალი წოდების მცხოვრებლებს და ეს სიძნელე შროგრესიულად მიმდინარეობს ზემოადგან ქვემოდ და ბოლო დრეს თავს აწეება უქონელს და უღარიბეს ოჯახების პატრონებს» (Пн. Васильчиковъ, стр. 22—23). ამ გვარ შეწუხებას და შევიწროებას ვიდრე აიტანდა ყოვლად სუფგრძელი და მომთმენი ხალხი, მაგრამ საქმე იმაშია, რომ თვით სკოლა შრუსი:ში ხალხის გონების, მისი გრძნობის დამახინჯების საშუალებაა; აწინდელი ჭკოდალების და იუნკრების ძღვიერება, მათი კეთილ-დღეობა ამ დამახინჯების შედეგია. სად ასწავლიან ამ დამახინჯობის მეცნიერებას? სამასწავლებლო სასწავლებელში (Учительская Семинарія) ანუ სასტატო სემინარიაში. აქ იწვრთნება ასაღ-გაზდობის გონება ეკლესიისა და სახელმწიფოსადმი მომავალი შემსკობისათვის, აქ მომავალი სასოფლო მასწავლებელი იკვებება შრუსიის სახელმწიფო პოლი-

ცოუნი მკნებარებით, სწავლობს მის პოლიტიკურ სიბრძნეს. და რა არის თვით პრუსიის სამასწავლებლო სემინარია? — უაზარმა და არა სხვა რაიმე. რეგულარულ უაზარმაში, ისე სამასწავლებლო სემინარიაში სრული მორჩილება სუვერს, ყოველი ნაბიჯი მარტყედილია და ცხოვრობდა, თავისუფლება განდევნილი. სახელმწიფო პრეზიდენტს ადგენს და პრეზიდენტის კიდევ უფრო მორჩილნი უმები არიან ამ პრეზიდენტისა. სახელმძღვანელო წიგნებსაც სახელმწიფო ნიშნავს. შავი რდები ლეჟავს აფიცრალურ სწავლას, რეგულარულ თვით ჯარი ლეჟავს სახელმწიფო პრუსიის ძესეს. შავი რდი სწავლობს იმას, რასაც უბანებენ და რაც მოსწონს სახელმწიფოს. და რა მოსწონს სახელმწიფოს, ეს ხომ იცის ჩვენმა მკითხველმა. კერძო პირისაგან დასრუებული საოსტატო სასწავლებლებიც სახელმწიფოს ხელთ არიან, მას ემორჩილებიან.

სასოფლო მასწავლებლების ყრილობასაც (კონფერენცია) ხალხისათვის სარგებლობა არ მოაქვს პრუსიაში, სწავლის საქმეს კერ ეხმარება და აი ამის მიზეზიც. პირველად, რომ ყრილობის თავს-მჯდომარე პირი ან პარტია, ან უფრო-მორჩილი უბა სახელმწიფოსა — ჩინოვნიკი. მეორედ — თავისუფალი მსჯელობა აკრძალულია, თანთა კრიტიკას აქ ადგილი არ უჭირავს. ნება არავისა აქვს განიხილოს სახალხო განათლების მინისტრის განკარგულებანი. მისი მარტყედილობანი... მკითხველსაც ეცოდინება, რომ პრუსიის კონსტიტუციის ძალით მინისტრი პარუსის მგობელია ხელმწიფოს და არა ხალხის წარმომადგენელთა წინაშე, ის ხელმწიფოს ემორჩილება და არა სხვა ვისმეს. და იცით რა? ამ რამდენიმე თვის წინათ ბისმარკმა პრუსიის კონსტიტუციის წყალობით და დახმარებით თვით რეინსტალში, ცოტა გასწყდა, კრივი არ გამართა და მუშტით არ დაუმტყიცა ხალხის წარმომ-

მადგენლებს, რომ ვინსტიტუცია ხელწიფის ნებაა და მას
ემოხნილება! — ვინსტიტუციაზე მასწავლებლები თავისუფლან
ან არიან. რისთვის არის ასე? რა არის მიზეზი, რომ სას-
ტატო სემინარიის შავიერი ვერ წარმოადგენს თავისუფალს
არსებას? შიხველად ისა, რომ სამხედრო სახელმწიფოში თავის-
უფლებს ან მოხერხდება, — ამ მოვლენას თავისი ისტორიული
საბუთი აქვს და აი ეს საბუთი. . . .

როდესაც შიხველ ნაშალონმა შემესრა შრუსია, უკანასკნელმა
მიმართა თავის ხალხს, აღუთქვა მას სხვა-და-სხვა ბედნიე-
რება, სახლი დაემძარა სახელმწიფოს და განსაღდღისაგან
გამოიხსნა თვით გოგენცოლერნი. შემდეგში, როდესაც რაქცია
შევიდა მართლებობაში, სახელმწიფომ სასტატო სემინარიები
განაწყო ყაზანშიელ წესზე . . . რაქციული განონი, რომელიც
შეიმუშავა უ შტილმა და რომელიც გამოიცა 1854 წ. მართლაც
რომ საგვირგელებსა. ამ განონს სოლას ნამდვილ მოსასტერ ყა-
ზანშით აქვს აღვიარებუდი. დაწვდილებით არის განმარტ ბული
ყოველი ნაბივი მასწავლებლისა, სახკუნების მისი მოქმედება
ყოველ შემთხვევაში. თუ რა და რომორ უნდა აწავდონ —
გრცლად არის დაწერილი სრული მოჩნილება, „კეთილ-წესიე-
რება“ — აი რაზეა ამოყვანილი სამიერველი ამ რაქციული კანო-
ნისა. აი თვით მისი შინაარსიც: სახელმწიფო კატორისმო უ-
რიცხვი ღონეკებით, სამხედრო სიძლეკებით, ვაწრო და დამუ-
კებული პატრიოტობა, სამხედრო ვარჯიშობა, შროტესტანტა-
ში უ. შტილმა ახალი არა დაწესა რა — დიდი სახია შრუსიას
ხვედრად ეგრე პოლიციური „კეთილ-წესიერება“ და სამხედრო
ბანაკი შტილმა განიშეორა, თუმცა კი სასტიკად, მხოლოდ
ის, რაც ცხორებაში იყო განხორციელებული და რაიც შეირა
48 წლის ამოხების შემწიობით. დამყარდა რაქცია — დამყარდა

სანატრელი სიმშვიდეც, სიზუძე, „კეთილ-წესიერება“. თვით სკოლაში ქმენჯმა, მუკლუგუნმა და სხვა ამ გვარ ჰედატოგიურ ვარჯიშობამ დააგვირგვინეს „კეთილ-წესიერება“. სასუფიერო წოდების მიხედვით იყვნენ სკოლის მხარელები, ვიდრემდისინ თავად მისმარება არ დაიწყო თავის „კულტურული ბრძოლა“ ეკლესიის წინააღმდეგ (1872 წ.), მაგრამ შედეგ ამ ბრძოლის უშიშროებას მიეცა სახელმწიფოს. ამ სახელმწიფოს მიხედვით, მიმართულება მოკლედ აუხსენით მკითხველს და ამან იცის — თუ რა სული ტრიალებს შრუსიის სკოლაში „უხედილი შრუსიის სკოლის განწყობილება, ამბობს უ. მინაილავი, ისეთივეა, რაგორც სამხედრო განწყობილება აქ მკითხველ იგივე წესი, იგივე დისციპლინა, იგივე სისწორე. მასწავლებელი, რაგორც ინგლისში, კერძო შიშა კი არ არის, რამედიც ცდილობს თავის შიროვნული დარსტებით დამსახურებს მწვალობა შიგირდებისა და მათი შირობებისა. არა, ეს არის ჩინოვნიკი. იმას ემარჩილებიან, ამისათვის რომ უნდა ემარჩილებოდნენ. უარშიობას ბაკში ჩაწეს უნდაღა. კერძო შეცდომილებათ კი არა, არამედ სახელმწიფოს წინაშე შეცოდებათა (Михайловъ, стр. 138 — 139). მასწავლებელი მუნჯი არსება, მის შიროვნება დათრგუნვიდა, ის ასრულებს შარტო ბრძანებას. ის მხოლოდ სახელმწიფოს უხრდის მარჩილ უმეს და ამ უკანასკნელებს კიდევ რკინის და სისხლის კაცი“ ხან ასე უზამს თავს, ხან ისე. გადაიკითხეთ ზედიტიკური მატანე შრუსიისა და მასის დარწმუნდებით — თუ რა დამად არის აქ ხალხი ჩათუფული მონ ბაში სკოლის მეხებით .

ჭყავდა. სსსახლხო განათლების საქმეებს განაგრძდა შინაგანი საქმეების მინისტრი, ე. ი. ისეთი შიკრი, რომლის უპირველეს თანამდებობას „კეთილ-დღეობის“ დაცვა შეადგენს. პირველადვე სკოლას და პოლიცია დავაგზიერდნენ, უკანასკნელმა სძლია პირველი, დასდო მას თავის იური. კერძოა დიდი საბრუნველობა მოუტანს სკოლას „განათლების მინისტრის“ დაწესებამ, სკოლას ესტად პოლიციური იური არ გადასვლია. რატომია ამ სკოლის შენობა, მისი გაწყობილება? მეტად რთული, მიუხედავად იური. სკოლის განწყობილობა სრულიად ეთანხმება, წინაგვს ადგილისტრუქციის იურისტული განწყობილობას. შერისიის ადმინისტრაციულ გიბეს ოთხი საფეხურია აქვს, თვით სკოლის შენობის გიბესაც ეგრეთვე ოთხი საფეხური უდგია. და აგრე თითონ ეს შენობაც 1, სოფელში სკოლას საქმეებს განაგებს ადგილობრივი სოფლის კამიტეტი; კამიტეტს ირჩევს საზოგადოების რჩევა. კამიტეტის წევრებად ითვლებიან მზრუნველი, რამულიც უნდა იყოს უჭველად ადგილობრივი ქოდალი, მეტატანიე, მეტე სოფლის მღვდელი და გიდეე 3—4 ოჯახის უფროსები, პატრონები. ქოდალს მეტად დიდი უფლება აქვს მინისტრული, სკოლის მასწავლებლის ადმინისტრაცია მის ხელთ არას, ის ხამნას მასწავლებლს, მთავრობა მხოლოდ ამტკიცებს მას თანამდებობაში. თუ ვის, რამე არ ვაღს ამინისტრაციის მასწავლებლათ ქოდალი—ეს მკითხველმა უნდა იცოდეს. კამიტეტის თავმჯდომარეო უჭველად უნდა იყოს მათი მადამდგომლობა მასტრირი, მღვდელი, რომელსაც ეკუთვნის სკოლის შედა-მსდველობა, ასე რომ, გიბვის სიტყვისა არ იყოს, მღვდელი დაბადებილიდანვე სოფლის სკოლის შედამსდველას. თითონ კამიტეტი განაგებს მხოლოდ სკოლის ნიკთაურ მხარეს—ხარჯს, შემოსავალ-გასავალს და სს. ასე და ამ გვარად სოფლის სკოლის სუ-

ლი ქუთაღისა, მისი გული მღვდელი. ვგონებ კი, რომ უკანასკნელი ცოტათ სძლევს პირველს — სკოლის მიმართულება მღვდლის ხელთ არის. 2., სახალხო სკოლები ქადაგებში ემორჩილებიან ცალკე კამიტეტებს; თვითვეულ სკოლას თავისი საკუთარი კამიტეტი ჰქვას. კამიტეტები ქადაგის გამგეობის ხელთ არიან. თვით ეს გაშვება «ეთილ-წესიერებას» ემსახურება, მონა მთავრობისა, სასულიეროსი. 3., მასწავლის სკოლების ზედმხედველობა არის სასულიერო პირს. მასწავში შეიძლება რამდენიმე ზედმხედველი იყოს; თითო მათგანს რამდენ სკოლაზე შეეძლება არა აქვს და ან როგორ შეიძლება, ხუმრობა საქმე რომ არ არის, სასტიკი ზედმხედველობა უნდა ყოველ სკოლას — სასულიერო ხომ დაიდუბება... როგორც ვსვამთ, სოფელი და მასწავ მღვდელს ემორჩილებიან. რაც სოფელში და მასწავში მღვდელს მნიშვნელობა და გავლენა აქვს, ის გუბერნიასში ესრულ წოდებულს სკოლის მრჩეველს, რომელიც ნაშდვილი ზრუჭეპტია სკოლისა (Лаврич, стр. 109). სკოლის მრჩეველი გუბერნიის მმართველობის წევრია. მას სამსახურში ნაშნავს სახალხო განათლების მინისტრი, რომლის უმორჩილესი მონა უნდა იყოს. მრჩეველი შუა კაცად სკოლის და მმართველობისა. მრჩეველი პირველად და უკანასკნელად იმას სცდილობს, რომ სკოლაში დანერგოს და გაავრცელოს ის აზრები, რომლებიც სასულიეროს მისწავს. 4., სოფელს, მასწავს და გუბერნიას შემოდგან დასტუმრის ზრუჭინცია თავის სასკოლო კოლეგიით. ამ კოლეგიის წევრნი უმეტეს ხაზით სასულიერო წოდების პირნი არიან. მათ ხელთ არის უმაღლესი ზედმხედველობა სახალხო სკოლებისა, საინტელექტუალური სემინარიებს ისინი განაგებენ. ეს ამოდენი ხროვა მასტრატურებისა, ჩინოვნიკებისა ემორჩილებიან სახალხო განათლების

მინისტრს და ეს უკანასკნელი სამ მარტო იმპერატორს აძლევს ანგარიშს. აი სახალხო სკოლის შენობა ჰერუსიაში! როგორც ვხედავთ, თვით-მმართველობა მხოლოდ ბუფტავს ამ შენობაში, ის წესიერად არ ანათებს მას. თვით-მმართველობას ჰსწავრავს რეკლამისტატია, სახელმწიფო მეურნეობა. სკოლის შენობის გაწეობილობა არეულ-დარეულია. საქმეებს არ განაგებს ერთი რომელიმე განსაკუთრებული დაწესება. აქ განხილულია მართებლობის ჩინოვნიკი, რომელსაც სკოლის საქმეების გარდა, თავის სამსახურის საქმეებიც ბლამად აქვს. ეს ჩინოვნიკი არ ბატონს ემსახურება (Орловский, стр. 355—356). შემდეგ ყოველივე ზემოდ მოხსენებულისა, მეითხველი გაკვირდება, როგორც ხეივ მას უ. პრეტესორს ანდრეევსკის აზრთან გაგანობთ. უ. პრეტესორის აზრით (Полицейское Право, т. 2, стр. 280) ჰერუსიაში სკოლა ვითომც ხალხის თვით-მმართველობის საქმეა, სახელმწიფოს ეკუთვნის მარტო ისეთი ზედა-მხედველობა, რომელსაც მითხოვს მეცნიერება. თვით სკოლის გაწეობილობა სხანს, რომ აქ ხალხის თვით-მმართველობას მეტად მცირე ადგილი უჭირავს და სახელმწიფოს ეკუთვნის მეცნიერული ზედამხედველობა კიარა, არამედ ეიწრო პოლიციური. და ან რომელი მეცნიერება ითხოვს, რომ ჭეოდალი და მღვდელი იყვნენ სკოლის ბატონები? იქნება პრუსიის სახელმწიფო მეცნიერება? მაგრამ, განა ეს უკანასკნელი სამდვიო მეცნიერებას შეადგენს?—თვით ძალდატანებით სწავლა, რომელმაც ასე განაძლიერა სახალხო განათლება ჰერუსიაში, სახელმწიფოს საქმიეოა და არა საზოგადოებისა, თვით-მმართველობისა და თუ ესდა სახელმწიფო ძალა! აღარ ატანს საზოგადოებას ბავშვებს ასწავლეთო, ეს იმიტომ, რომ ვადდებითი სწავლა ხალხის ჩვეულებათ გადაიქცა. და მაინც რა არის კარგი პრუსიის სკოლაში? მკითხავენ.

შედაგვიღიონ ტენიკა, პატრიოტული მიმართულება და ხალხის ნდობა — უკვლავ ნემსები ერთნი ვართ. ამ დედა-აზრს ემსახურება ვირველადვე სოფლის სკოლა და აი აქ, სხვათა შორის, უნდა მოიძებნოს მიზეზი, რომ სოფლის მასწავლებელმა აჯობა საფრანკეთს...

ნიკო ხიზანოვი.

სონეტი

(რუსულიდან.)

ცოცხლიკვე მკვლარი — დიდი ხანია
 ამ კედლებ ქვეშე დამაწხული ვარ,
 ჩემთა საუვაკრელთ და ბრწეინკაღე მზეს
 გულ მოწვეტილი და მოკრებულვარ.

და მხლელდ მაშინ, რას ქარიშხალი
 ასტენს მკისსკანეთ ელვას და ქუხილს,
 ჩემს საზუკობილეს მომესმის ხლამე
 ხმა სანატრული თავისუფლების.

მაშინ დამიწეებს უწერ ძლიერათ
 და სიმწარითა გული ცემასა
 და გრძნობა ჩუმი წაწხულთ დღეთათვის
 არც იწეებს კენესას არც ვაებასა.

ან ვი რას ვაქნევ? ვის აგრძნობინებს
 ან ვის მოუღბობს სხვის წრემლი გულსა:
 კაცთა განონი არვის იბრალებს
 და ღაღადისა არ უსმის წასა.

შემოკლებული ქართლის-ცხოვრება.

თარგამოს. ძე თაქშისა, ძისა ავანანისა, ძისა იაჭეციისა, ძისა ნაყსა, ნებროთის დროს გადის თავის ნათესავობით ბაბილონიდაჲ და სახლდება აწარატსა და მასისს შორის.

ჰამოს წინაპარისომეხთა. — ქართლოს. — ბარდოს. — გომაკან. — ლემოს. — ჰეროს. — კამკასოს. — მეროს. ამათი სამთელთბუღლები საზღვრები, ქ.-ცხ., 16 — 17. ესენი ებრძვიან ნებროთს.

მცხეთოს. — ბარდაგოს. — კახოს. — კუხოს. — ბაჩიოს. თვითოეულის ამა ძმათა სამთელთბუღელს საზღვრები, ქ.-ცხ., 19 — 20. პირველად სასულწოდება ქართლი ერქმევა იმ მთას, სადაც ქართლოსი აშენებს სიმაგრეს აწმარისას და აქედგან ვრცელდება ხუნანიდგან სპერის ზღვამდე ანუ შავ ზღვამდე. უფროსი ძმეში იჭდა მცხეთას და ბძანებლობდა დახაძიენთა.

უფლოს. — ოდრხოს. — ჯამახოს. ებრძვიან საწართსა და სპარსთა. სპარსნი ისაკუთრებენ რანს და ჰერეთს, აფუძნებენ დარუბანდს.

ქართლში მკვიდრდებინან თურქნი, უჩიანი და სს. „აქამომდე, ამბობს ქ. ცხ., დედა ესა ქართველთა იუო სომსურნი“ (ერთს ქ.- ცხ.-ბის უა- რიანტიმან: ქართული) და ინმარკუო- და აგრეთვე საზარული, ასურული, კობრული და ბერძნული.

სამარა.

№ ... რომელიც ირთავს სპანსის

ამის დროს აფექსანდრე მაკე- დონელი იჭერს ქართლს და სტოკებს იმის გამგედ ანონს, რომელიც აგრეთვეებს ბერძნე- ბის ბძანებლობას ბერძნუჯის მდინარეიდან სპერის ზღვამდე და აგრეთვე ეგრისში, რომელ- ის საზღვარი იუო ღიხის მთა.

ქალს ასპანელს ანუ ისპა- ჰანელს. სამანა და №... დაინოცენ აფექსანდრე მა- კედონელის ხელით

ა. უარნავაზი (302--237წ.ქრ.წ.)

№ ... №...

ირთავს დურძუკელ ქალს ნა- თესავსა კავკასისისა; უიჩუელი მეფე ქართლისა ზ ეგრისისა, სირიის მეფის ანტიოქის შე- მწეობით, ანთავისუფლებს ბე- რძნების მსძმანებლობადგან ქართლს და ეგრისს, ვარდა კლარჯეთისა, რომელიც შეი- ცავს ანსია მთადგან შავ ზღვა- მდე სიურტეს; აწესებს ქარ- თულ მწიგნობრობას ზ აგრეთ- ვებს ქართულ ენას. ამუარებს საერისთაობებს და სასპანსუ- ტოს, და მსახურებს ანტიოქს.

ცოლი ო- სეთის მე- ფისა. ცოლი ებ- რისის ერისთვის ქუჯისა.

ა. ფარნავაზ

ბ. საურმაგ (237 + 162) ირ-

თავს სმარსის ქაღს, ბარ-
 დავის ერისთავის ქაღს.
 ქაჩთლის ერისთავნი უარ-
 ჭყოფენ იმის ბძნებლობას,
 „რადგანაც — იტყოდნენ —
 არა გეთილ არსო ჩვენდა
 ვემისახურათ ნათესავსა
 ჩვენსა“. საურმაგ ოსეთი-
 სა მეფის და დუჩმუთ შუ-
 მწყობით სძლევეს მათ და
 ამცირებეს; გადმოჭყავს კავ-
 კასიელნი, რომელთაც
 განხატვიებს და ასახლეის
 მთიულეთში, დიდეთიდ-
 გან ეგრისადე, „რომელ
 არს სვანეთი.“ მცხეთაში
 სდგამს ორ ქერძს აინანის
 და დანანის მსახურებს სი-
 წიის მეფეს.

ჯ №...

ამას რთავს თავის შვილთ-
 ბილს მირვან I (162 +
 112), რომელსაც აძლევენ
 გაჩიანს და სავრისთაოს
 სამშვილდისას. მიწვანი
 იურ მიწველი მეფე ნებ-
 რითიღთაბანი. მიწ-
 ვანი სძლევენ აშლილთ დურ-
 ძველთ, დაწუბაღს აბამს

№... ცოლი ქუჯისა შვილისა და ფარნავაზის დისწულისა.

ქვითვირისკაცსა, მსახურებს სიძიის მიუფეს.

ჟ. უარნაჯომა (112 + 93) — A. № 5 ძეგლებს ციხეს ზადესს ჭ შვიქმს გრძს ზადესს; იწეობს ვახუშტის ქალაქს ნუგჯარისს ანუ ნუგჯარს: შემოგზავს სწარსეთით ციხესა მსახურნი შოგენი, რომელთაც ასახლებს მცხეთას ადგილსა, „რომელსა აწ ქუქიან მოგვთა“. ქართლის ერისთავნი იმას აქმედებენ და გამოითხოვენ თავის მიუფეს სომხის მიუფის შვილს. თარნაჯომი მოიგველის ტაშინს ბრძოლაში. იმის შვილს ერთის წლის ყრმას მიწვანს მამა მძუძუ გაიყვანს სწარსეთს.

...ცოლი არშაპ I (93 + 8), სომხეთის მიუფის არშაპის (არდაშუზის) შვილისა, რომელიც ქართლის მიუფედ იყო გამოთხოვილი. ეს არშაპია დამოუძნებელი არშაპი დედის დინასტიისა საქართველოში.

არტაზ, რომელიც სწორად არტაზონი (81 + 66). იმის დროს სწარსნი იწვევიან თარნაჯომის სისხლს და ახსრებენ ქართლსა. იმის დროსვე შონტის მიუფე მიტრიადატ დიდი (120 + 63) ებრძვის რომელიც.

B. არტაზ

C. ბარტომა I (66 + 33), ზედ-სიძედ იყვანს ქართლისის შთამომავალს, ქუჯის შვილის შვილს.

ბ. ბარტომს, რომელიც ჯერ განაკება ეგრისს და ბარტომის მიუფედ ქართლის მიუფედ უნდა დამჯდარიყო, მაგრამ 33 წელს მოიგველის სიმამრითურთ ბრძოლაში მიწვანთან. ამ ბრძოლაში ბარტომს მიუფეთ ჰყვანდა სომეხნი, მიწვანს სწარსნი. მიუფედ დაჯდება

ჟ. მირვან II თარნაჯომის შვილი (33 + 23), რომელიც მძლავრობით ირთავს ბარტომის ქვრის.

მიწვანის შვილი.

არშად II (23 + 2), რომელსაც შეეძინა ჭაბთაძის შვილი ადერკი. ადერკის შეწევნას აძლევენ სომხის მეფე, ანშავს სპარსეთის მხედრობა. იძლევა ანსავი.

დ. ადერკ (2 ჭრის. წინ + 55 ჭრის. შექდ.) ამის დროს სტრახონის ცნობები კავკასიაზე და ჩვენ ტომზე და აგრეთვე ქადაგება ანდრია მცხეთელისა დასავლეთ საქართველოში.

ადერკი.

მ—მ. ბარტო ანუ ბარტამ II.—ქართამ. მეფობენ 55

+ 72 წ. — ბირგულს უფროსს უჭირავს მცხეთა და „შიდა - ქართლი მუხნათ კერძი ქადაქი და ყოველი ქართლი და მტკვრის ჩრდილოეთით, ჭყვრთით თავადმდე ქართლისა ჭკვრისისა“; მუროსს უმცროსს ანშავით კერძი ქადაქი მტკვრის სამხრეთ ქართლი, სუნანთავს თავადმდე მტკვრისა და კლარჯეთი“. ამით დროს რომის კეისარის უესპანიანისაგან (კესპანიან) წარმოტყვენილი უროანი შემოდინ მცხეთაში და

მკვიდრდრდუისან მკვი-
ლად მოსულ ურეებ-
თან — ამ დრეს რა-
მის ისტორიკოსის
ტაციტის (50 +
117?) ცნობები სა-
ქართველურ და სომ-
ხეთზე.

ზ. ც. კაოს

ზარსმან I

ოწნივე შეუბუნ (72
+ 87 წ.) ადუკის
დრდიღან ესე შეუე-
ნი ემორჩილებიან სო-
მესთ შეუეს, უმეტეს
არმაზელნი შეუენი
შეეწოდეს სომესთა
ეოკელთა მტრთა მა-
თთა ზედა. სომესთ
შეუე ირვანდ ისაკუთ-
რებს ქართლის საზღ-
ვარს, ქადაქს წუნდას
და არტანს მტკვრამ-
დე.

თ — ი. არმაზელი

აზორპი. ოწნივე შეუე-
ბუნ 87 + 103 წ.
ამათ დრეს ბრძოლა
სომესთან ქართლის
საზღვრების გამო.
ბოლოს მოკვდება:
სომესები უბრუნებენ
ქართლის საზღვარს,
ქადაქს წუნდას,

ცინეს დემოთისას,
 ჯავახეთს და არტანს;
 ქართველნი თავის
 მხრით შემწეობას აღ-
 უთქმენ მტერთან
 ბრძოლაში და მისტე-
 მენ შირობას, რომ
 ქალქსა ჩვენსა დროსა
 არტაშან მეფისა სა-
 ტითა დავსტუთო.

კ — ლ. ღვრუკ

ამზასკ I მეფეობენ (103
 | + 113 წ.)

მ — ნ. მირღატ I (113 + 129) ვარსკვანძველი (113 +

122). მირღატ ირ-
 თავს სპარსეთის მე-
 ფის ნათესავს, ფარს-
 მან ქველი არმაველი
 სომეხთ მეფის
 არტაშეს III-ს ქალს.
 მტრობენ ერთმანეთს:
 შირვეს შემწეობას
 აძლევენ სპარსნი, მე-
 ღრეს სომეხნი. ბრძო-
 ლა ბუმბუკანთა. სპარ-
 სნი იჭერენ ქართლს,
 რომელსაც აძლევენ
 მირღატს და ფარსმა-
 ნის ნაწილს თვით ი-
 ჭერენ და არმავში
 სტოებენ ერისთავს.
 სომეხნი ბერძნები-
 თურთ ებრძვიან სპარ-

სთა და ქართველთა
შათ მაყრინეს მე-
გრეულთა იბრძვიან
სპარსნი და ქართველ-
ნი, მოიკვდნენ მიწ-
დატ და ერისთავი
სპარსეთისა.

დ. ადამ. (132 + 146).

მ. უარსპან. III (146 +
182)

პ. ამზასპ. II (182 + 186).

— № ... რომელსაც
ერთაჲს სომეხთ მეფე
ამზასპის დროს ბრძო-
ლა ქართველებისა ო-
სკობან. — ამზასპი ხა-
სიათით მოსისხლე
მოსწვევეს მრავალთა
წარჩინებულთა: მტერ
ქმისა სომეხთა და მე-
იუვარს სპარსნი. ამ-
ზასპს განუდგებიან
ხუინი დასავლეთის
ერისთავნი: ორნი ეგ-
რისისა, ერთი ოძრ-
ხისა, ერთი კლარჯუ-
თისა, ერთი წუნდისა
და სომეხთ მეფეს გა-
მოსთხოვენ თავის მე-
ფედ იმას შვილს ამ-
ზასპის დის-წულს რე-

ვი, რომელიც დაიჭრის
ტანტს შემდეგ ამხა-
სების მოკვლის ბრძო-
ლაში.

დ. რეპე მ. სომხეთ მეფისა (186 + 213), და ირთავს ცე-
ლად ბერძნთ ღმერთთის ქაღს სუფილისა, რომელსაც
შემოაქვს კერძი აფრადღოტი. რევი ამოჭკვეთს ქართლში
ერმათა კლავს, რომელსა იგი ამისსა უწინარეს და ში-
რულ კერძთა შიშართ შესწირვიდეს მსხვერპლად და აწე-
სებს ცხვირისა და ზრუნისა შეწარვას.

ე. მაჩე (213 + 231)

ფ. ბაქურ I (231 + 246, 515—530 XI-го цикла).

გ. პირდატ II (246 + 262—530 XI цикла, 14-ой
XII-го)

დ. ასფაზურ, უკ ნასკნ ღი არშაკიდი (262 + 265), ამეხებს
ციხე-ქალაქს უკარმისას; შემწეობას ამღვეს სომხეთ მე-
ფის კლასაროს სპარსეთის მეფის ანუ შირვან სასანიანის
წინააღმდეგ; სასანიანს სძლევენ, შედიან სპარსეთში და
სტყვევებენ სპარსთა.

აბეშურბ ქალი, რომელსაც ირთავს შიშინანი:

1. პირიან: შიკველი სასანიდი ანუ ზოსროიანი (265 + 342),
სპარსეთის მეფის კანკეს შვიდი, ქართველთ ერისთავ-
თავან შეფედ გამართხვეილი მეფობს ქართლში, სომ-
ხეთში, ტანში, ჭრეთში, მოვაკანში და კორასში. აბეშუ-
რის სიკვდილის შემდეგ ირთავს უღიერთების ქაღს ნა-
ნას ზონტით; კბრძვის ხასართა დარუბანდის მხარეს.
სომხის მეფის კლასაროს შვილი თიერდატ, რომელიც
იხდებოდა საბერძნეთში, ბერძნთ ჯარის შემწეობით

განდევნის სომხთიდაგან შირიანის ჯარს და ერისთავებს და დაიჭერს თავის სამკვიდრო სამყოფოს. შირიანი სპარსეთიდაგან შაიწყვებს მხედრობით თავის ნათესავს ფერაზს, რომელსაც რთავს თავის ქაღს და აწესებს ერისთავად ორივე მტკვრის მხარეში ხუნანით ბარდავამდე და ებრძვის თირდატს. იმპერატორი ამოყვრებს შირიანს და თირდატს, რომელიც თავის ქაღს საღომეს რთავს შირიანის შვილს რევის და უჩენს «საზღვრებს ესრეთ: რომელთა ქვეყანათა მდინარენი დიან სამხრით, მიერთვიან რახსა, ესე ქვეყანანი თირდატის კერძად დაყარნა და რომელთა ქვეყანისა მდინარენი ჩრდილოთ დიან და მიერთვიან მტკვარსა შირიანის კერძად დაყარნა.» შირიანი რევის ამღევს საუფლის წულად კახეთს და გუხეთს და ამყარებს უჯარმოს

შირიანის დროს შემოდის მცხეთაში წმინდა ნინო და 331 წ. ნათელს-სცემს ქართლის მცხოვრებთა ეპისკოპოსის იოანეს და ესტატე ანტიოქელი პატრიარქის ხელით და სხვათა საბერძნეთით მოსულთ მღვდელთა და საქართველოს კვლევის ანტიოქიის სანატრიარქოს სამწყსოდ შეირიცხება. ნინო და ეპისკოპოსი იოანე სხარების გასაგრძელებლად გაგდენ წარბასს, მაგრამ შთიულნი ქართლები, ფხოვლნი და კუდამაურებნი უარყოფენ ნათლის დებას. ნინო გაემგზავრება რახისკენ ფერაზის მოსაქცევად: გუხეთის დაბაში მასთან ბუდეში შემოიკრებიება კახეთით ერთი მრავალი და მიიღებს იმის ქადაგებას. იქ მიიცვლება და იქვე დასაფლავდება. ნინოს აღსრულების დროს ქართლის ცხ. მოიხსენიებს დასრულებითგან სოფლისა 5838 ანუ ამაღლებითგან ქრისტესა 338

წ. შინს ცხოვრებაშივე იწყება და სრულდება ეკლესიის შვიდ სვეტზე აღმართული მცხეთის „სამეფო სამოთხეში“; იწყება საბერძნეთით მოსულთ სურათ მოძღვართაგან ერთუბოში და მანგლისში. ნინოს სიკვდილის შემდეგ ქართ-ცხ. თქმათ, ვითარ განამტკიცა მიწიან მეფემან ყოველი ქართლი და ჭყრეთი საწმინტოებსა ზე და სამებისა ერთ ანსებისა, კვისაწმინ კოსტანტინე გამოუგზავნა ნიჭითა დიდითა მიწიანს რომელი ჭყვა მკვლად მე მიწიანისა ბაქარ. მაშინ მეფემან მიწიან განსრულა ეკლესიის საეპისკოპოსოსა და აღსრულა და დაკარდა ზემოსა ეკლესიისა საშუალოსა სვეტსა, სამხრით კერძა და მას სვეტსა შინა ანს ნაწილი ღვთავ აღმართუბულისა სვეტისა“.

1. მიწიანი

2. ბაქარ I (342 + 364).-- 630.

№...

ამას მოჭყავს ქრისტეს სჯულსე უმკაცრესნი კაკუხისანი და თეროზ იმას ერთუბოთ. რომელსაჲ შუადგუნდა აღმო-სავლეთი მხარე ბრდუ ჯის მთისა ბარდავამდის. ბაქარ ასრულებს სამთა-
 ვრეს, აქენებს წილგნას ეკლესიას. გადმოჭყავს თეროზ რანიდგან სა-
 მშვილდე, სკვირთის მდ. ნარიდგან ანოცის

ქმარნი სომხეთის მეფისა თირდატ ქალისა საღომესი, ცხოვრობს უკან-
 მას და მფლობე-
 ლობს ვახტოს და კუხუტს.
 5. თირდატი (393 + 405).
 ამას ქართლის წა-
 რხე ნებუღნი ვარაზ-
 ბაკურის შემდეგ დასძენ მეფედ.

ცოლი თერო-
 ზისა,
 რომელ-
 დიც იყო
 სპარსე-
 თის მე-
 ფის შთა-
 მოძვა-
 ლი და
 რომელ-
 დიც მი-
 რიანს

თავადე; რომელ აწს
ტაოსი და ახორცი თა-
ვის ქმისწუეს ალევის
ერისთაობას გუხეთისას
და საცხორებლად უნიშ-
ნავს რუსთავს (უწინ
ბოსტან ქალაქი).

კვდება ეზისგ. იობ
და იმის ადგილს
იჭყეს ელია. თი-
რდატი მოხარჯავს
სწავრებისა.

№... პირველი ცოლი
ვანაზ-ბაკურისა.

დაეღვან
ერისთა-
ვად წა-
ნისა სუ-
ნანით ბა-
რდავამ-
დე.

№... ქალი.

№... მეორე

ცოლი
ვანაზ-ბა-
კურისა.-

3. პირდაბ (364 + 379),

აშენებს ეკლესიებს თუხარბი-
სის ციხეში, ერჭუშეთში და
წუნდაში. იაკობ ეზისგოზო-
სის სიკვდილის შემდეგ
კვდება სომეხი იობ, და-
კონი კათალიკოზის ნკრსე-
ლისა.

4. პარაზ-ბაკური ანუ ბაქარ II

(379 + 393). ამის დროს
ბეჭქენნი და სწავრნი იბრძო-
ვიან და თეოდოსი მცირე,
მოშიში, რომ ქართველნი
სწავრებს არ მიუდგენ, ვა-
ნაზ ბაკურს გამოსთხოვს
მძევლებს. სწავრნი აცხრებენ
ჟერ სომეხთს, შემდეგ
ქართლს, სადაც სწავრისა

ერისთავი აშენებს ტფილისს. სპარსნი მოჭკლეკენ ქართლს, რანს, და მოგვანს: კლარჯინი განუდგებიან ვარაზისაგურს და მიერთვიან ბერძნებს, რომელნიც დაიჭურენ მოელ კლარჯეთს ზღვიდვან არსიანამდე.

6. ფარსიანი IV — 7. პირდატი IV — თირდატი — გურგანოსი

(405 + 408).
აშენებს ბოლნისის ეკლესიას; ელთა ეპისკოპოსისა შემდეგ ჯდობას სვიმონს; ბერძნების შეშწრობით განუდგება სპარსებს.

(408 + 410)
მტრობის ბერძნებსაჲ, რომელთაგან ეძიებს ქართლის საგუთრებას კლარჯეთს, და სსპარსებსაჲ. სპარსნი სძლევენი მიკდატს, იჭერენ ქართლს და რეგნიან ეკლესიებს, რომლებშიაც ცეცხლის მსახურნი ცეცხლს ადაგონებენ.

(წმ. გ. ტყე, მძევლად გაგზავნილი თქადლისი იმპერატორთან: იჭრეს აღიშანი მონასტრისათა შემდეგ; აშენებს იქ მონასტრს და ჰაღესტინის ეპისკოპოსობას)

8. პარტილი I (410 + 434) ირბაძი ისახეთავს იმპერ. იოვიანის ნათესავს მარამს; აშენებს ეკლესიას სტეფან-წმინდისას არაგვის პირზე მცხეთაში. განდევნის ქართლიდგან ცეცხლის მსახურთა და ბერძნების შეშწრობით ებრძვის სპარსებს; ბერდუჯის მდინარეზე

სძლეეს სწარსს წანისა და მოკვანის ერისთავს ბარზაბოდს; შემდეგ უმოყვრდება ბარზაბოდს, რომლის ქაღს საგდუხტს რთავს თავის შვილს შირდატს. საგდუხტი უარ-ჰყოფს ცუცხლ-თაყვანს. ინათლება და აქენებს სიონს სამშვილდეში საგდუხტი ზთარკმინიეს სასარკას ქართულად.

აწილის დროს იხტებინს სამნი ეზისკოზისნი: ცოანე, გრიგოლ და ბასილი. ეზისკოზისათ ვდება სწარსი მობიდან, რომელიც მოკვად აღმოჩნდება და ფარულად სწერს საცოთურ წიგნებს; ამ წიგნებს შემდეგ სწვავს ეზისკ. მიქელ.

9. მირღაბი V, აწილი I-ს შვილი (434 + 446)

10. ვახტანგ გორგასლანი — ხვარანძე — მირანლუხი

(446 + 499)

ებრძვის ოსებს, სწარსეს და ბერძნებს, შემდეგ უმოყვრდება სწარსეთის მეფესაც, ბერძნების კეისარსაც, რომლის ქაღს ედენეს ირთავს ცოლად და კეისარი მზითვად უბრუნებს ვახტანგს ქართლის სამეფოვარს — თუხარისის ციხეს, მთელ კლარჯეთს ზღვიდვან არსიანამდე და ლადოს მთამ.

ცოლი სომხითის ვახტანგის ბაკურისა.

ცოლი სწარსეთის მეფისა.

დე. აგრეთვე ქვეყნის ეგრისის
 წყალსა და კლისურს შუას; დანაშ-
 თნი აფხაზეთი რჩება ბერძნებს
 (ქ. ც. 132)

ვანტანგის შირველი ცოლის
 მამის სპარსეთის მეფის შემკვი-
 დრე, უგმაყოფილი ვანტანგის და-
 კავშირებით ბერძნებთა, გაქმედ-
 რება ქართლზე, იორზე სძლეეს
 ვანტანგს, რამელიც ისრით დაი-
 ჭრება და მოკვდება. სიკვდილის
 დროს თავის სამეფოს უხაწილებს
 შვილებს (ქ. ც. 144).

ვანტანგის დროს შირველ ბრ-
 ძოლასში სპარსებთან ცეცხლის მსა-
 ხურთ სეფით იწამება სპარსი რა-
 ყუენი ქრისტიანე ქმნილი, მამა-
 მძუძე ვანტანგის შირველის ცო-
 ლისა; დაიდება საფუძველი თბი-
 ლისისა, იუძნდება საკათალიკო-
 სი და 12 საკვისკობისა კატი-
 დრა; შენდება სვეტი ცხოველი
 მცხეთაში (დიდი ეკლ) და ეკლე-
 სიები ნინო წმინდასა ჭეკუმისა,
 ნიქორისა, რაყდენისა უჯარმას,
 სამი ეკლესია და მონასტერი არ-
 ტანუჯში, «საბერძნეთის მონასტ-
 რებისა»; კათალიკოსად სვეტი-
 ცხოველში ჯდება პეტრე, ეპის-
 კოსოსად სამთავროში სამოელი:
 ორნივე და აგრეთვე სხვანი ეპის-
 კოსოსნი იუფრთხენ ანტიოქიაში.

11. დაჩი (499 + 514) — ლეონ ღ მირდაბ №...

ათაგებს თბილისის	ნაშობი კეისრის ქა-	ცოლი გუ-
ზღუდეს და იქ, მამის	ლისაგან, ჭეღაბენ	რამ პაგრა-
ანდერძით გადააქვს სა-	ფარვანით ტასის-კარა-	ლკანისა,
მეფო ტას(ი); კახე-	მდე და სპერის ზღ-	რომელიც
ხეთის მთიულთ მთი-	ვამდე, იწოდებან ერ-	იყო წინა-
წვეკს ქრისტ. საწმწ.	ისთავთ მთავრებად და	ზარც გუგამ
მისაღებად, მაგრამ	მოაჩნილებენ დაჩის; †	გუგატადა-
ნოზაზატელნი უარს	ლეონ და რჩება მიწ-	ტისა (575
ყოფენ და განდგებიან;	დატ, რომელიც აშე-	+ 600).
† ჰეტრე კათალიკოსი	ნებს ეკლესიას წუა-	
და იმის აგიფს იჭერს	რასთავისას ჭაგახეთ-	
სამოელი.	ში.	

12. ბაქურ II (514 + 528).

13. ფარსმან V №...

(528 + 542) სპარსნი
 აოხრებენ ქართლს; ბე-
 რძენნი გართულები არ-
 იან და შემწეობას ვერ
 აძლევენ ფარსმანს;
 სპარსნი ფარსმანის
 ხეწნით ხელ-უხლებ-
 ჯად სტოებენ ეკლე-
 სიებს, და ამიერიდგან,
 იტყვის ქ-ცხ., შეიღ-
 ნი დაჩისანი მსახურე-
 ბენ სპარსთა, შეიღნი
 მიწდატისნი დადგრეს
 მოაჩნილებასა ბერძენ-
 თასა;» † კათაღ. სამო-
 ელ. ჭდება თაგოქიჯ;

† თაყუგნაგ, ჯდებს
ჩიჩმაგ.

14. ფარსმან VI (542 + 557)

† კათალ. ჩიჩმაგ, ჯდებს საბა. აქედან ანდრას მთაყვანებდეს კათალიკოსისა საბ. რძნით, ანამედ იუსტინიანე კეისრის ნებატოვით. დასდებოდეს ქართველი წარჩინებულთა ნათესავნი; † საბა, ჯდებს ეკლავიოს, რომლის დროს შემოდინან ქართლში ათ-ცამეტი სირიელი მამანი; იმათგანნი ისე წიღებული მთაყვანს ქრისტეს სჯულზე ჩრდილო ქართლის მთიულთა. და აბიბოს ნეკრესელი იწამება ცეცხლის-მსახურთაგან- ფარსმანი შეშვეობას მისცემს იუსტინიანეს დასაპურობად ტასკუნთა ნათესავისა «ეკრძთა ოვსეთისათა, საზღვარსა ვაზგეასასა» (მამცხ. 39); იუსტინიანე აფხაზთ მოაქრისტიანებს და აფხაზეთში აშენებს ღვთის-მშობლის ეკლესიას ბიჭვინტისას.

15. ბაკურ III (557 + 570)- ამის დროს

† ეკლავიოს, ჯდებს მაკარი, † მაკარი და ჯდებს სვიმონ.

ამის დროსვე ქ-ცხ. თქმით, ზა. ტიანში სომხითისა ძე ანშუშისა ვასქენ ნეცხლის თაყვანის-მცემელი გახდება და თავის ხელით აწამებს თავის ცოლს ვანდან სომეხთ სპასპეტის ქალს შუმანიეს, რომელიც

დასაფლავდება წურთავში. ბაკური
დაიჭერს და მოჭკლავს ვასქენს (ქ-
რს. 160, მამცხ. 60—65). სო-
მხური ისტორიის გარდმეცემით
შუშანაგის საგვდილი შობდა 458 წ.
ვასტანგის დროს.

ბაკური სტაებს მცირე წლ. შვი-
ლებს: ესენი შეიხიზნებთან ვახუთის
მთიულეთში; მირდატის შთამომავ-
განნი კლარჯეთის კლდეში. დანა-
შთენი ქართლი, სამსუთი და ვას-
პურაკანი უჭირავთ სპარსებს, რა-
მეფნიც ბერძნებს ებრძვიან. სპარ-
სეთის მეფე თავის შვილს ქასრე
ამარტესს დასვამს სარდავში და
უმეკვიდრებს რანს და მოვაკანს ქა-
სრე ქართლის ერისთავებს შემკვი-
დრეობას აღუთქვამს. თუჩქნი შე-
მოვლენ სპარსეთში და ააოხრებენ
მას. ამ დროს ქართლის ერისთავნი
გვისარს გამოსთხოვენ მეფეს. კეი-
სარი უნიშნავს იმას მეფ. დ და გუ-
რატაჯატად მირდატის დის-წულს
კლარჯეთისა და ვახუთის შთავარს
გურამს სარატავანს.

დიმიტრი ზ. ბაქრაძე.

(გაგრძელება იქნება)

ბენენსონიღბან.

ძვირთვის სარტყელს, გორელი ეღვრედ
 განწირული წვეს, ელის სიკვდილსა
 და მოაგონდა მას დარბეობა
 განსვენებულთა თავის დედისა.

რატა გვებოდე, — უთხრა დედამა, —
 და აღარ გქონდეს არ სით საშველი,
 ბედნიერს გაცსა განხადე ტანთა
 და შენ ჩაიტვი მის ტანთსაცმელი,
 მაშინ სიკვდილი გულას გიზავს. —

და აქ იმედი გორელს მიეტა,
 მან ბედნიერის გაცის საძებრათ
 მუისვე სასტიკი ბრძანება გასცა.

ამა გორელის ბრძანებასედა
 ვლიან, ბედნიერს გაცს დაეძებენ,
 მაგრამ მთლათ დედა-მიწის ზურგზედა
 ვერსად ბედნიერ გაცს ვერ ჭებუებენ.

ბოლოს ბევრი ხნის ძეგლის უკანა,
 ერთი იპოვეს ძლივს ბედნიერი,
 მაგრამ ამ უოკლად ბედნიერს გაცსა
 სრულად არ ჭქონდა ტანთ ჩასაცმელი.

✕ იმპერიის მკურნალობის.

(,ივერია 1882 წ. №№ VII ზ VIII, შინაური მიმოხილვა, გვ. 178—190).

ხალხის ეკონომიური ცხოვრება, თავის ისტორიულ მდგომარეობაში, ემორჩილება მკვიდრს და მტვიცრე კანონს. ეს კანონი თხრობას განვითარებას, ეკონომიური ცხოვრების ფართობს და ვრცელს სამთავრობო შესაბამად ახალ მოთხოვნილებათა, სწავრებათა, რომელიც იბადებიან ცხოვრებაში. ხალხის ცხოვრების სასოგადო უზრუნველყოფის მიზანდასრულებას ნაბიჯ-ნაბიჯ თან მისდევს ეკონომიური განვითარება. თვით ეკონომიური ცხოვრება ხალხის ერთი შტოა სასოგადო სოციალური ცხოვრებისა და ამ უკანასკნელთან რაღაცნაირად შეკავშირებული, გადაბმული. ასეთი შეხედულება სუფიერს ესაა მეცნიერებაში, თუმცა წინააღმდეგობა, მკვლევარებში, რომლებიც ეკონომიურ სწავლას, ისე ეკონომიურ ცხოვრებას, კერძო, რჯანური ხასიათი ქმნიდა. მკვლევარ ფილოსოფოსებსა ან ინტელექტუალურ შინაარსი ეკონომიური სწავლისა. მხოლოდ ახალმა მეცნიერებამ გამოიკვლია ის ჭეშმარიტება, რომელიც ჩვენ ვუჩვენებთ. ამ ჭეშმარიტებას გვიტ-

ვიცნობს ისტორიას ეკონომიური მეცნიერებისა, რომელიც, (ისტორიას), მეორეს მხრით, ღალატებს, რომ ხალხის ცხოვრებაში აჩვენებენ სხვა-და-სხვა დროს მძაფრნი ეკონომიური მიმართულებისა, ერთს დროს უფლებს ეკუთვნის ერთს რომელიმე სისტემას, მეორე დროს — მეორე სისტემას და სხ. ამ მოვლენას ვხედავთ არა თუ მარტო ცხოვრებაში, არამედ თვით მეცნიერებაში, ეკონომიურ სწავლაში. ამ ზღუდეშიც თეორიას წინაუძღვის ცხოვრება. აზროვნებას — სინამდვილე. როგორც ეკონომიური ცხოვრება ხალხისა, ევროპე აწინდელი ეკონომიური მიმართულება თეორიული სწავლისა დაჩნდა შემდეგ იმისა, როდესაც გამოიგონებენ, მოისვენ უწინდელი სისტემები, რომელთაც ეჭვს მარტო ისტორიული მნაშენელობა აქვს. გამოიგონებენ, ცხოვრებაში აღიარებული და განხორციელებული სისტემა თითქმის ყველა ხალხის ცხოვრებაში მოიბოკება. ეკონომიურ მეცნიერებამ იცის სისტემა რომელიც — ბერძნებისა, სპარსელებისა. ინდოეთელებისა; ევროპაში ვხედავთ მეტაფიზიკის, კოლუმბიტის, ფინიკიკატების სწავლას და სხ. უფრო სისტემას თავის დროებითი მნიშვნელობა აქვს. იგი იცვლება შესაბამისად ცხოვრებისა, უტოვებს სამთავრობოებს თავის მიუცვლელს მუშაკიდრეს. — ეკონომიურ ცხოვრების სასოგანდო განწყობილებას თავი რომ დაჩნებოთ და ავიღოთ კერძო ეკონომიური მოვლენა, მაგ., მიწის მფლობელობა; საკუთრება, აქაც ყველა ხალხის ცხოვრება გვიჩვენებს განსაზღვრულს სისტემას, ასეთს თუ ისეთს მიწის საკუთრების და მფლობელობის აკრებულებას ძველ გერმანელებს არა ჰქონდათ მიწის განსაკუთრებული, მათ არ იცოდნენ — რა არის მიწის საკუთრება. უფრო წელი უფროსნი აჯახს უნიშნავდნენ საკმაოდ მიწას, რომელიც აჯახს მეორე წლებით ჩამოერთმეოდა. ინდოეთში,

როგორც გვიამბობს ნაბურჩი, მოკლი მიწა ხე-მწიფის საკუთ-
 რებას შეადგენდა. უწინდელ საქართველოში, საკუთრება დაწესდა
 შემდეგ, როდესაც დააწესდა სახელმწიფო. ჩვენ მაკალითობის მო-
 ყვანას არ გამოუდგებოთ და გავიძეოთ მხალხლ იმ აზრს,
 რომ თითქმის ყველა ხალხს აქვს საკუთარი, განსაზღვრული სა-
 სტუმ მიწის მფლობელობისა, საკუთრებისა ..

ეკონომიურ ცხოვრებას რომ თავი დავანებოთ და ხალ-
 ხის საზოგადო ცხოვრება გავშინჯოთ, ამ მხედველიც
 ვხედავთ იმ განვითარების კანონს, რომელიც აწესებს ეკონ-
 ნომიურ ცხოვრებაში. ხალხის სოციალური ცხოვრება შედგება
 სხვა და-სხვა ხსებადგან, პერიოდებიდგან. თვით სოციალური
 პრეკრესი, სხვათა-შორის, წარმოადგენს ერთი სახიდგან გადა-
 სვლას მეორეში, მეორედგან — მესამეში და სხ. ხალხის ცხოვ-
 რებას შეიცავს, მაგ., სამონადირე ხანას, საშეშვებლს და სხ. იმ
 დროიდგან, როდესაც ხალხი ესაზღვრება ერთს ადგილას, ბინას
 იჩენს, მიწის მუშაობას ხელს ჰქიდებს, იწყობს კულტურული
 ცხოვრება მაგნამ, როგორც ითხავს ეკონომიურ განვითარ-
 ტების კანონი კრძალ და სოციალური პრეკრესი საზოგადო-
 დად, ხალხის ცხოვრება როდი ჩერდება მიწის მუშაობაზე
 .. მიწა და გუთანია“ ანთან მხალხლ პირველ დაწყებითნი ფაქტორ-
 რები ეკონომიური ცხოვრებისა, ისეთნი, როგორც ნადარობა,
 შეშვებობა და თუშვა შემდეგშიაც საზოგადო ადგილი უჭირავთ
 ცხოვრების მოედანზე, მაგნამ სხვა ფაქტორები გამოდინს სტრუ-
 ნაზე და ბეჭდურ ეს უკანასკნელნი იყავებენ პირველს ადგილს,
 უშირატესობას. არც შესაძლებელია, რომ „მიწა და გუთანია“
 შეადგენდენ ყოველთვის და ყოველგან დასაბამს და დასაწყისს
 ეკონომიური ცხოვრებისა. დასაბამად და დასაწყისათ, პირ-

გელ-დწიუთი ფაქტობათ იგინი არიან მხლელ მამინ, რდესაც თვით ხალხის ცხოვრება მარტივია, ხალხის ეკონომიური საჭიროებანი, მოთხოვნილებანი მცირედნი. ზამოქანად ხალხის საზოგადო განვითარება წინ მიდის, იმედუნად ეს საჭიროებანი, მოთხოვნილებანი ვრცელდებიან, მრავლდებიან, უწინდელ მოთხოვნილებათ ემატებიან სხვანი, სხვანი. ეს ეკონომიური მოვლენა არის შიდა გემოვნისებულის განვითარებისა, რადგანაც ეკონომიურ მოვლენათ მჭიდრო კავშირი აქვთ საზოგადო სოციალურ მოძრაობასთან. ჩვენ წინააღმდეგი არ ვართ იმ არჩისა, ვითამ არ შეიძლება სულთნობით, განზრახვით ხალხის მარტივ ცხოვრებაში შეტანა ისეთი ეკონომიური მოთხოვნილებებისა, რომელნიც არ შეადგენენ პირ-და-პირ ნაყოფს მარტივი ცხოვრებისას. ჩვენ ბევრს მაგალითებს ვხედავთ «ეკონომიური პოლიტიკისას». ჩვენ ვამტკიცებთ მხლელ იმ არჩს, რომ ეკონომიურ ცხოვრებაში მიწის მუშაობა თან-და-თან, ნელ-ნელა ჰკარგავს უწინდელს თავის დიდს მნიშვნელობას და საპატრიო ნაწილს მოფლობელობისას უნებლიედ უთმობს სხვა ეკონომიურ ფაქტორებს, მაგ., ქარხნულ მრეწველობას, ვაჭრობას და სხ. ამას ცხადად ამტკიცებს ეკონომიური მუცნიერების ისტორია. ანც შესაძლებელი იქნებოდა თვით ეკონომიური პროგრესი, თუ ცხოვრების ბურჟუაზი, დასაბამათ და უმთავრესად ვადვიარებთ „მიწას და გუთანს“. ეს პროგრესი ვინაა, ერთ საზოგადო განვითარება იქნება.

„ივერის“ ეკონომისტს, შინაურ მიმომხილველს ჰგონია, რომ ჩვენი ხალხის (სხვა ხალხისაც) ბუნებრივობა და სიკეთე დამყარებულნი უნდა იყვნენ «მიწის მუშაობასზე»; «ვიდევიტივით (ბძანებს ვიდევი ჩვენი ეკონომისტია!), რომ ჩვენი ძალ-

ღონე, ჩვენის ცხოვრების და ვიხარბის ბურჯი, ჩვენი მკვიდრი და უტუყარა შემხსკვლავი, ჩვენი სიკეთე და სიმდიდრე — მიწა და გუთანია... სხვა ყოველივე ფუჭია და წარმავალი... საქმე მიწა და გუთანია» («ივერია» 1882 წ. №№ VII და VIII, გვ. 179). რადესაც ეკონომისტი თავ-მარწონებით და დაჯუკებით ამოსეს ამ სიტყვებს, მას არ მოჭყაეს არავითარმე საბუთი; ეკონომიური მოსაზრება ტუნისის დასამტკიცებლად, თუმცა საბუთი და მოსაზრება ძლიერ საჭიროა არიან. საქმე იმაშია, რომ ეკონომისტს არ ესმის ის სწავლა, ის თეორია, რომელსაც ქადაგებს, მან არ იცის, რომ იგი (სწავლა) დიდ-ხნის ხავს-მოკიდებულა და დაბებულა. მიმოხილველს აღბად დავიწყებია, რომ მისი თეორია გაცმა შეიძლება იმეორის მეტ-ნიერების არხივში და არა აწინდელ პოლიტიკურ ეკონომიაში. შორს რომ არ წავიდეთ, ძველ ჭილვანთა სწავლას რომ ავცილდეთ, დავიწყეთ იქიდან, რომ ისევე ნეტარ-ხსენსულის ჭყრნის მეორეს მინისტრს სიუღლის მიწის მუშაობა მიაჩნდა ძუძუთ, რომლითაც იზრდებოდა სახელმწიფო. მიწის მუშაობის შემდეგ პირუტყთ მოშენება იყო, მასი აზრით, მეორე ძუძუ სახელმწიფოსათვის. სიუღლის სწავლა განიმეორეს ფიზიოკრატებმა კენს ჰერით. კენე ბძანებდა კიდევ, რომ ხალხის სიმდიდრეს შეადგენს წმინდა შემოსავალი მიწისა და სხვა ვი არავიერი. აქ საჭიროა შეგნიშნოთ, რომ კენეს სწავლა იყო უარ-ყოფობა ცალმხრივი მერკანტილური სისტემისა და თითონ კეთილშობილი ექიმი-ეკონომისტი არ ასცდა იმ შეტომას, რომელსაც უბძოდა — ცალმხრივ შესედულობას ხალხის ეკონომიურ ცხოვრებაზე. შემდეგმა ცხოვრებამ გაამტყუენა რეგორც სიუღლის, ისე ფიზიოკრატების სწავლა. საფრანგეთის ეკონომიურ ცხოვრებაში, მიწა-გუთანის გარდა, დიდი მნიშვნელობა მიე-

დაი სსვა ეკონომიურ დაქტორებსაც. ამ დაქტორებსაც სსმარტონზე
 დაძალოთ საფრნეთის რეგულაც ჰყენ შვითხველსაც ეც-
 დინება, არა თუ დაჭკარვა რამე, არამედ დიდად ასარგებლას; მი-
 წა გუთანს გვერდით მოუდგენს ახალნი დაქტორები; მათ შეგავ-
 შინებამ ააღარქინა, ააყვავა ეკონომიური მდგომარეობა სსხელ-
 შვითხვის, მთელი ხალხისა. რასთვის და რეგულაც მოსდა ეს
 საუფრადდებელ მოვლენას? ხალხის საზოგადო ეკონომიური ცხ-
 რკა შეგავს სსვა და-სსვა დაქტორებს, ელემენტებს, რომელთ
 შორის არსებობს შინაგანი კავშირა, ჰარმონია, მართალია. ბე-
 ვრჯერ ამ კავშირს. ჰარმონიას ვითომც ვერ გხვდეთ, ბევრჯერ
 ის იკარგება, მაგრამ ადრე თუ გვიან მაინც ჩნდება, ასუადგმუ-
 ლებს სსვა-და-სსვა ეკონომიურ დაქტორებსაც, ელემენტებსაც. მი-
 წის შემუშავების განკეთილება შედ-მოქმედობს სსვა ეკონომიურ
 დაქტორებსაც, აწუჯალისებს მათ, აძლევს ძალას; მოარეს მხრით,
 სსვა ეკონომიურ დაქტორებსაც (მაგ., რომელიმე შემუშავებითი
 მრწველობა) შედ მოქმედება აქვსთ «მიწა-გუთანსაც». მაგალითი
 შინაგანი კავშირისა, ჰარმონიისა ეკონომიურ დაქტორებთან შო-
 რის შეიძლება შვითხველმა დაასახელოს არა ერთი და რამე. ამ
 გვარ მაგალითებს ეკონომიური სინამდვილე წარმოადგენს მკა-
 ვადს. / ზოგიერთა ეკონომისტებს (მაგ., უ. ბასტიას ეკონომ-
 იური ჰარმონიები) ჰგონიათ, რომ, რეგულაც ეკონომიური
 დაქტორების შორის, ეგრეთვე მწარმოებულთა და მომხმარებელ-
 თა შორის სუფევს ჰარმონია და ეს უკანასკნელი არის მიზეზი,
 რომ ეკონომიური სიკეთე, ბევრად თუ ცოტად, სამართლიანად
 იყოფას, იფინება საზოგადოებაში. შვითხველს ეცოდინება ის
 შმაგინი მოვლენა, რომელიც რდესმე გაიმართა ზრუდონის
 და ბასტიას შორის, ეცოდინება, რასაკვირველია, — რომელი მათ-
 განი დაწინა გამარჯვებული. ზოგნი კიდევ ბასტიას იქით მიდიან

და ამტკიცებენ რომ ჰაბსმონია სუფივეს სხვა და-სხვა ხადხების ეკონომიურ ცხოვრებაში და მთელი კაცობრიობის ეკონომიური ცხოვრება ამხნებულა ამ ჰაბსმონიაზე. ამ სწავლის თქმით რომ შევხედოთ ეკონომიურ ფაქტორებს, უნდა დავასკვნათ, რომ ჰაბსმონია სუფივეს ანა თუ მარტო ერთი ხადხის ეკონომიური ცხოვრების ფაქტორების შორის, ანამედ ამ ურანსგნგ-ფთა და სხვა ხადხების ეკონომიურ ფაქტორების შორის. უუ-ტველია, ამ ჰაბსმონიას ცოტად თუ ბევრად უძლიან ხა ხოს შორის ბაჟი, ტარტა, შრატკეტიონიზმი, ასეთი თუ ისეთი მამართუ-ლება ნაციონალური ეკონომიისა და სს. ჩვენ ხადხთა შორის ჰაბსმონიის განხილვას ან გამოუდგებით, ჩვენ ვიდეკ ვიტყვით მხალხლ იმას, რომ ეკონომიურ ფაქტორების შორის ანსებობს ჰაბსმონია. აწინდელა ეკონომიური შრატკესი ეკონომიისა. სხვა-თა შორის, დაფუძნებულა ამ ჰაბსმონიას ცხოვრების განხილვით განხორციელებს, მის ხელის შეწყობას. რატომ და რა ხა-ინად მხატვრებოდა ეს შრატკესი, თუ „მიწა გუთანა“ იქნებო-და მხალხლობითი ეკონომიური ფაქტორი? და ან რომ ღვი ხა-დხის ცხოვრებაში ვხედავთ ამ შრატკესს, თუ ვა ხადხს მარ-ტო მიწა-გუთნისათვის მოუვიდნია სელი? —

შემდეგ იმ ნეტარებისა, რომელიც „მიწა გუთანს“ თან მხ-სდევს, ჩვენი ეკონომისტი, რასაკვირველია, დიდს უბედურებას, თითქმის ქვენიურ მწუხარებას უქადის იმ ხადხს, რომლის წარმომადგენლებსაც მიწა, შემდეგისა მებრ, განწილული, მარ-ტებულა ანა აქვსთ «ივერიის» ეკონომისტის საიტყვებით, რომ-ელიც კრმატ ეს კერ მონახეხა, გაქარწყელდა და მტკრად აიგავა. „დიდს ისწაილს*), დიდს საბერძნეთს, დიდს რომს ამითი მხ-

*) „ივერიის“ ეკონომისტს აღობად დაუწყებია, რომ ებრაელებს

ელა ბოლთა. თუმცა დიდს ისრადს, დიდს საბერძნეთს, დიდს
 წამს სწულეითაც ან შაელა ბოლთა იმ მიზეზით, რომელ-
 საც გვიწერს ჩუნი ნეტარ-სხუენებუთი ეკონომიური თეორიის
 მღაღაღებელი, თუმცა დიდი უმეტრობა იქმნება რომელიმე სალ-
 ხას ბოლთას დატყმა ახსნას მატრო იმით, რომ მცხოვრებლებს,
 შეძლებისამებრ, ანა ქქონდათ მიწა მონაგებუთი,
 მაგრამ მანვე უხდა შევნიშნათ, რომ მხოლოდ მიწის
 განაწილება და მონაგება ან ანის ყოველად გამოუჩე-
 ნელი მალაში საღხის კითხვად აღიბისათვის. საქმე იმაშია,
 რომ, მიწს გუონის გარდა ეკონომიურ ცხოვრებაში მოქმედებენ,
 ბრუნავენ სხვა ფაქტორებიც და საღხის ბუღნიფრებისათვის, ანა
 ბოლთას მღაღაღებისათვის, ანა ნაკლებად საჭიროა ამ ფაქტორ-
 ტისაც სამართლიანად განწყობა,
 ძველ ქვეყანაში (ავღღათ წამი, საბერძნეთი) საღხის ეკონ-
 მიური აგებულება, განწყობილება მატრო იმითი ვი ან იყო
 ცხოვრების დამამხრებელი, რომ ანსუდა (წამში) ესრედ წა-
 დებუ ი სისტემა ლატიფუნდიისა (წოდესაც ერთს ბარს დიდი
 მამუთი აქვს და ბევრი ხელცარეულად რჩება), ანა — უმთავრესი
 მიზეზი იყო მიწის შემუშავება მონების ხელთ და გვიწერა
 წოდებრივი ხასიათი, მიმართულა ყოველგვარი მრეწველობისა.
 ლატიფუნდიას მანგრე რიგათ დიდა მნიშვნელობა ანა ქქონია,

უფრო სამართლიანად ქქონდათ გაწყობილი მიწის საკუთრება და მფლო-
 ბელობა ვიდრემდისინ აწინდელ ევროპიელებს. მათი მიწის საკუთრება
 და მფლობელობა ბევრით მოგვაგონებს რომაელების „ემფიტეუტიკურ
 უფლებას“. რომელცაა ათის, ე. ი. იუბილიის შემდეგ გამოიდველოს
 თავის მამული უნდა უკანვე მისცემოდა. (წიგ. ლევიტელთა, XXV).
 ეკონომისტო, არც მანგრე ხელის აღება ვარგა „დიავენურს“ სწავ-
 ლაზე. —

საქართველოს
საბჭოთაო
საზოგადოებრივი
საინჟინერო-ტექნიკური
სკოლა

თუმცა კი ერთი კლასიკური მწერალი იძახდა: „ლაციფუნდიანი
 ბოლო მოუღო რამის!“, რასაკვირველია, ზემოდ ნახველების გა-
 ზდა, სხვა გარემოებანიც იუვენს, მაგრამ ამითვე აქ არას ვი-
 ტყვით. ძველს ქვეყანას რომ რაღაც დავანებოთ და ახალი ავი-
 დოთ, მაინც ისევე ჩვენი აზრი მანათლი გამოდგება.
 მიწა - მამული საფრანგეთში მატარ - მატარა ნაწილგებად
 დაიყო, თითქმის უგულამ, ქალაქის მცხოვრებელმა და
 სოფლებმა, შეიძინა მამული. თვით ნაპოლეონის სამეფადაქო
 კოდებსა ადიანა კანონათ ეს მიწა-მამულის დანაწილება, შემე-
 ლებისამებრ უიღვა - გაუიღვა წინააღმდეგ საფრანგეთისა,
 ინგლისმა ვხვდავთ ლაციფუნდიანს; თვით ინგლისელების
 «მაიონტონი» ამ ლაციფუნდიანს დასაცუვლად არის დადგენილი.
 და ვითომ რა? სუ თუ «ივერიის» ეკონომისტს ჭეცნის. რომ
 ინგლისი «მიწასთან გაწირდება, გაქარწყლდება და მტკნად
 აიგვება», საფრანგეთი კი სამოთხედ გარდაიქცევა, თუ კი ვერ
 არ არის გადაქცეული?! ამა ამისთანა აბსურდს რომელი ვუძღუ-
 ნით ეკონომისტს, მაგრამ, ჩვენდა სამწუხაროდ, ეს აბსურდი
 ლოლიკური დასკვნაა იმის სილღოდიშმიდგან. რუსეთში
 (ბუერს ადგილას) უფროსას მიწის საკუთრება აქვს. იქ
 ვხვდავთ საზოგადო მუჯობელობასაც. უმთავრესი მიზეზი
 ჩვენი ეკონომისტის შედრამალებისა უნდა მოკვებოთ იმაში,
 რომ იგი ესაჩნდება დაკვირვებულს თეორიას და ეს კიდევ არა-
 თქონი—სრულიად ვერ ზომავს სიღრმეს და სიგანეს ამ თეო-
 რიასას. მას რომ ეს სადრმე და სიგანე გაეზომა, უგტკულია,
 საბუთებსაც მოიყვანდა. თითონ ესლაც ეკონომიურ მეცნიერება-
 ში ბუერი მოაბრკებანი მწერლები, რომელნიც ორ ნაწილად,
 მარტად განაყოფიებანი: ერთა მარტად ამტკიცებს და, რასაკვი-
 რელია, საბუთებიც მოჭყავს, რომ უფრო სსსარგებელია, რომ

დესაც დიდი მამული შეადგეს კერძო პირის საკუთრებას, მკ-
ორე მხრითა აღიარებს სულ წინააღმდეგ სწავლას — მიწა
რამ წვრილ-წვრილ ნაწილად იუოს ხალხშია, უფრო
გაჭვი იქნება... / ჩვენ მხალხად იმას ვიტყვით, რომ ვითხვის
ასაღსნელად საჭაროა ჯერ იმის განმარტება — როგორც
იუო იურიდიკული აკებულა მისა ხალხის ცხოვრებაში;
მერე შეიძლება მკითხველს ვუწინასწანმეტყველოთ, რომ
მარტო ამ გვაჩი საკუთრების აკებულა გადაჭრით კე-
რს ღსნას ეკონომიურ ერობელმას. რადგანაც ეკონომიურ ცხო-
ვრებაში მოქმედობენ სხვა ფაქტორებიც, იგინიც უნდა განიწყ-
ონ წესიერად, სამართლიანად. მხალხად ამ გზით შეიძლება
დამყარდეს სანატრელი ეკონომიური წუობილება.

ჩვენ ვამბობთ, თქვენ მხალხად მაშინ დარწმუნ-
დებით, რომ ჩვენ დროს ფიზიკურკატბის სწავლა აღარ
გამოდება და, სულ ცოტა, ნაცარ-ქქიაობს ის, რომელიც მას
როთავე ხელებით ეჭიდება...

მაწის და გუთხის შემდეგ ეკონომისტის სჯის ვაჭრობაზე,
ნასობს სიმდიდრესე, სამწუხაროდ, აქ ეკონომისტის აზრები
დაუღაგებენი, არეულ დარეუანი აწიან. იგი არა ღსნის — რა
არას ვაჭრობა, რა არის სიმდიდრე. აქ მკათხველი ვერათუერს
გაიგებს, რაც უნდა ეცადოს, ვერ გაარკვევს — რომელ სკოლას
ეკუთვნას იგერიისა ეკონომისტის.

არც ერთი ტერმინი, არც ერთი ცნება ეკონომიური მას განსა-
ზღვრული არა აქვს. მაგ., ეკონომისტს რომ შეესწავლა — რას
ნიშნავს ცნება «სიმდიდრე», მას რომ ესმოდეს ამ ცნების ის-
ტორიული თაგ-გადასავალი და აწინდელი ელემენტები «სიმდი-
დრისა», ეკონომისტმა რომ იცოდეს ბუნება ვაჭრობასა, რომ
იცოდეს — რა არის შინაგანი ვაჭრობა, რას ნიშნავს ხალხთა

შაჩის ვაჭრობა და სხ., ახა ამას ხომ ადარ იტყვდა: „ვაჭრობა და სასაკვირველია, საჭიროა ერის ცხოვრებისათვის — იმოდუნად, რომ იმდენათავე ვგი ეზიდება საქონელს*) იქიდან, სადა მეტი, იქ, სადა უჭირთ და ამ გზით შველის სიმდიდრის მოტენას და მორიგებას ყოველგან; ხოლო ვაჭრობა, წესიერადვე გაწეობილი, ამის მეტს სამსახურს ვერ გაუწევს აღმანსა, ან მეტი სამსახური რაღა საჭიროა, თუ ვაჭრობა „შუალის სიმდიდრის მოტენას და მარიკებას ყოველგან! ჩვენი ხალხიც ამ სიმდიდრის მოტენას და მარიკებას ელტვის; თუმცა ვი ისე იყოს, რამდენც ეკონომისტი გვაუწევს ან ვინ არ იცის — რომ იმდენი სიმდიდრე მოტენეს და მარიკეს ინტელექტმა ინდოეთში! და თქვენ, უგუნურთა ეკვიპტელთა და უგუნურესთა ანაი, რისთვის აჯანყდით, რათ არ შეისმინეთ „ივერიის“ ეკონომიური ტექნიკობა, რომ ეკონომიის ვაჭრები მარიკებდნენ თქვენ სამშობლოში სიმდიდრეს? —

„რადგანაც ისტორიას და ჩვენთა მამა-მამათა მხსენებს და თავ განწირვას ეს რაი ძვირფასი გინძა (ისევე მიწა და გუთანია!) ჩვენთვის შეუჭრინია, რადგანაც სამოქალაქო და საეკონომიო ყოფაც ცხოვრება ამ რაის საგნით სუფთაგმულობს (განა მარტო ამ რაი საგნით?), ამიტომაც ყოველი წინამეტება, ყოველი წინ წადგმული ბეჯი ამ რა საგნის მიმართ, ჩვენთვის

*) სჩანს, „ივერიის“ ეკონომისტს „საქონელი“ და „სიმდიდრე“ ერთი და იგივე ცნებათ მიუღია. თუ მას სიტყვა „საქონელი“ მიაჩნია როგორც ნივთიერი ნაწარმოები, მაშინ მომხრეებსაც იპოვნის, მაგრამ ისეთ მომხრეებს, რომელთაც ენდა მნიშვნელობა არა აქვსთ იმ ცნების განმარტების შესახებ, რომელზედაც ვლასპარაკობთ. —

დიდის ყურადღების ღირსი უნდა იყოს. უეჭველია, რომ დიდის ყურადღების ღირსი უნდა იყოს, მაგრამ დიდა შეცდომილება იქნება ჩვენის მხრით, თუ ჩვენ დიდს ყურადღებასაც არ მივაქცევთ ეგრეთვე სხვა ეკონომიურ ფაქტორებსაც. უნასაგნელნი მარქვედობდნენ ჩვენ წარსულს ცხოვრებაში: ივნია გვერდით უდგნენ მიწა-გუთანს, მასთან ქონდათ კავშირი, შეერთებული ძალით მარჯავდათ მოძრაობაში მთელი რეგანიული აკუმულაცია ჩვენა ეკონომიურ ცხოვრებისა, წესიერად განწყობა მათი მეტად საჭიროა, არა ნაკლები მიწა-გუთნისა» და „იკონიის“ ეკონომისტს დაუდასტურა

, რომელიც ითხოვს, მიწა-გუთნის ცანდა, სხვა ეკონომიური ფაქტორების აღიარებას და ბევრჯერ იმ ცნობით, რომელიც დროებით თვით ხალხის კეთილდღეობის საზიანებს, ამ ნაირი საიანი მთაქვს, მაგ, მრავალტვიფონიზმს დიდს ბაჟს, რადესაც ედება საქონელს, გასასყიდველად წამოღებული უცხო ადგილას და სხ., მაგრამ ეს დროებითი დანაშაულებია. ადვილად შესწავლილია, რადგანაც ამას კეთილი და სასარგებლო მიზანი უქვს წინ. ჩვენ ამას არ ვაბობთ, ვითომ ყველა ეკონომიური ფაქტორის შექმნა და აღიარება შეიძლება, ხალხის ცხოვრებაში, არა — ამის წინააღმდეგს აბობბს თეორია და სინამდვილე / იქმნება გადაცემა ჩვენში, სხვა და სხვა გარემოებათა და მიზნებთა შეახებით, უზარატესობა უნდა დარჩეს მიწა-გუთანსა, მაგრამ მარტო უზარატესობა და ეს ხომ არ რადგან სხვა ეკონომიურ ფაქტორებს, მათ აღიარებას ხომ არა სთვლის შეუძლებლად. რუსეთში უზარატესობა ეკუთვნის ერთს ეკონომიურ ფაქტორს — მიწა-გუთანს, მაგრამ რა? იქ შეუხერხებელია ცდილობენ სხვა ფაქტორების აღიარებას, ცდილობენ და გადაცემა აკეთებენ სა-

ქმეს. ჩვენი კი ჩვენთვის სხვა რაიმე რისთვის აწინ სა-
ჭიროა, თუ კი ღმერთმა «მინა გუთანი» შეგვარჩინა. სხვა-თესვა,
ღამის მესრეობა — ჯერ ამაზე გვეკით არ მიღის ჩვენი ეკონო-
მიური იდეა!

6. 6-0.

ი ი ე წ ე ს

განცხადებანი.

„იმედისა“, „იურიდიკული მიმოხილვისა“ და „დროებისა.“

1883 წელსი.

ყოველ-თვიური სალიტერატურო და საპოლიტიკო.
ჟურნალი.

„იმედი“

გამოვა იმავე სივრცით, უზრუნველყოფით და მიმართულებით. რედაქტორად აქამდის გამოდიოდა, დახმარებით უ.უ. ანტ. ნიკ. თურცელაძისა, დემ. ზაქ. ბაქრაძისა, ნიკ. თევდ. ხიზანოვისა, დავ. ანდრ. აბღუშელიშვილისა, სტ. თევდ. ჭრელაშვილისა, დავ. ივ. დათოშვილისა, სოფრ. ზაქ. მგალობლიშვილისა. ნიკ. ვას. მთვარელოვისა, კონსტ. დავ. მაჭავარიანისა, ჭონისა, (შსევედონიმი) პარდაკანისა (შსევედონიმი) და სხ. ხანდასხან მკითხველები იზრუნებენ ჟურნალში თ. აკაკი როსტ. წერეთლის პროტურ ნაწარმოებებსაც.

იმისთვის, რომ ჟურნალი გახდეს საინტერესო ადგილობრივი სამღვედლეებისათვისაც, რაშედიც მოკლებულია საერთაშორისო ბეჭდვის ორგანოს, სხვათა შორის დაიბეჭდებიან ხელმემათში სტატეებიც შესახებ წარსულის და ახლახდელის მდგომარეობისა საქართველოს ეკლესიისა საზოგადოთ და სამღვედლეებისა კერძოთ. უმთავრესი ყურადღება გი მიქცეული იქნება ეკონომიურ. პოლიტიკურ და იურიდიკული კითხვების შემუშავებაზედ.

ოასი რჩება წინანდელივე — წელიწადში 8 მ., ნახევარს წლით 4 მ. 50 კ., სამი თვით 2 მ. 50 კ. და ცალკე ნომერი 1 მ.

ხელის-მოწერა მიიღება: თბილისში — მხოლოდ რედაქციაში, რომელიც იმყოფება ანდრეევსკის ქუჩაზედ, № 14-ში; ქუთაისში — უ. უ. კილაძეების წიგნის მაღაზიაში; გორში — მომხმარებელთა სავაჭრო სახლში, უ. ად. ათ. თუთაევთან; თელავში — სასულიერო სასწავლებელში, უ. უ. ნიკ. ვას. მთვარელოვთან და ქრისტ. აბკ. ზარაფოვთან; სურამში — რედაქტორი სახლში, მარიამ მიხ. გურგენიძისასთან; ცხინვალში — მომხმარებელი მოსამართლის თანაშემწესთან უ. ნიკ. თევდ. ხიზანოვთან; ზუგდიდში — სამაზრო სამმართველოში, უ. ავქსენტი ანჯაფარიძესთან; ოზურგეთში — სასულიერო სასწავლებელში, უ. მიხ. ივ. ილიურიძესთან; ახალქალაქში — აფთექაში უ. ილ. ალხაზოვთან.

სხვა ადგილის მცხოვრებლებმა წერილები და ფულები უნდა გამოგზავნონ ამ ადრესით:

Въ Тифлисъ, въ редакцію грузинскаго журнала

„И М Е Д ი“

რედაქტორი და გამომცემი მ. გ. ბურბანიძე.

ОБЪ ИЗДАНИИ

ВЪ 1888 ГОДУ

ВЪ Г. ТИФЛИСѢ

ЕЖЕНЕДЕЛЬНАГО ЮРИДИЧЕСКАГО ЖУРНАЛА

„ЮРИДИЧЕСКОЕ ОБОЗРѢНІЕ“

(ГОДЪ ТРЕТІЙ).

Журналъ какъ и прежде, выходитъ по Четвергамъ, въ размѣрѣ отъ 1 до 2 печатныхъ листовъ текста, кромѣ приложеній, по прежней програмѣ, въ объемъ которой входятъ статьи по всѣмъ вопросамъ, вытекающимъ изъ теоріи и практики права и судопроизводства, перечень, изложеніе и обсужденіе важнѣйшихъ распоряженій и узаконеній правительства, краткіе отчеты (а въ случаяхъ важныхъ стенографическіе) о выдающихся судебныхъ дѣлахъ особенно интересныя гражданскія рѣшенія, случаи изъ судебной жизни и практики (разныя извѣстія), корреспонденціи юридическаго содержанія, городская хроника, перечень новыхъ книгъ юридическаго содержанія и обзоръ печати, тезисы, кассационныхъ рѣшеній: правительствующаго сената и Тифлисской судебной палаты, судебный указатель, и пр.

Редакція журнала—Тифлисъ, Давидовская ул., д. Кананова.

Администрація (для приѣма подписки, объявленій и розничной продажи)—Тифлисъ, Сололакская ул., д. Меликова.

Подписная цѣна на журналъ, съ доставкою и пересылкою: на годъ—10 р., на 9 мѣс.—8 р. 20 к., на 6 мѣс.—6 р., на 3 мѣс.—3 р. 20 к. и на 1 мѣс.—1 р. 20 к.

Разсрочка въ платежѣ денегъ допускается—для годовыхъ подписчиковъ: при подпискѣ 4 р. и въ февралѣ и мартѣ по 3 р., и для полугодовыхъ: при подпискѣ 3 р., и чрезъ мѣсяць еще 3 р.

Подписаться можно съ 1-го числа каждаго мѣсяца и не далѣе конца года.—**Отдѣльные номера по 25 к.**—Объявленія, казенныя и частныя, по таксѣ за занимаемое мѣсто.—Кромѣ администраціи журнала, подписка и объявленія принимаются въ Москвѣ и С.-Петербургѣ въ книжныхъ магазинахъ И. П. Анисимова.

Издат. **А. С. Френкель**

Редак. **А. В. Степановъ**

(Присяжный поверенный)

მომავალს 1883 წელს ეოველ-დღიური გაზეთი

ადრობები

გამოვა იმავე შრომარამითა და წესით, როგორც აქამდინ გამომდიოდა.

რედაქციას ამედი აქვს რომ სრულყოფილ სახლი თანამშრომლებისა და სხვა დანი მისის შემწეობით, მომავლის წლიდამ გააუმჯობესოს თავის გაზეთი და ისეთი ცუდილება შემოდის ამის გამომცემისა, რომლისთვისაც შვათსუფნა ვის უფიფინა დაწესებინს.

ხელის-მოწერა მიიღება:

თფილისში: «დროების» რედაქციის განტოტრში, გაჯანვის შრომარამიტსე, თ. ივ. ე. მუხრანსკის სახლში, კლუბის ქვემოთ.

ქუთაისში: — ჭიდაძეების წიგნის მაღასიაში, ბუფართან.

ბათუმში: — ლევ. მჭედლიშიღთან, საკუთარს სახლში.

ქაჯას განეშე მცხოვრებთა ამ ადრესით უნდა დაიბარან გაზეთი:

Въ Тифлисъ въ редакцію «ДРОТБА».

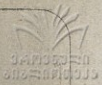
ფასი ხელის-მოწირისა:

ერთის წლით — 9 მან.		სამი თვით — — 3 „
სახეგარის წლით — 5 „		ერთის თვით — — 1 „

სხვა კადით ხელის-მოწერა არ შეიძლება. ხედავნი იგული ხელის-მოწერმა გაზეთის დანარებისათნავე უნდა გამოგზავნოს რედაქციაში. ვითხოვთ აგრეთვე, რომ თავის სახელი და გვარი და საცხოვრებელი ადგილი გარკვევით დასწერონ

გამომცემელი სტ. მელიქიშივილი

რედაქტორი სურ. მესხი

1883 წლის ჟურნალ „იმედზე“ ხელის მოწერა მიიღება ქ. თბილისში — მხოლოდ რედაქციაში, რომელიც იმყოფება კუკიაში, ანდრეევსკის ქუჩაზედ, № 14.

გარეშე მცხოვრებელთ შეუძლიანთ დაიბარონ ჟურნალი ამ აღრესით: В Тифлисе, в редакцію грузинскаго журнала «ИМЕДИ».

ფასი წლიურის გამოცემისა	გაგზავნით სხვა ქალაქებში და თბილისში	შინ მიტანით	— — —	8 მან.
ნახევარი წლისა	— — — — —	— — —	— — —	4 მ. 50 კ.
სამი თვისა	— — — — —	— — —	— — —	2 მ. 50 კ.
ცალკე ნომერი ღირს	— — — — —	— — —	— — —	1 მ.

ვისაც ჟურნალი მისდისთ და სვედრი ფული ჯერ არ შემოუტანიათ, ვთხოვთ ძალე გამოგზავნონ.

ვისაც რომელიმე ნომრები ჟურნალისა არ მისვლიათ, ან არ მიუყიდეათ, ვთხოვთ გვაცნობონ და დაკარგული წიგნები გაეგზავნებათ ხელახლად.

